165

PARATITLA
IN LIBROS QVINQVAGINTA DIGESTORVM,
SEV PANDECTARVM
Imperatoris Iustiniani.

OPVS IACOBI CVIACII

165
5.

Bandi

IN VIRTVTE

LVGDVNI,

APVD HÆRED. GVLIELMI ROVILLII.

1598.

Cum Priuilegio Reg

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І. МЕЧНИКОВА

IACOBVS CVIACIVS
GREGORIO LOMELLINO PATRICIO GENVENSI S.

***

SÆpenumero mirari mihi contigit atque etiam ſtomachari, Doctiſſime Gregori, quod cũ ad titulos Digeſtorum monita tantum quædam breuia, quæ Paratitla vocat, Iuſtinianus edi permiſerit, commentarios diſtricte vetuerit, exiſtãt tamen innumeri, qui in id ſolùm incumbant quod is vetuit, permiſſo qui vtatur nullus: quanquam de commentariis facile accipio excuſationem, non fuiſſe cur Iuſtiniani ætate his impenderetur opera, quã ius cum eſſet omne clarius & poſitum in vſu quotidiano, periculum erat ne ei potius tenebras obducerent longiores commentariorum diſputationes. Verum à Iuſtiniano mox quia iacuit in Occidente

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

potissimũ diu ius omne in occulto, quoad Lothario II. Imperatore ab hinc annis supra cccc. in vsum communem rediit, nobis fuisse necesse iuri antiquo & longa de suetudine corrupto obscuratóque ex commentariis lumen fœnerare, non sufficiente eo quod ab illo tempore attulerãt Summarum vel Glossarum auctores primi, hi cauerant maxime ne ab Iustiniani edicto migrare viderentur, editis primum Summis, quas habuere pro paratitlis, deinde etiam glossis, pro ea quam idem Iustinianus παρὰ πόδα interpretationem appellat. nam si præter paratitla etiã Græca lingua παρὰ πόδα fieri interpretationem Iustinianus permitteret, cur non sibi liceret etiam audere Latina quod ille permitteret Græca, existimarunt non esse causam, breuiter scilicet & apte nec pluribus multo verbis quam leges ipsæ scriptæ forent: eæ enim sunt propriè glossæ eæ παρὰ πόδα interpretationes, Sed hæc cum non explerent obtusiora ingenia nec satis ius illustrare viderentur, superuenere alij qui non mutato nomine glossas auctiores redderent quam pateretur ipsum glossarum nomen, atque ita paulatim glossæ factæ grauidæ quæ fierunt sibi liberos, ingẽtes, immanes, insanos commentarios, qua de re sola nihil

hil equidem queror, sed si quo modo Iustinianus noluit, tandem scripsimus, male morigeri, cogente obscuritate, vt dicimus, quæ tamen profecto esset etiam hodie parua si non esset nostra in laborando diligentia parua, hoc me male habet quod non scribamus etiam quo modo is suasit nobis scribendum esse, nam quotus quisque est qui vel paratitla vel παρὰ πόδα scripserit bene? nec enim scribit bene nisi qui Papiniani, Vlpiani, Sceuolæ, Pauli, Iuliani scribit more, & hoc vero more cõmentarios aliquis forte, paratitla nullus Summas nominent vel Titulorum expositiones vel illud ipsum Paratitulorum vel si quod aliud est speciosius nomen vsurpent. recte iudicas, Doctissime Gregori, qui hæc longe recedere arbitraris à paratitulorum lege modóque. Opus hoc esse docti Iurisconsulti, difficile igitur ac pene impossibile vix enim singulas ætates singulos Iurisconsultos ferre. me contribuere ad vtrumque aliquid posse, qui παρὰ πόδα interpretationem Latinam paratam habeo, vt sæpe audisti de me, si modo princeps aliquis expoliendæ eius otium mihi faceret ne intermissione publicarum recitationum quidquam rei meæ incommodaretur, & cui sit in promptu παρὰ πόδα, &

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

paratitla esse multomagis, prudēter quod non me vtrumque posse præstare, sed conferre aliquid in vtrumque: absit enim vt illud vel agnoscā si quis tribuat vel adrogem vltro mihi insolentius quod est maximi & perfectissimi Iurisconsulti, absit etiam vt Deo Opt. Max. laudem debitam non tribuam: hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio quod mihi benefecit beneficinm non agnoscens vt possim siue hoc siue illo genere malim nonnihil conferre in puram & syncetā iuris ciuilis enarrationem. Sed nisi ad μετὰ πόλα animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi vnquam elabetur opera. Ad paratitla ductorem, ducem, hortatorem neque posco alium, neque possim quàm te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophiæ scientia verissima longe ceteris excellere omnibus quos mihi nosse contigit quādiu in Italia esse licuit per meos mores. Fæcundam esse Italiam doctissimis Iurisconsultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter quod in neminem eorum inciderim, & feliciter quod inciderim in te solum, qui ita cum natura & iudicio mirabili tum arte atque artificio etiam

etiam eo quod ex liberalibus studiis tibi comparasti iuris scientia instructus & ornatus es, vt qui te superet in Italia vix putem superesse alium quenquam, nam ex his quos offendi, ne quid dissimulem, alius docendo & disputando mihi visus est plane delirare, maiore licet fastu, conuentu atque mercede, alius sermonē iúsque longe alienum ab eo in quo versari se profitebatur in medium producere, alius ne intelligere quidē quid ageret quidve loqueretur miser, alius è folio oculis abscripto nunquā dimotis deblaterare consiliorum multa milia in re quæ vno verbo explicari potuisset, quæve explicatione vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, alius iuris vna parte sapere, quam ex veris Iurisconsultis corraserat vel corrogauerat, ceteris plane desipere & in nullo probitatem Iurisconsulto dignā, quæ tamen est omnis sapientiæ caput. in omnibus quæstus cupiditatē, ambitionē summā siue honoris siue inescandorū auditorum nō solum vt frequentibus decantent, quibus neque doctiores neque meliores eos reddant, sed vero etiam vt bene comitari per plateas & vicos ducantur & reducantur, tu vnus ab his abhorrens maxime, mihi visus es coniun-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

ſtam cum ſumma animi integritate verã & non ſimulatam ſapientiam adeptus, nec ſpatiorum vnquam obliuiſcatur quæ fecimus, ſimul quandoque per tres aut quatuor horas in difficillimas quaſque iuris quæſtiones diligenter inquirentes. hæc ſpatia me in admirationem & obſeruantiam tui perduxerunt. hæc me tibi deuinxerunt vinculo ſempiterno. & ſi quæ ſors ceeidit mihi, feliciora auſpicia quibus tu natus es, voluiſſent eandem in te ſubire, ſi, vt dicã apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi permiſiſſent, non intereſſes iã amplius recitationibus meis, vt ſoles, ſed ego vt iuſtius ita lubentius intereſſem tuis. Vnum habeo quem poſſim pari laude adficere Germanum, Ioannem Haſtenum Iuliacenſem, in quo tanta elucet probitas animi, tanta peritia iuris, vt eo loquente mihi ſæpe viſum fuerit Biturigis cum mihi adeſſet pro ſua humanitate frequens, patum aut certe nihil me in iure ciuili profeciſſe. ita ſæpe iniecit mihi pudorem aliter ſentienti quàm ipſe vellem, ita ſæpe admirabilem mihi eruditionem oſtentauit ſuam. Dicã deinceps niſi decedant alij vnum me noſſe Germanum Iuriſconſultum, eximiæ ſcilicet & ſpectatæ eruditionis, Ioannem Haſtenum, vnum

Italum

Italum, Gregorium Lomellinũ, nobilem & patricium virumque. Ne mittere igitur aut ne miretur iam quiſquam alius, cur tuo nomini paratitla inſcribere voluerim, Doctiſſime & nobiliſſime Gregori, cui enim poſſim iure meliore? cui magis re mea? nam accedet de tuo nomine huic operi honoris multo plus quàm ipſi de opere meo. Non ego is ſum qui blandiri cuiquã natura poſſim. Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas, eũ oportet opinione mea omnem honorem & cultũ inſigniter promereri. Sed ne ignores quid ego hiſce paratitlis præſtiterim, vel ne ignorent potius alij (nam id tu ſatis ſtatim per te cognoſces) eam ego in his ſcribendis artem adhibui vt nihil ex eis adſequi poſſit niſi qui ea perlegerit tota, ſuppreſſi ſuperuacua, ne deſiderarentur neceſſaria magnopere caui, idem mihi faciendum eſſe perſuadens quod oratori, quem poëta ait ſupprimere quæ ruſticus edit ineptus. Quid quoque titulo contineretur qui cuiuſq; ſenſus eſſet, quæ ſcriptura caſtior diligenter explicaui, etiã ſi quid contineretur plane aut plene ſcriptura non efferret titulo ſubiecta. aperui enim retruſa & abdita pleraque. quo enim nobis ars & vſus, niſi vel adhibita cogitatione atte-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

tissima erunt quæ non potuere omnia literis exprimi? Etiã ius definitionibus auxi permultis, quarum homines nostri erant indigentissimi, adeoq; artis suæ male cõpotes vt nescirent definire quid quęque res esset quam tractandã susceperant, imo hærerent nonnunquam annum integrũ in definitione puta substitutionis, seruitutis, vel qua alia exquirenda nec quidquam, quod imperitiã illorum arguebat maximã: perito enim facile est statim vnius rei non vnam tantum sed complures edere definitiones & omnes ex arte confectas, mihi quidem certe neque perito neque imperito non fuit facile, non fuit etiam difficile, Peritissimus Galenus paulo audacius Ἐξιπίτηδες ἐχρησάμην πολλοῖς ἐνέμασι, ἀντὶ τοῦ ἐνδείκνυσθαι βούλομαι, ὡς ἔνιοι παμπόλλους ὁρισμοὺς ποιεῖν ἑνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον ἀπὸ ἐν τοῖς νοήμασι διαφέροντας. & ego quoque forsitan nimis audẽter qui quas veteres iuris auctores nobis reliquere perfectissimas, eis etiã adiunxerim meas. Adhæc porro continuationi titulorum (sic enim vulgo appellatur quę Gręcis est συνέχεια) vt cõgrua vbique & cõsentanea ac veluti perpetua serie constans constaret ratio adlaboraui plurimũ, atque interim quãtum tum in me fuit principia iuris patefeci omnia aut sane præcipua: cuius operæ meæ nullam aliam mihi mercedem exposco quam vt tibi sit gratissima, iuris autẽ studiosis vtilissima. Non probabũt eam sat scio aut rictu oris aliquo etiam si non interioribus sensibus se non probare dissimulabunt multi. Sed mei pluma nõ interest, dũ tu probaueris modo. Non poterunt rursus ne dociles & beneuoli quidem qui erunt omnes intelligere omnia statim. Sed quid ego curem, vt potui, vt debui, officio meo perfunctus & tenente te omnia proinde atque ego qui scripsi ipse simul ac ceteris qui ad virtutem & facultatẽ animi tui propius accedunt. &, vt paucis verum stringam, cadit in hunc libellũ recte illud Terentiani Mauri,

Pro caput lectoris habent sua fata libelli. Vale. Valentiæ Cauarum 11. Id. Augusti. M. D. LXIX.

INDEX.

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ОРТ. ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА

INDEX TITVLORVM
PER LITERAS.

DE Abigeis. 299
De acceptilatione. 194
De accusationibus & inscriptionibus. 306
De Actione rerum amotarum. 123
De Actionibus empti & venditi. 93
De Ademptione libertatis. 227
Ad exhibendum. 54
De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis. 174
Ad legem Aquiliam. 80
Ad legem Corneliam de sicariis & veneficis 270
Ad legem Falcidiam. 181
Ad legem Iuliam de adulterijs. 306
Ad legem Iuliam de vi priuatæ. 309
Ad legem Iuliam de vi publica. 309
Ad legem Iuliam maiestatis. 307
Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis & de residuis. 314
De administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. 135

De

De Administratione rerum ad ciuitates pertinentium. 342
Ad municipalem & de incolis. 337
De adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus potestas soluitur. 6
De Acquirenda vel amittenda possessione 235
De Acquirēda vel omittenda hereditate. 154
De Acquirendo rerum dominio. 234
Ad S.C. Tertyllianum & Orphitianum. 211
Ad S.C. Trebellianum. 184
Ad S.C. Turpillianum & de abolitionibus criminum 316
Ad S.C. Velleianum 85
De Adsignandis libertis. 314
De Aedilicio edicto & redhibitione & quāti minoris. 105
De Aestimatoria. 95
De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel libertis. 124
De Albo scribendo. 338
De Aleatoribus. 59
De Alienatione iudicii mutandi causa facta 32
De Alimentis vel cibariis legatis. 172
De Annuis legatis & fideicommissis. 165
An per alium causæ appellationum reddi possunt. 330
De Appellationibus & relationibus. 324
De Appellationibus recipiendis vel non. 327
Apud eū à quo appellatur aliam causam agere com

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.МЕЧНИКОВА

compellendum. 332
De Aqua cotidiana & æstiua. 260
De Aqua & aquæ pluuiæ arcendæ. 219
A quibus appellari non licet. 325
De Arboribus cædendis. 266
Arborum furtim cæsarum. 294
De Auctoritate & consensu tutorum & curatorum. 137
De Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguẽtis veste, vel vestimẽtis & statuis legatis. 172

B

DE bonis damnatorum. 319
De bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorẽ corruperunt. 320
De Bonis libertorum. 201
De bonorum possessione contra tabulas. 192
De bonorum possessione ex testamento militis. 199.
De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente. 192
De bonorum possessione secundum tabulas. 322
De bonorum possessionibus. 303

C

DE Cadaueribus punitorum. 323
De Calumniatoribus. 28
De Capite minutis. 31
De Captiuis & de postliminio & de redemptis ab hostibus. 334

De Carboniano edicto. 197
De Castrensi peculio. 335
De Censibus. 348
De cessione bonorum. 241
De Cloacis. 262
De collatione bonorum. 194
De Collatione dotis. 195
De Collegiis & corporibus. 303
De Collusione detegenda. 233
Commodati vel contra 72
Communia prædiorum tam vrbanorum quam rusticorum. 47
Communi diuidundo. 54
De Compensationibus. 89
De Concubinis. 128
De Concussione 298
De cõditionibus & demonstrationibns & causis & modis eorum quæ in testamento scribuntur. 179
De Conditionibus institionum. 153
De Condictione causa data causa non secuta. 65
De Condictionne ex lege. 68
De Condictione furtiua. 67
De Condictione indebiti. 66
De Condictione ob turpem vel iniustam causã. 66
De Condictione sine causa. 67
De Condictione triticaria. 68
De Confessis. 141

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

De Confirmando tutore vel curatore. 131
De Coniungendis cum emancipato liberis eius. 195
De Constitutionibus principum. 5
De Contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt. 90
De Contraria tutelæ & vtili actione. 140
De Curatore bonis dando. 245
De Curatoribus furioso & alijs extra minores dandis. 145
De Custodia & exhibitione reorum. 307

D

DE Damno infecto & de suggrundis & protectionibus. 116
De Decretis ab ordine faciendis. 342
De Decurionibus & filijs eorum. 338
Depositi vel contra. 86
De Distractione pignorũ & hypothecarũ. 103
De Diuersis temporalibus præscriptionibus & de accessionibus possessionum. 274
De Diuersis regulis iuris antiqui. 145
De Diuersione rerum & qualitate. 7
De Diuortiis & repudijs. 120
De Doli mali & metus exceptione. 275
De Dolo malo. 30
De Donationibus. 222
De Donationibus inter virum & vxorẽ. 119
De Dote prælegata. 168
De duobus reis constituendis. 275

E

DE edendo. 23
De Effractoribus & expilatoribus. 302
De Eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sisti at.
De Eo qui pro tutore prove curatore negotia gessit. 141
De Eo quod certo loco dari oportet. 70
De Euictionibus & duplæ stipulatione. 108
Eum qui appellauerit in prouincia defendi. 331
De Exceptione rei iudicatæ. 273
De Exceptione rei venditæ & traditæ. 109
De Exceptionibus, præscriptionibus & præiudicijs. 271
De Excusationibus. 137
De Exercitoria actione. 75
Expilatæ hereditatis. 302
Ex quibus causis maiores XXV. annis in integrum restituantur. 31
De Extraordinarijs criminibus. 296

F

FAmiliæ erciscundæ. 53
De Feriis & Dilationibus & diuersis temporibus. 22
De Fideicommissarijs libertatibus. 217
De Fideicommissaria hereditatis petitione. 38

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

De fideiussoribus & mandatoribus. 280
De fideiussoribus & nominatoribus & heredibus tutorum & curatorum. 142
De fide instrumentorum & amissione eorum. 113. 52
Finium regundorum.
De fluminibus ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quominus nauigetur. 254 262
De Fonte. 58
De Fugitiuis. 119
De fundo dotali. 300
De Furibus balneariis. 289
De Furtis.
Furti aduersus nautas, caupones, stabularios. 254

G

DE Glande legenda. 266
De Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum. 206

H

DE Heredibus instituendis. 147
De Hereditate vel actione vendita. 91
De hereditatis petitione. 37
De His quæ in testamento delentur, inducuntur vel inseribuntur. 36
De His quæ pœnæ causa relinquuntur. 176
De His quæ pro non scriptis habentur. 176
De His quæ vt indignis auferuntur. 178
De His qui effuderint vel deiecerint. 51

De His qui notantur infamia. 25
De His qui sui vel alieni iuris sunt. 5
De Homine libero exhibendo. 267

I

DE Impensis in res dotales factis. 123
De Incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata. 295
De In diem addictione. 91
De In integrum restitutionibus. 29
De Iniurijs & famosis libellis. 295
De Iniusto, rupto, irrito facto testamento. 35
De In ius vocando. 18
In Ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent. 17
De In litem iurando. 65
De Inofficioso testamento. 36
In quibus causis pignus vel hypoteca tacite contrahitur. 101
De In rem verso. 83
De Inspiciẽdo ventre, custodiẽdoque partu. 125
De Institoria actione. 76
De Instructo vel instrumento legato. 169
De Interdictis & relegatis & deportatis. 301
De Interdictis siue extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt. 245
De interrogationibus in iure faciendis, & interrogatorijs actionibus. 55
De Itinere actuque priuato. 293

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І. МЕЧНИКОВА

Iudicatum solui. 286
De iudiciis & vbi quisque agere vel conueniri debeat. 36
De Iure aureorum annulorum. 230
De Iure codicillorum. 160
De Iure deliberandi. 153
De Iure dotium. 117
De Iure fisci. 333
De Iure immunitatis. 340
De Iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali. 64
De Iure patronatus. 199
De Iurisdictione. 16
De Iuris & facti ignorantia. 114
De Iustitia & iure. 2

L

DE Legationibus. 341
De Legatis & fideicommissis. lib. I. 163
De Legatis & fideicommissis. lib. 2. 165
De Legatis & fideicommissis lib. 3. 165
De Legatis præstandis contra tabulas bonorum possessionem petita. 195
De Lege commissoria 91
De Lege Cornelia de falsis & de S. C. Liboniano. 311
De Lege Fabia de plagiariis. 315
De Lege Iulia ambitus. 327
De Lege Iulia de annona. 313
De Lege Iulia repetundarum. 312
De

De Lege Pompeia de parricidiis. 311
De Lege Rodia de iactu. 76
De Legibus. S. que C. C. & longa cõsuetudine. 4
De Legitimis tutoribus. 132
De libellis dimissoriis qui apostoli dantur. 331
De Liberali causa. 231
De Liberatione legata. 173
De liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis. 147
De liberis exhibendis item ducendis. 267
De libertis vniuersitatum. 202
De Legatis. 276
Locati conducti. 95
De Locis & itineribus publicis. 251
De Loco publico fruendo. 251

M

DE Magistratibus conueniendis. 143
Mandati vel contra. 87
De Manumissionibus. 225
De Manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur. 226
De Manumissis testamento. 226
De Manumissis vindicta. 225
De Minoribus. XXV. annis 29
De Mortis causa donationibus & capionibus. 223
De Mortuo inferendo & sepulchro ædificando. 61.

De *Muneribus & honoribus.* 339

N

De *Natalibus restituendis.* 231
Nautæ, caupones, stabularij vt recepta restituant. 34
De *Nautico fœnore.* 112
Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. 232
De *Negotiis gestis.* 27
Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque priore æstate fluxit. 222
Ne quid in loco publico vel itinere fiat. 251
Ne quid in loco sacro fiat. 250
Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat 20
Ne vis fiat ei qui in possessionē missus erit. 217
Nihil nouari appellatione interposita. 228
De *Nouationibus & de legationibus.* 281
De *Noxalibus actionibus.* 51
De *Nundinis.* 344

O

De *Obligationibus & actionibus.* 276
De *Obsequiis parentibus & patronis præstandis.* 200
De *Officio adsessorum,* 15
De *Officio consulis.* 7
De *Officio eius cui mandata est iurisdictio.* 23

De

De *Officio iuridici.* 14
De *Officio præfecti Augustalis.* 13
De *Officio præfecti prætorio.* 8
De *Officio præfecti vigilum.* 12
De *Officio præfecti vrbi.* 9
De *Officio præsidis.* 13
De *Officio prætorum.* 11
De *Officio proconsulis & legati.* 12
De *Officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.* 12
De *Officio quæstoris.* 9
De *Operibus publicis.* 343
De *Operis libertorum.* 201
De *Operis noui nuntiatione,* 212
De *Operis seruorum.* 44
De *Optione vel electione legata.* 168
De *Origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium.* 3

P

De *Pactis.* 27
De *Pactis dotalibus.* 118
De *Peculio.* 82
De *Peculio legato.* 170
De *Pecunia constituta.* 94
De *Periculo & commodo rei venditæ.* 93
De *Penu legata.* 117
De *Pignoraticia actione vel contra.* 74
De *Pignoribus & hypothecis & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.* 98

De Pœnis. 318
De Pollicitationibus. 345
De popularibus actionibus. 304
De possessoria hereditatis petitione. 38
De Postulando. 25
De Præscriptis verbis, & in factum actionibus. 97
De Præuaricatione. 300
De Precario 265
De Priuatis delictis. 287
De Probationibus & præsumptionibus. 112
De Procuratoribus & defensoribus. 26
Pro derelicto. 237
Pro donato. 237
Pro dote. 238
Pro emptore. 237
Pro herede, vel pro possessore. 237
Pro legato. 237
Pro soluto. 88
Pro suo. 238
De Proxeneticis. 347
De Publicanis & vectigalibus & cõmissis. 220
De Publiciana in rem actione. 39
De Publicis iudicijs. 305

Q

Quæ in fraudem creditorum facta sunt ut restituantur. 245
Quæ res pignori vel hypothecæ data obligari non possunt. 245

Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur. 271
De Quæstionibus. 318
Quando appellandum sit. 327
Quando de peculio actio annalis est. 82
Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat. 185
Quando dies vsufructus legati cedat. 42
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possint 137
Quarum rerum actio non detur. 275
Quemadmodum seruitutes amittuntur. 48
Quibus ad libertatem proclamare non licet. 231
Quibus excussis in possessionem detur. 242
Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur. 104
Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur. 43
Quibus non competit bonorum possessio. 208
De Quibus rebus ad eundem iudicem detur. 57
Qui & a quibus manumissi liberi non sunt, & ad legem Aeliam Sentiam. 229
Qui petant tutores vel curatores & vbi petantur. 134
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt. 103
Quis à quo appelletur. 326
Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, 5

vel sua promissioni committantur. 20
Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. 226
Quis ordo in possessionibus seruetur. 210
Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant. 146
Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur. 27
Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicatur. 79
Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur. 132
Quod iussu. 84
Quod legatorum. 229
Quod metus causa gestum erit. 29
Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur. 25
Quod vi aut clam. 26
Quorum bonorum. 248

R

RAtam rē haberi, & de ratihabitione. 281
De Rebus auctoritate iudicis possidendis seu vendundis. 243
De rebus creditis si certum petetur, & de condictione. 61
De Rebus dubiis. 171
De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis. 144

De Receptatoribus. 300
De reiectis qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant. 33
De Regula Catoniana. 176
De Reuocatis & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus. 259
De Rei vindicatione. 38
De Reiectis & sumptibus funerum & vt funus ducere liceat. 60
De re militari. 335
De Remissionibus. 264
Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. 285
De Reputandis vel absentibus damnandis. 317
De Rerum permutatione. 96
De Rescindenda venditione & quando liceat ab emptione discedere. 92
De Ripa munienda. 256
De Ritu nuptiarum. 117
De Riuis. 143

S

DE Saluiano interdicto. 270
De Senatoribus. 7
De S. C. Macedoniano. 81
De S. C. Silaniano & Claudiano quorum testamenta ne aperiantur. 158
De Sententiam passis & restitutis. 322
De Separationibus. 244
De Sepulchro violato. 297

De seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit vt manumittatur vel contra. 94
De Seruitute legata. 167
De Seruitutibus 46
De Seruitutibus prædiorum rusticorum. 46
De Seruitutibus prædiorum vrbanorum. 46
De Seruo corrupto. 58
Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur. 43
Si à parente quis manumissus sit. 198
Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur. 184
Si ex noxali causa agitur quemadmodum caueatur. 20
Si familia furtum fecisse dicatur. 293
Si ingenuus esse dicetur. 232
Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortē domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur. 292
Si mensor falsum modum dixerit. 59
Si mulier ventris nomine in possessionem calumniæ causa esse dicetur. 125
Si pars hereditatis petatur. 37
Si pendente appellatione mors interuenerit. 2[illegible]
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 49
Si quid in fraudem patroni factum sit. 203
Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit. 159
Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa fa-

ctis non obtemperauerit. 21
Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit. 19
Si quis ius dicenti non obtemperauerit. 17
Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem. 157
Si seruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur. 49
Si tabulæ testamenti extabunt. 189
Si tabulæ testamenti nullæ extabunt vnde liberi. 203
Si tutor vel curator magistratus creatus appellauerit. 330
Si ventris nomine mulier in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur. 126
Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur. 43
De Solutionibus & liberationibus. 282
Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. 120
De Sponsalibus. 115
De Statu hominum. 5
De Statu liberis. 228
Stellionatus. 302
De Stipulatione seruorum 2[illegible]0
De Stipulationibus prætoriis. 284
De successorio edicto. 205
De suis & legitimis heredibus. 211

De

De superficiis. 259
De supellectile legata. 171
De suspectis tutoribus & curatoribus. 139

T

DE Tabulis exhibendis. 250
De Termino moto. 303
Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur & describantur. 156
De Testamentaria tutela. 131
De Testamento militis. 154
De Testibus. 114
De Tigno iuncto 280
De Transactionibus. 24
De Tributoria actione. 77
De Tritico, vel oleo legato. 169
De Tutela & rationibus distrahendis & ratiocurationis causa actione. 129
De Tutelis. 129
De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt. 132

V

DE Vacatione & excusatione munerum. 340
De Variis & extraordinariis cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicetur. 346
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis. 138
De Ventre in possessionem mittendo & curatore eius. 196
De Verborum obligationibus. 278
De Verborum significatione. 348
De Veteranis. 356
De Veteranorum & militum successione. 208
De Via publica & itinere publico reficiendo. 253
De Via publica & si quid in ea factum esse dicatur. 253
De Vi bonorum raptorum. 294
De Vi & de vi armata. 256
Vnde cognati. 205
Vnde legitimi. 204
Vnde vir & vxor. 207
De Vsu & habitatione. 44
De Vsu & vsufructu & reditu & habitatione, & operis per legatum vel fideicommissum datis. 166
De Vsufructu adcrescendo. 42
Vsufructuarius quemadmodum caveat. 44
De vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur vel minuuntur. 43
De Vsufructu & quemadmodum quis utatur fruatur. 41
De Vsuris, & fructibus & causis & omnibus accessionibus & mora. 110
De vsurpationibus & vsucapionibus. 235
Vtex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur. 209

Vt in flumine publico nauigare liceat. 256
Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat 188
Vti possidetis. 258
Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. 187
Vtrubi. 266
De Vulgari & pupillari substitutione. 151

FINIS.

PARATITLA IN LIBROS QVINQVAGINTA DIGESTORVM SEV PANDECTARVM IMPERATORIS IVSTINIANI.

OPVS IACOBI CVIACII.

DE suo nomine vult appellari Imp Iustinianus Digesta Iuris veteris sua auctoritate composita, & ad suam ætatem accõmodata commutatis sæpe contortisque veterum Iuris auctorum scriptis, quorum tamen nomina vbique prætendit, & ea quidem nonnunquam sola, licet ex eorum mente sermonéve subsequatur nihil, vt l. cum de indebito. de probat. & aliis plerisque locis. Digesta sic dicuntur, vt Græcè πράματα, vel potius, vt ipse Iustinianus ait, vt iuris antiqui διαιρέσεις, καὶ διατυπώσεις.

Pandectæ verò [illegible] l. Et diuisæ ab eo sunt Pandectæ siue Digesta in partes septem, libros quinquaginta, libri etiam exemplo veterum distincti titulis certis, quitamen & ipsi partes dicuntur, vt cum dicitur ventrem ex omnibus partibus mitti in possessionem, id est ex omnibus titulis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tullius ait ponēda esse capita ex quibus ducitur quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco aut minio ruberent.

DIGESTORVM
PARS PRIMA.

LIBER I. TIT. I.

DE IVSTITIA ET IVRE.

Eritò incipit à virtute quā iuris auctores colunt & à iure quod profitentur. Et est Iustitia constantia perpetuæ volūtatis ius suum cuique tribuendi, vt liberalitas constantia perpetuæ beneficentiæ. Ius est scientia æqui & iniqui, vel aris. Ars enim est eorum quæ sciuntur. Et huius artis

artis iurisve partes hoc titulo proponūtur summæ. Sed & aliæ significationes iuris.

II. DE ORIGINE IVRIS ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESSIONE PRVDENTIVM.

PRopositis partibus iuris superiore titulo constitit in iure Populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus processumque & partes hoc titulo declarat, deinde originem & nomina magistratuum, & postremo successionem iurisperitorum, vt quisque alteri successerit, ab his enim potissimum orta, condita, aucta, tradita, illustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re iuris conditores dicuntur & iuris auctores, ac sanè cum in authentico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, Et successione eorum, existimo esse emendandum, Et successione auctorum, vt l. ij. §. post originem. Porro, si & hoc scire aues, Magistratus est publica persona quę iurisdictioni præest vel, qui pro tribunali cognoscit vel, cui publicè iudicium iurisque dictio data est. Aristoteles [illegible]

ἀρχικώτερον ἐστι. Id quod vocat ἐπιτάττειν nobis est imperium, vt iubere cauere, iubere possidere, quæ sunt ἀρχικώτερα id est magis imperij quam iurisdictionis. Iurisconsultus est qui ius profitetur, respondet, interpretatur. Aut vir bonus legum & morum ad respondendum peritus atque interpretandum.

III. DE LEGIBVS SENATVSQVE CONSVLTIS ET LONGA CONSVETVDINE.

IVris ciuilis hoc titulo partes exquiritur tres, leges quo nomine non populi tantum sed etiam plebis scita significantur, quæ ex lege Hortensia non minorem vim habent, quam totius populi iussa. Senatusconsulta quæ solus Senatus decreuit sine lege. Et longam consuetudinem, id est, tacitum populi consensum plurimorum annorum obseruatione inueteratum. Quas in extremo tituli conclusit his verbis, Ergo omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmauit consuetudo. Ius enim quod expressus consensus populi vel plebis fecit, lex est. Quod necessitas constituit, Senatusconsultum l. ij. §. deinde

deinde quia difficile supra titu. proximo.

IIII. DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM.

SEquitur quarta pars Iuris ciuilis, quod scilicet ipse princeps constituit, cuius Augusto priuilegio eadē est potestas quæ populi fuit.

V. DE STATV HOMINVM.

EXpositis partibus Iuris quæ omnes sunt constitutæ hominum causa, incipit tractare de hominum ipsorum iure siue de statu conditionis cuiusque, & alius est status capitis, alius status seruitutis.

VI. DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

DE statu seruorum hic etiam agitur aliquid: itemque liberorum, alios esse Patresfamilias alios filios filiosfamilias. Patresfamilias suæ potestatis sunt, qui scilicet in domo sua dominium obtinent. Filijfam. & serui alienæ potestatis.

VII. DE ADOPTIONIBVS ET EMANCIPATIONIBVS, ET ALIIS MODIS QVIBVS POTESTAS SOLVITVR.

Filiosfam. nariuitatem facere docuit titulo superiore. Isto docet etiam legem facere filiosfam. id est adoptionem. Adoptio enim est legis actio qua qui mihi filiusfam non est, ad vicem filijfam. redigitur. Et quia si forte qui non est quidem mihi filiusfam. sed Titio, à Titio, mihi detur in adoptionē, hac ratione fit vt desinat esse in potestate Titij & recidat in potestatem meam, ideo huic rationi & alias adiungit, quibus soluitur potestas, veluti emancipationem manumissionemque. Dico emancipationem manumissionemque: nam legitima emancipatio est solemnis alienatio filijfam. veluti mancipij, quam mox sequitur manumissio eiusdem. Anastasiana emancipatio aliter fit, itemque Iustiniana. Neque vero & si titulus pollicetur alios modos soluendæ potestatis, quidquam specialiter de aliis, veluti sacerdotio, deportatione, morte in eo tractatur.

VIII. DE

VIII. DE DIVISIONE RERVM ET QVALITATE.

EXposita differentia & qualitate hominum, modo exponit rerum. Diuisio differentiam, differentiæ qualitatem ostendit. Rerum igitur alias esse diuini iuris, alias humani. Vel alias publicas, alias communes, alias vniuersitatis, alias nullius, alias singulorum, item alias corporales, alias incorporales.

IX. DE SENATORIBVS.

HOmines de rebus suis disceptant in senatu vel apud magistratus & iudices. Congruenter ergo post hominum rerumque diuisionem, & iudicum diuisio multiplex sequentibus omnibus exponitur. Senatores erant in vrbe primum, non vt postea, quicunque sententiam in Senatu dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum lecti erant consilij publici causa.

X. DE OFFICIO CONSVLIS.

OFficium consulis est vocare Senatum. Reipub. consulere, consilium

præbere, tutores, iudices vel arbitros dare, pignora capere, mittere in possessionem, restituere in integrum, cognoscere de præiudiciis, de fideicommissis, de alimentis, de pollicitationibus, delicta coërcere, non tamen relegare l. 14. infra De Interd. & releg. Cætera quæ commemorauí si non hoc titulo, his Digestis omnia suos habent locos.

XI. DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO.

PRæfectus prætorio est prætorianorum militum siue aulæ præfectus, cui princeps rerum, iudiciorumq; summam commisit l. quilibet. C. de Decur. qui & vice sacra iudica. l. j C. de Offic. vic l. à procos. C. Theodosian. de appellationib. & cunctarum prouinciarum maximam potestatem habet. l. ne quis. C. de Decurioribus cuius formæ vel τύποι pro lege sunt, quæ & ὑπαρχικαὶ dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius nullus magistratus habet plenissimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt Consul ius gladij sed non ius relegandi, ac similiter præses ius gladij & ius damnandi in metallum, non ius deportandi, vel confiscandi, quin

quin & gladio tantum vitam adimere potest non securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum accepit & nefricte accipiuntur quæcunque ex mero imperio magistratui permittuntur.

XII. DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI.

PRæfectus vrbi est magistratus cui vrbis, terminorúmque eius curam princeps commisit. Officium igitur eius præcipuum vrbem custodire, & omnia crimina audire. Seneca XIV. Epistol. L. Piso vrbis custos, cuius officio tutela vrbis continebatur. Iuuenalis XIII.

Hæc quota pars scelerum quæ custos Gallicus vrbis.

Vsque à Lucifero donec lux occidat audit. Fines autem siue termini vrbis Romæ non continentibus finiuntur, sed centesimo miliario.

XIII. DE OFFICIO QVAESTORIS.

QVæstor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ & in varios vsus erogandæ, quod facere nequit sine iurisdictione & imperio. Est igitur

magistratus, vt non abs re Vlpianus eodem libro singulari De quæstoris officio l. iij De iurisdictione (est enim emendanda illius inscriptio ex ista) distinxerit merum imperium à misto, hoc enim iure magistratus quæstori competit, illud non item: & possessionis igitur bonorum & iudicis dandi licentia quæstori competit. Cicero in diuinatione. Quæstor Cæcilius iudicium dat, si paret eam se & sua Veneris esse dixisse Iudicant recuperatores. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Fateor tamen initio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem. Erat igitur magistratus sine imperio vt ædilis curulis, vt magistratus municipalis hodie. Neque verò in vrbe solum quæstores fuerunt, sed & in prouincias erant qui prætores vel præsides comitabantur, & nonnunquam cum iure prætorio sortitò delecti additíque præsidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero scribunt, assumpti in filiorum locum, adeo vt nec quæstoribus præsides, vel prætores suos accusare liceret. Porro ex quæstorũ numero in vrbe erant Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cũ fratre Velleius Paterculus scribit, & ab eo honore ad prætoram conscendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus ascensus, &, vt Asconius Pædianus ait, prima Senatoris administratio, vt cõmunicato primũ plebeis honore quæsturæ, id plebi pro ingẽti victoria fuerit ad uersus patricios, quemadmodum T. Liuius scribit, quæsturam nãmque non honoris ipsius fine æstimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæstores qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebantur, in Senatu orationes suas & epistolas & libellos, quod multis auctorum locis comprobari potest, hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. Quæsturam gessit in qua orationem Imperatoris in Senatu agrestius pronuntians risus est. Libros dicit Vlpianus hoc loco, vt Plinius V. Epistola. Pauci dies & liber principis seuerus & tamen moderatus.

XIIII. DE OFFICIO PRAETORVM.

DE officio prætorum titulus inscriptus est, quoniam duo fuere in vrbe prætores, vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Festo auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos: & hos etiam significat l. 2. C. de

de appellat. dum ait vtrumque prætorem: fuere & alij plerique minores non qui enumerantur tantum l. ij. De origin. iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. Cæterum vrbani & peregrini iurisdictio quanta fuerit Edicta demonstrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis prætorum homines iura addiscere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit.

XV. DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM.

MAgistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt l. 7. § vltim. tit. sequen. Dixit verò supra de magistratibus vrbanis, nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est præfectus annonæ, & præfectus vigilum l. ij. §. Nam præfect. De orig. iur. Præfecto vigilum commissæ sunt vrbis excubiæ & vigilum cohortes, ne quid per noctem in vrbe delinquatur neue quod in ea incendium exoriatur.

XVI. DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI.

Supe

SVperiores tituli sunt de his qui in vrbe ius dicunt. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisdictio plenissima est. Funguntur enim vice & officio omnium magistratuum vrbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi proconsules dicti sunt quod cum imperio consulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus scilicet mandarent iurisdictionem suam, nec enim legatos suo sibi iudicio deligebant. Dabantur plerunque plures, & ob id l. ij. Quis à quo appel. Appellari à legatis proconsul potest. Et Imperatores proconsuli l. penult. De offic. eius cui mand. Cum propriam, inquiunt, iurisdictionem legatis tuis dederis.

XVII. DE OFFICIO PRAEFECTI AVGVSTALIS.

PRæfectus Augustalis est qui in Ægypti prouinciam mittebatur proconsulari potestate ex equitibus non ex Senatoribus. Præf. Ægypti l. apud præfect. De mand. vind. l. 1. De tut. & cur. dat.

XVIII. DE OFFICIO PRAESIDIS.

Quos

QVos in prouincias mittit princeps hi proprie præsides appellantur vel legati Cæsaris, vel, vt Dio scribit. LI II. proprætores.

XIX. DE OFFICIO PROCVRATORIS CAESARIS VEL RATIONALIS.

Πρεσβευτὴς est, idem nanque est procurator Cæsaris & rationalis, qui scilicet in prouincia iudicat inter fiscum & priuatos, vt in vrbe prætor à Diuo Nerua constitutus: ac proinde procurator Cæsaris de bonis fisco vindicatis cognoscit, vel iudicem dat, licet de crimine non cognoscat, nec inter priuatos ius dicere possit, nisi fortè vicem præsidis tueatur, vt nonnunquam temporis causa prouinciæ administratio legato vel quæstori præsidis vel rationali committitur.

XX. DE OFFICIO IVRIDICI.

ALexandrinos iudice vno fuisse contentos quem Cæsar dedisset Spartianus scribit. hic est iuridicus de quo agitur hoc

hoc titulo: cui postea adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

XVI. DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA EST IVRISDICTIO.

PRoconsul mandare solet iurisdictionem suam vni ex legatis vel omnibus, sed & præses cui videtur itémque prætor in vrbe non tantum magistratui, vt prætor peregrinus iurisdictionem suam mandat prætori vrbano. Liui. 24. sed etiam priuato l. vltim. hoc titul. & quidem totam vel partem aliquam l. solet. De iurisdict. Mandato autem huiusmodi transfertur in mandatarium iurisdictio omnis, quæ iure magistratus competit, ~~non etiam magistratus~~, non iurisdictio quæ speciali iure legéque competit.

XXII. DE OFFICIO ADSESSORVM.

ADsessores quoque non sunt magistratus sed consiliarij & comites magistratuum vrbanorum vel prouincialium

lium vel quibus hi mandauerunt suam iurisdictionem, delati ad æratium vel in commentarium principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel consiliarij iudicum à principe datorum vel procuratorum Reipublicæ, nam & hi iudices erant.

LIB. II. DIGESTORVM TITVLVS I.

DE IVRISDICTIONE.

DE CVRSIS breuiter generibus magistratuum & officiis eorum, recte datur titulus generalis de iurisdictione, nam iurisdictio proprie notio est quæ iure magistratus competit, quę enim mandata à magistratu aut à lege specialiter magistratui delegata est, non iure suo competit, officio quidem magistratus continetur, sed iurisdictione non continetur.

II. QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT VT IPSE

IPSE EODEM IVRE VTATVR.

SVperiore titulo datum est de iurisdictione edictum vnum aduersus eos data popularj actione qui id quod iurisdictionis perpetuæ causa propositũ est corruperunt. Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt iniurioſe, vt eodem priuati iure vtantur, vt si præscriptionem iustam postulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, sed non habita ratione præscriptionis creditoribus suis, si hoc deliderauerint, satisfacere cõpellentur. Eadem æquitas est in eo qui hoc idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduersus eum præscriptione vterentur. Ius nouum, ius iniquum dicitur hoc titulo quod non est omnino æquum, sed tamen æquum est hac ratione quod id esse æquum magistratus existimauerit.

III. SI QVIS IVS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

PRoponitur & de iurisdictione aliud edictum hoc titulo aduersus eam qui

ius dicenti non obtemperat, id est iubenti rem auferri vel abduci, siue sit reus siue actor, nam & si actori forum quod sequi cogitur sit incompetens, in eo tamen ius dici reo in actorem potest ex mutua petitione. Coercetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res est, etiam si nihil intersit, etiam si non iure rem abduci vel auferri iubeat magistratus. Placet autem valde vt iurisdictionem ita iusdicentem scribi διὰ τοῦ ῥῆν, siue ἀπὸ συμπλοκήν.

IIII. DE IN IVS VOCANDO.

HAbuimus de magistratibus & de iurisdictione satis. Nunc sequitur quo ordine agatur apud magistratum. Initium fere agendi est vocatio in ius, id est si vocetur aduersarius ad eum qui iurisdictioni præest iuris experiundi gratia, id est vt de iure suo quisque decernat, postulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio omnis futuri iudicij constituitur. Addi vero debuit hoc titulo, quod male nescio quis error transduxit in titulum sequentem, Et si quis eum vocauerit quem ex edicto non

non debuerit, namque hac de re edictum proponitur hoc titulo non sequenti.

V. SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT, SIVE QVIS EVM VOCAVERIT QVEM EX EDICTO NON DEBVERIT.

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satisdare iudicio sisti: alioquin multantur pro iurisdictione iudicis.

VI. IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT.

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent aut satisdare vel cauere iudicio sisti. Satisdare est fideiussorem dare non qualemcumque, sed idoneum & locupletem, nisi is qui vocatur sit ex necessariis personis, quæ oblato qualicumque fideiussore, si nihilominus ducantur in ius, eadē eis promittitur actio pœnalis quæ promissa est titulo De in ius vocando, vocatis sine permissu prætoris.

VII. NE QVIS EVM QVI IN IVS VOCABITVR VI EXIMAT.

HOc titulo coercetur is qui vim fecit ne qui vocatus erat in ius sequeretur ducereturue, data actione petitori non in id quod interest sed quanti ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto Si qui ius dicenti non obtemperauerit.

VIII. QVI SATISDARE COGANTVR VEL IVRATO PROMITTANT VEL SVAE PROMISSIONI COMMITTANTVR.

QVia dixit tit. VI. vt satis vel cautum dent, consequenter necesse fuit explicare qui satisdent iudicio sisti fideiussore dato locuplete vel qualicunque, & qui caueant vel nuda repromissione vel iurata, quod hic titulus absoluit. Repromittunt rerum immobilium possessores vel respublica, vt leg. 6. vt leg. noui. cau. iurato promittunt clarissimi viri. Qua emcunque, fideiussorem dant necessariæ

fariæ personæ edicto comprehensæ, quod non satis habuit proponere tit. VI. sed exponit etiam isto plenius. Cæteri dant locupletem fideiussorem, & quia hæc distinctio personarum obseruatur etiam in aliis cautionibus l. j. De rip. a mun. ideo hic titulus omnium stipulationum prætoriarum communis est, & in eo etiam agitur de stipulatione iudicatum solui & rem pupilli saluã fore & aliis plerisque.

IX. SI EX NOXALI CAVSA AGATVR QVEMADMODVM CAVEATVR.

EST etiam hic titulus de cautione iudicio sisti, quę domino seruum defendẽte noxali iudicio ita interponitur vt seruũ promittat dominus iudicio in eadem causa sisti.

X. DE EO PER QVEM FACTVM ERIT QVOMINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT.

HOc titulo qui dolo malo fecit quominus is qui cauerat iudicio sisti in diẽ

locúmque certum, eo die locóve sisteret, in eum datur actio in id quod interest, quæ pro pœnali habetur, vt exponam 25. tit. 6.

XI. SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTENDI CAVSA FACTIS NON OBTEMPERAVERIT.

HOc verò titulo demõstratur cõmitti pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factã, si modo non excedat duplum, hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis vero modis pœna datur prætoris arbitrio. At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.

XII. DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET DIVERSIS TEMPORIBVS.

DEserentem promissionem iudicio sistendi causa factam & non venientem in ius excusant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudiciis ciuilibus, veluti feriæ messium aut vindemiarum. Excusant & dilationes petitæ per defensores, de quarum

rum diuersis temporibus titulus quod pollicetur non præstat magis quam quod libri primi titulus septimus de aliis modis soluendæ potestatis, & libri XXII. quartus de amissione instrumentorum, & lib. XXVI. sextus, vbi petantur tutores, & lib. XXVIII. sextus, de eo qui coegit testari, & lib. XXXIII. duodecimus de veteranis, & XXXIX. secundus de fugrundis.

XIII. DE EDENDO.

NIhil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio sisti, nisi edas etiam ei actionem & instrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo simul ac de edendis rationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent, quod iuris obseruatio decima satis diligenter enarrauit. Excusabitur ergo iure etiam desertor promissionis iudicio sisti, si non actionem ei litisque instrumenta is qui acturus est ediderit, id est si non ea patefecerit ei data etiam facultate describendi.

XIIII. DE PACTIS.

EXcusatur etiam desertor promissionis iudicio sisti si interim de re transegerit l.ij.ſ. Si quis caut. Transactio pactum est quod fit inter duos pluréſve negotij aut litis decidendæ causa. Vel, pactum quo remittitur lis præsens aut futura. Ex quo intelligitur quam recte tractatui de cautionibus iudicio sisti sint adiuncti tituli de pactis & transactionibus. Trãsactio est species, Pactum genus, cuius definitio, vt sit duorum pluriúmve idem placitum cõsensus, id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, donatio testamento relicta, id est non nisi testamento. Vel, cõuentio quæ placiti fine stetit, id est, quę neque traditione neque stipulatione sumpsit effectũ. Vel Conuentio quæ vacat nomine & causa: Vel, Conuentio quę in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud propriũ Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, sed non datur vel tollitur actio nisi confirmatum sit.

XV. DE TRANSACTIONIBVS.

COhærentiam tituli & trãsactionis definitione iam exposui superiori titulo vt sit pactio qua inter duos pluréſve res

res dubia & incerta nec dum finita componitur: siue, Rem sibi litis præsentis aut imminentis.

LIBER III. DIGESTORVM

TITVLVS I.

DE POSTVLANDO.

POST vocationẽ in ius & præstitam cautionem iudicio sisti cũ ad prætoris, vel præsidis tribunal ventum est, postulat pro se quisque quod desiderat à magistratu, ideoque explicito tractatu de in ius vocando dẽque cautione iudicio sisti, recte datur titulus De postulãdo. Postulare igitur est pro tribunali petere per se vel per aduocatum, tutorem, curatorem, procuratorem, defensorem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autem. De damn. infect. Allegare ia l j §. His igitur hoc tit. Et qui non possint pro se vel pro alio postulare, explicatur hoc titulo.

II. DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA.

Dictum est superiore titulo infames pro omnib⁹ postulare nō posse, ideo, sequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamis generaliter si accipias, is est quem lex vel S. C. vel decretum principis vel edictū prætoris ex causa aliqua turpi notauit vt ignominiosum, quam pœnā Varro ita describit elegāter Tertia pœna est ignominia, stans nexa in vulgi pectore, fluctuanti intonsa coma, sordido vestitu, ore severo.

III. DE PROCVRATORIBVS ET DEFENSORIBVS.

EX his qui pro aliis postulant, quique damnati famoso iudicio, nō laborant infamia, procuratores & defensores sunt, ideoque nō male hic titulus superioribus adnectitur. Procurator postulat pro actore eius mandato & rem in iudicium deducit, Defēsor pro reo l. Si mater. § hoc iure. De exc rei iud. sed procurator est actoris & rei cum mandato. Defensor rei sine mandato l. 2 § fin autē abfuerit C de iur. prop. cal. Et ille satisfat de rato nisi constet de mandato, hic iudicatum solui etiam si constet de mandato, & de rato quoque nonnunquam.

IIII. QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGITVR.

PRocuratori & defensori similis est actor municip⁹ vel collegii, vel cuiuscūque vniuersitatis, qui & syndicus appellatur, nam & hic rem in iudicium deducit & postulat pro vniuersitate, qui tamē an vniuersitatis nomine constitui posset perinde ac singulorum, ne dubitaretur prætor edixit & proconsul vel præses exemplo prætoris Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel cōtra eam agatur, daturum se iudicium actori & in actorem vniuersitatis.

V. DE NEGOTIIS GESTIS.

HIc titulus est de velūtariis procuratoribus qui se litibus aut negotiis alienis, offerūt, hi de quibus actū est supra mādato dominorū cōstituuntur, quo ex contractu nascitur mutua actio mandati, vt vltro accedēte aliquo ad negotia aliena: ex hoc quasi cōtractu est mutua actio negotiorū, vna directa altera contraria De personis déque ipsa titulus magis est quam

de

de actione, vt titulus de procuratoribus, sed tractatur magis de actione, qua de causa, vt arbitror, non extat alius titulus specialis, De actione negotiorum gestorum, cum tamen extet proprius de actione mandati, quia scilicet tituli de procuratorib⁹ tractatus magis etiam est de personis déque mãdato, quam de mandati actione.

VI. DE CALVMNIATORIBVS.

PLerique vbi in ius vocarunt aliquem, vbi stipulati sunt in iure sisti, vbi postularũt in iure per se vel per alios quod desiderabant, mox iniqui & malitiosi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum desistunt ab incepto vel dum arguuntur, accepisse pecuniam aut depecti esse, vt per calumniam raperent aliquem in ius, hominis scilicet tantũ vexandi causa, quod postremũ hoc titulo vindicatur, ac præterea qui vt fit calumniam intẽtat & comminatur forte meticuloso homini, vt is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in hoc titulo est, qui sciẽs prudẽnsque per fraudem, litem aut controuersiam facit alteri, vt vexet eum vel vtei aliquid

aliquid extorqueat, & de calumniatoribus, id est de his qui pecuniã vt negotium facerent aut non facerent accepisse dicentur. l. pen.

LIB. IIII. DIGESTORVM

TIT. I. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

IN interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur qui infamia notati nec in integrũ restituti sũt, pollicitus est suprà. l. 1. de postul explicaturum se species & causas ex quibus prętor solet in integrum restitutionem dare, quod prǽstat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulas propriis titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio.

II. QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT.

PRima igitur species in integrũ restitutionis, hæc est, si quid metus causa gestum

stum sit, & concipitur titulus à primis verbis edicti, vt plerique alij infrà, vt supra titulus, Quod cuiuscumque vniuersitatis: quo genere etiam actionis formula concipitur, vt cum per Si edictum inchoatur, & actio similiter: & omnino eadem plerumque edicti & actionis verba l. ædiles §. vēdendi. De ædil edict. vt difficilis non videatur olim fuisse conceptio formularum, cū in albo proposita erant edicta. Porro metus est demissio animi propter expectationem futuri mali, vel vt Labeo definit, timor maioris malitatis, pro quo Græci habent *μεγάλης κακοθελείας*.

III. DE DOLO MALO.

SEcunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est, Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditus per actionem de dolo, deficiente alia. est enim actio de dolo in priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis originem ducunt, idem quod in crimnibus stellionatis persecutio. Et dolus malus, ratio vafra decipiens alium, alio uomine vacans.

IIII. DE MINORIBVS XXV. ANNIS.

Tertia

Tertia species restitutionis in integrū, quæ expeditur cognitione prætoria, datur lapsis ætatis infimitate minoribus XXV. annis, ex omni causa. Hæc enim edicti pars generalis est l. necessariis. De acquir. hered. Et ex ea executio fit celerior quam ex cæteris l. 2. De re iud.

V. DE CAPITE MINVTIS.

QVarta datur his qui propter minimam capitis diminutionem debitoris actiones suas amiserunt, rescissa capitis diminutione, vt fit ex edicto de bonorum possessione contra tabulas, eorum etiam gratia qui capite minuti sunt. Capite minuitur qui in suo statu non manet, vt qui è libero fit seruus vel ex ciue peregrinus vel ex patre fa. filius familias: & interdum ex contrario qui ex filiofam. fit pater familias.

VI. EX QVIBVS CAVSIS MAIORES XXV. ANNIS IN INTEGRVM RESTITVVNTVR.

QVinta species & causa restitutionis in integrum est, absentia quælibet

neces

necessaria vel probabilis, ne scilicet ea absenti vel per absentem præsenti noceat, nam ex hac causa non tantum absentibus sed etiã in absentes datur restitutio in integrum, qui non defendebantur. His etiam si non defendebãtur vel aduersus eos qui in vinculis, seruitute hostiúmve potestate fuerunt vel secum agendi potestatem non fecerunt, vel qui inuiti in ius vocari non potuerũt, vel quos magistratus audire noluerunt.

VII. DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA.

SExta causa restitutionis dandæ hęc est, si quis re alienata vel possessione dolo malo molestum aduersarium pro se subiecerit nam & si perinde teneatur vindicatione aut in rem scripta aut mista actione ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamẽ hac via nolit actor experiri de iure suo, ex hoc edicto in integrũ restituitur, vt tantum consequatur quantum eius interest alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecũ illa actione ageretur. l. 24. § vltim. Com. diuid. nec si fuerit duplex

plex actio, veluti Communi diuidundo aut familiæ erciscundæ, integrum erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repelletur exceptione, Quod alienata res sit iudicij mutandi causa l. vlt. hoc tit. Et recte interpretantur, iudicij futuri, nam præsens alienatione non mutatur.

VIII. DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM RECEPERVNT VT SENTENTIAM DICANT.

AMagistratibus transit ad iudices, ac primum de iudicibus compromissariis sermonẽ instituit. Receptum est compromissum pecuniæ certæ. De receptis igitur, id est de compromissariis. Verum quia satis non est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat arbitriúmque recipiat quod defertur communi recepto partium, ideo subiicit, Qui arbitrium receperunt. Et quod sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui recepti sunt quique in se arbitrium receperunt, officio suscepto

perfungi. Perfunguntur si dicant sententiam et sententiam vocat quæ non est per omnia sententia l. quid ergo. §. ex compromisso. De his qui not. inf. Porro arbiter, ne quid præterea desideres, est disceptator electus ex compromisso partium qui disceptandæ inter eos causæ officium in se recepit.

IX. NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII VT RECEPTA RESTITVANT.

VT titulo de receptis qui arbitrium receperunt hic subderetur, quamuis alieno & quasi deserto loco, homonymia fecit: nam vtroque agitur de actione de recepto. Sed illa est ex stipulatione, ista ex eo quod etiam sine stipulatione nautæ, caupones, stabularij saluum fore receperint, quod negotij genus à depositi separatur propterea quod ex recepto custodiæ in plus tenētur illi, quam depositarij. Potuisset eadem ratione subiici vetus actio receptitia, in cuius locum cessit hodie actio constitutæ pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. vlt. de alia actione quasi ex maleficio: qua idem

iidem tenentur de damno quod in naui aut caupona aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruorum suorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

DIGESTORVM PARS SECVNDA.

LIB. V. TIT. I. DE IVDICIIS ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

A Iudicibus compromissariis transit ad iudices ordinarios, id est qui ex ordine dantur à magistratibus, nam & qui dent iudices quique dentur hic titulus exequitur, & quod sit cuique forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi possit. Et est iudicium disceptatio quæ fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel vi arbitrium, officium est siue munus

arbitri, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandę rei causa datus. Sane Theophilo in §. quædam De act. titulus de iudiciis, quem citat, est titulus De officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio finis sententia siue ius, ex quo etiam nomen.

II. DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

A Iudicibus transit etiam congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur, & quod actionum aliæ sunt vindicationes, aliæ condictiones, & rursus quæ sunt vindicationes aliæ de vniuersitate, aliæ de rebus singulis, incipit à vindicationibus quæ sunt de vniuersitate, id est à petitionibus hereditatum, nã actio quæ hoc titulo proponitur est petitio hereditatis quæ ex causa officiosi testamenti datur l. 20 hoc tit. l si quis filium C. eod l. 3. C. De pet. he. l. pen. infra De bonor. poss. contrab. Quæ titulo sequenti. petitio hereditatis quę ex aliis causis datur, veluti iniusti aut falsi aut irriti testamenti vel ex causa intestati. Et quę ex causa inofficiosi testamenti, ideo proprio titulo, quia pleraque propria habet, veluti vt detur is eum qui iusto

iusto titulo possidet, & vt rescissoria sit & vt quasi vindictæ persecutionem habeat l. 1 §. sed si putes. D. Si quid in fraud. pat. (qua de causa etiam accusatio appellatur) nec tamen communi titulo id est sequenti abstinetur ea, vt constat ex l. 7. & 32. Porro inofficiosum testamentum est quod liberis vel parentibus immerito exheredatis non ex officio pietatis factum videtur, qua ex causa exheredatis datur petitio hereditatis.

III. DE HEREDITATIS PETITIONE.

POst petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est vindicatio eius quæ ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum venditarum & pecuniæ exactæ à debitoribus, & ideo mista est actio.

IIII. SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SVperior titulus est de asse, hic de parte, nam & si pars hereditatis petatur, actio

nem daturum se prætor pollicetur. Dat vero prætor actiones tam suas quam ciuiles.

V. DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

SVperiores actiones heredibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes heredibus, vt bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis. l. 3. §. missum De Carb. ed. ex quo possessoriis etiam actionibus nomen.

VI. DE FIDECOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

ET hoc titulo fideicommissariis, quibus ex S.C. Trebelliano restituta est hæreditas, nam & hi heredes imitantur.

LIBER VI. TIT. I. DE REI VINDICATIONE.

POst vindicationem hereditatis aut velut hereditatis subiicitur vindicatio rei singularis. Verbum, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis

tis assertio Rem vindicare, suam esse asserere. Et omnes vindicationes ex xii. tab. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba quasi in fundo potius quam rei vel fundi, qua de causa secundum xii. rectius dicuntur in re vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est interdicta vti possidetis vel vtrubi, in ipsa possessione l. j §. inter in fi. vti possid.

II. DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE.

REi vindicatio ciuilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet etiam rationem prætor eorum qui proprietariis similes sunt eisq; dat vindicationem non minus quam proprietariis, cuius generis sunt bonæ fidei possessores quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, à Publicio prætore primum in edicto proposita, ficticia actio, sicut possessoria hereditatis petitio, & vt breuiter definiam, Publiciana actio est vtilis siue prætoria vindicatio quæ amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit nec dum vsu cepit.

III. SI AGER VECTIGALIS ID EST EMPHYTHEVTICARIVS PETATVR.

EIusdē generis sunt emphyteuticarij, am & hý proprietarios imitantur eisque perinde ac proprietariis prætor accommodat in rem actionem, quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur alijs locis, & his fere verbis proposita à prætore est, si ager vectigalis petatur, causa cognita iudicium dabo. Hoc titulo adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario sicut in alijs auctoribus: nam in iure ager vectigalis semper est ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, quē dominus in perpetuum vel in plures annos transtulit in alium ea lege vt id melius cul: usque redderet constituta pensione certa, & nomen à culturæ subtiliore parte, insitione.

LIBER VII. TIT. I. DE VSVFRVCTV ET QVEMADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR.

Post

POst vindicationes rerum corporalium, quæ non possessori dantur, quia de eiusmodi est de vindicationibus rerū incorporalium, d est seruitutum quæ etiam possessori dantur, & seruitutes aliæ sunt personarum, aliæ rerum, incipit à seruitutibus personarum, id est quibus prędia personis seruiunt. ex his est vsufructus qui definitur statim initio tituli, & quibus in rebus quibusque modis constituatur, & fructuarij ius omne, &, vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum vtatur fruatur: nam admodum dirigimus fructuarij ius magis quam ad qualitatem vtendi l. 9. in fi.

II. DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO.

PErsequitur quem cœpit tractatum de vsufructu, datque specialē titulum de vsufructu adcrescendo. De domin o adcrescendo agitur in titulis De heredib. instit. & De adquirend. hered. & De leg. & fid. Est autem ius adcrescendi, ius retinendæ vel nascescendæ partis eius qui non concurrit vel qui concurrere desinit. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non con-

currit, id est ius legati integrum nec deminutum concursu alterius, tam in proprietate quam in vsufructu locum habet. Ius nanciscendæ partis eius qui concurrere desiit quod propius videtur esse ius adcrescendi in vsufructu tantum. Sed & illa accommodari potest in vsufructu. nam cum vsus fructus quotidie constituatur & legetur, retineo potius quàm nanciscor partem eius qui hodie non cõcurrit: licet concurrerit heri. igitur vtrobique ius acrescendi est ius retinendæ partis eius qui non concurrit. Vel, ius legati integrũ nec deminutum per collegatarij concursum. Vel, ius nõ decrescendi: id enim dicitur adcrescere quod decresceret cõcurrente altero. Et recte vulgo interpretantur: adcrescit, id est non minuitur vel non decrescit: nam & contra, non minuitur, id est adcrescit l. 10. De leg. 3. Est & alia differentia quod fructuario adcrescat etiam amittenti partem suam, non proprietario. Perperam additur tertia exspectatione l. 3. §. 1. in qua proculdubio Iulianus à Celso dissentit.

III. QVANDO DIES VSVSFRVCTVS LEGATI CEDAT.

ESt & in cessione legati longe alia ratio vsusfructus quam proprietatis. nam

nam vsusfructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte testatoris, iure nouo ex apertis tabulis, iure nouissimo vt iure veteri. Dum legati cedere cum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario, legatum transmitti in hæredem eius. Potuit addi, vel vsus, vt tit. sequ. quod non potuit præcedenti.

IIII. QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR.

VSufructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vtendo cessione in iure, dominij adquisitione: quibus tamen omnibus modis proprietas non amittitur.

V. DE VSVFRVCTV EARVM RERVM QVAE VSV CONSVMVNTVR VEL MINVVNTVR.

HOc titulo ostenditur nullam esse rem quæ non cedat in vsusfructus legatum vel stipulationem, vt l. vsufructu Ad leg.

leg Fal. nam ex S C. remedio cautionis etiam earum rerum quarum abusus est, non vsusfructus constituitur.

VI. SI VSVS FRVCTVS PETITVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR.

HOc titulo de vsufructu duæ proponuntur actiones, Confessoria quæ ei competit qui sibi vsumfructum adserit, Et contraria negatiua, quæ domino qui negat rem suam alij per vsumfr. seruiret. De proprietate nulla prodita est contraria actio negatoria. vtraque est in rem actio sed confessoria sola, vsufruct. vindicatio.

VII. DE OPERIS SERVORVM.

VSumfructum imitantur operæ seruorum, & ab eo quoque absunt, distantque plurimum. nec enim amittuntur quibus modis vsusfructus amitti solet, capitis deminutione, non vtendo, morte, & amittuntur vsucapione serui, qua tamen vsusfructus non amittitur, & indiuiduæ sunt, vsusfructus diuiduus. & cedunt ex die petitionis, non vt vsusfructus ex die aditæ hereditatis. Non igitur per omnia vsufructum imitantur: idemque dici de operis quorumcunque animalium quid vetat, ve

luti

luti vecturis iumentorum?

VIII. DE VSV ET HABITATIONE.

EXposita est vna seruitus personarum, vsusfructus: hoc titulo explicatur altera, vsus: hæc tndiu dua, illa diuidua, qua ratione fortitam operæ seruorum, quę & indiuiduæ sunt, ad vsum magis quam ad vsumfructum accedunt l. 5 §. tit. prox. nam fructus qui in eis esse dicitur non talis est qualis qui in vsufructu, quia non ex persona spectatur eius cui debetur, sed ex persona eius in cuius operis consistit, cuius generis opinor etiam esse fructum constitutum sine vsu, vt l 1. 4. §. vlt hoc tit. seq. Vsū quoque imitatur habitatio, nisi quod capitis minutione & non vtendo non amittitur, & ex re ipsa quæ habitationem debet etiam spectatur magis quam ex persona cui debetur, vt operæ seruorum, vt fructus siue vsu.

IX. VSVFRVCTVARIVS QVEMADMODVM CAVEAT.

HIc titulus communis est vsui & vsufructui & similibus quę retulimus supra,

vt

vt caueat qui hæc iura habet se vsurum boni viri arbitratu & amisso vel finito iure suo possessionem domino restituturum. Cautio prætoria.

LIBER VIII. TIT. I. DE SERVITVTIBVS.

A SERVITVTIBVS personarum transit ad seruitutes prædiorum, quę intelliguntur semper quoties seruitutũ nomẽ simpliciter vsurpatur, ea sunt iura quibus prædia alia aliis subiiciuntur. Vel, cõditiones quibus ius vnius prędij minuitur, augetur alterius. Vel iura quę quis in alieno prędio prędij sui nomine imposita habet. Et quibus modis constituantur hoc titulo declaratur.

II. DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM VRBANORVM.

PRędia alia sunt vrbana, alia rustica, quę distingui inuicem qualitate & genere vsus, vt familiam & supellectilem potius quam loco verius est. Vrbanorum seruitutes quęque sunt earum propria, hoc titulo explicantur.

III. DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RVSTICORVM.

QVę vero sunt propria seruitutum rusticarum & earum species, differentię iura hoc titulo continentur. Et nõnunquam personis eas non prædiis concedi vt iter, quod tum dicitur ius transeundi l. pater de ser. leg. l. damnas. §. j. De vsufr. leg. vt pecoris ad aquam appulsus l. 4. vt aquæ ductus l. 37.

IIII. COMMVNIA PRAEDIORVM TAM VRBANORVM QVAM RVSTICORVM.

QVæ communia tam vrbanorum prędiorum quam rusticorum, & seruitutum eorum sunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, vt seruitutem adquirere non possit nisi qui prædium habet, vt duorum prædiorum dominus vnum tradendo possit alterum alterius seruum facere, vt qui partem prædij tradit non possit seruitutem imponere, vt eadem seruitus pluribus seperatim cedi possit, vt legari per

dam

damnationem qualiscumque seruitus possit.

V. SI SERVITVS VINDICETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR.

VT de vsufructu, ita de iure prædiorum duæ actiones sunt, Confessoria id est vindicatio seruitutis, & Negatoria quæ seruitutem negat, libertatem adserit. Legitimæ actiones l. scien tum. de operis noui nuntiatione. Et aliq figurę verborum confessoriæ, veluti ius esse ædes altius tollere iure naturali, vt ipsa negatoriæ, aliæ vi & verbis confessoriæ, veluti ius esse ędes altius tollere iure impositio, vel ire agere. Rursus aliæ negatoriæ figura verborum, vt ipsę confessoriæ, veluti non est ius altius tollere, aliæ negatoriæ tam verbis quam potestate, veluti ius non esse ire agere.

VI. QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTVNTVR.

SEd non etiam quibus modis vsusfructus interit & seruitutes, nam confusione tantum intereunt, id est adquisitione dominij vtriusque prædij, & non vtendo, siue vsucapione libertatis, & cessione.

LIBER IX. TITVL. I. SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

VINDICATIONIBVS actiones noxales subiectę sunt non male. nam & hæ sicut vindicationes dominis solis dantur iure directo, itemque aduersus dominos, vt plerisque videatur hæc earum formulæ inserta verba, Propter illum seruum tuum aut propter quadrupedem illam tuam l pen. De nox act. & sicut vindicaturo, ita acturo iudicio noxali datur actio ad exhibendum l 3. §. si quis noxali l. De eo § fæpius Ad exhib. cum & noxium ducturus sc sitan actor & habiturus sit. Et hoc titulo primum proponitur de pauperit quadrupedum actio noxalis ex xii tabul. id est de damno dato sine iniuria (nec enim animal rationis expers, iniuriam fecisse videtur) cuius ex formula hæc verba sunt in l. j §. Cum arietes. Aut noxam sarcire aut in noxam dedere oportere. In noxam dedere est animal tradere viuum. Morte enim extinguitur actio noxalis. & inde l. 7. De nox act. Si noxius viuat. Noxam sarcire est damnum soluere, damnum.

præstare, vt ad XII. Seruius Sulpitius interpretatur.

II. AD LEGEM AQVILLAM.

TItulus, superior est de damno sine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex XII. tabul. l. quæcunque De obligat. & act. onib. Hodie est ex lege Aquilia. Ciuilis vtraque l. si heres institutus § j. Ad S. C. Treb. & noxalis etiam ex delicto seruorum. Primum caput legis Aquiliæ est de occiso homine vel pecude. Tertium de vsto, fracto, rupto. Secundum quod in defructionem abiit videtur fuisse de quauis alia ratione damni dati, etiam si non fuerit ipsa res nostra sed intercepta nobis forte vtilitas quædam, vt aduersus piscatorem socium à Plinio proditum est libro IX. naturalis historiæ, qui Anthiam conciliatorem capturæ & Auctum, ceperat, cum is in macello agnitus esset à socio cuius iniuria erat, damni dati editam formulam condamnatumque, æstimata lite X. libris. Constat enim socium socio teneri lege Aquilia l. 47 Pro soc.

III. DE HIS QVI EFFVDERINT. VEL DEFECERINT.

Dam

DAmni dati species vna grauius hoc titulo coercetur, quam soleant cætera damna ex superiore. nam si quid quæ vulgo iter fit vel consistitur deiectum vel effusum sit ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effusum est, in duplum datur actio etiam si ipse non deiecerit vel effuderit atque etiam si inficiatus non erit, cum ex superiore non teneatur nisi qui damnum fecerit ipse nec in duplum nisi inficiator. Si liber homo ex ea re occisus vel si ei nocitum sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quàm ex superiore, & popularis: & antequam damnum datum sit æque popularis est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest. & ex vtraque causa actio noxalis. Denique post titulum generalem de actione legis Aquiliæ, specialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l. 4 Cum autem quia in factum prætoria quæ hic proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam. & in iure frequens fit vt legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ eam legem accommodata est siue ciuilis siue prætoria in factum.

IIII. DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

POst noxales actiones de pauperie & de damno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuisset enim immensum atque etiã alienũ omnes enumerare) quarum definitionem tradit l. 1. dũ ait, quarum actionum vis hæc &c. vt Cicero definitionem legis, dũ ait legis hanc esse vim, scitũ & iussum in omnes, Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim vt præsit præ cribatque recta & vtilia & coniuncta cum legibus. Vis autem earum actionum hæc est ne multetur dominus vltra deditionem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege XII. tab. tribuitur.

LIB. X. TIT. I. FINIVM REGVNDORVM.

CVR vindicationibus subiectæ sint actiones noxales dixi iã supra. Cur modo subiiciantur mistæ actiones, dicere necesse non habeo, id enim satis nomen ipsum admonet, quod significat esse eas tam pro rei vindicatione quã in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est vt Græci interpretantur

tur [illegible]. nã inest huic actioni etiã petitio rei. & hoc est quod ait l. 3. C. eod. hanc actionem cohærere proprietatis cõtrouersiæ, & Apuleius, in causa finali de proprietate contendit.

II. FAMILIAE ERCISCVNDAE.

SEcũda actio missa est actio familiæ erciscundę siue iudicium diuisionis quod redditur inter coheredes similésve personas. Familiæ nomine significatur res vel pecunia hereditaria, nam hereditas non potest diuidi l. 8. de rei vind. & nomina ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Erciscũdæ est diuidundæ, vt Erciscundi Stoici Seruio in III Æneid. mediæ sententiæ auctores & quasi diuisores, tantundem potest Ciendæ & Ciscundæ verbum, vt non abertarim forte si in Erciscundę diuiserim er & Ciscundæ vt Festus & Donatus erctũ & citũ. erctũ pro hereditate citũ pro diuisione. nam & glossis antiquis, Ciendæ [illegible]. Et eres vel eredita, scribitur interdum Flo vt erus in titulo Ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco, Ignoscere istis solent ne eis minores noxias, erum si forte quas galiolas vini tango.

III. COMMVNI DIVIDVNDO.

TErtia actio mista est Communi diuidūdo, simillima superiori, vt societas hereditati simillima & maxime gemina est. Vtraque mista, duplex, legitima, bonę fidei, perpetua, quasi ex contractu, de diuisione, & idem in vtraque officium iudicis, & redditur hæc etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscumque socios. Sed hoc plus est in actione familiæ erciscūdæ, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa hanc verò Gręci Rhetores vocant τὸ εἰς ἀλαστητῶν αἵρεσιν.

IIII. AD EXHIBENDVM.

MIstis actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam sit non etiam pro rei vendicatione, est tamen propter rei vindicationem, agitur enim primum vt res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Præparatoria igitur est vindicationis, vindicatio directa & principalis actio: neque tamen notat personā, sed rem: nec enim intendit verbi gratia L. Titium dare oportere, sed in rem exhibēdā generaliter concipitur, & inde insolita appella-

appellatio, Ad exhibendum, quia in rem scribitur, quæ vel tantundem valet ac si diceres De exhibēdo, vt ad legem Iuliam, id est de lege Iulia, Ad municipales, id est de municipalibus.

LIB. XI. TIT. I. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS.

PLERVMQVE euenit vt qui alias nos aliactione tenebatur, ex responso suo obligetur suo nomine insolidū, vt si interrogatus an seruus suus esset, an quadrupes sua esset, prætori falso respōderit suam non esse l. j. §. interdū. Si quadr. paup. fec. dic. qui quidē § statim coniungēdus est cum l. 7. huius tit. quæ est ex eodē libro vt intelligatur econuerso eum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, Si respōderit suā pecudem vel suum seruum esse, quæ ita vera sunt. si serui alicuius, non si liberi hominis nomine respōderit. l. 13. &

14. hoc tit. Sunt & pleraque alia in hoc titulo de noxalibus actionibus: vt sane videatur hic postremus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eoque fit, quātum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligati inuicem, quia scilicet non eundem omnes tractatum respiciūt sed hic, verbi gratia, tractatū de noxalibus actionibus, sequens tractatū de mistis, tertius legem Aquiliam. Porro quę ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio, vt quæ ex confesso in eū qui vltro confessus est de intentione actoris, cōfessoria, neutra est propria actio quædam, interrogatoria sane quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respōdit l. de ætate §. qui interrogatus hoc titulo vt quę in eum datur qui se debitoris heredē esse respondit, est interrogatoria actio. Si certū petetur, quæ in eum qui seruum suū esse, interrogatoria noxalis, quæ in eum qui prædiū suū esse vel se possidere aut non possidere, actio damni infecti vel missio in possessionem, nā ex his fere causis dantaxat in iure interrogationes fiūt ante iudiciū acceptum intentionis actoris formandæ & instruendæ causa, quod non ita fit in iudiciis in rem l. in speciali. De rei vind. l. cogi.

C de

C de petit hered. & desiit etiam hodie fieri ī ceteris omnib⁹. In iure, id est, ἐν ῥήμητι, vt Græci hoc loco interpretantur idem significat, ī iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio l. 4. hoc tit. vt idem fit si quis alio loco quā pro tribunali interrogetur.

II. DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM IVDICEM EATVR.

Hic titul⁹ respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicē habeant, sicut mutuæ petitiones l. 12. De iudic. Potest etiam accommodari ad noxales, nā quæcūque pluribus vel in plures competunt de eis plerumque omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominiū serui vel vnus dominium, alter vsum fructum l. cognitio. l. si pariter De lib. cau. vel si plures tutelæ teneantur l. 5. C. arbit. tut. si certū putetur plures [illegible] rei No 99 Quintilianus 111 Priuata iudicia sæpe vnum iudicem habere solet, nec aliæ species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem rem atque ex eadē causa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditariis litibus interim scimus, quia quamuis in multis per

sonis, causa tamen vna est, nisi condicio personarum quæstiones variauerit.

III. DE SERVO CORRVPTO.

Hic verò titulus respicit ad legẽ Aquiliã quãdoquidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ siue in factum iuxe prætorio comparata ad exemplũ legis Aquillæ, vt de actione de deiectis & effusis diximus supra, & longe quidẽ grauior quam soleat esse directa, nã etiá in consitentẽ in duplũ l.5.§.hęc actio hoc tit & famosa est actio l.nec quicquam D.pro soc. l.6 De obs.par.præst quia personale dolum malum notat: & prẽterea non tantum de corrupto, sed etiam de recepto,& subdisiũctione proponitur hoc modo, Quod seruum meum receperis aut corruperis, vt. ope aut consilio, nam alterutrum probare sufficit.

IIII. DE FVGITIVIS.

POst gnãlẽ titulum de seruo corrupto, notantur duę spẽs corrũpendorum seruorũ,si suaserit fugere, si alea ludere l.16. De Iniuriis, & ex priori specie de fugitiuis additur, eũ qui recepit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtique verũ est & si obtentu togæ, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscõdendi causa, ex superiore titulo tenetur. Si recepit & requisitum celauit lucrifaciendi animo, furti. Additur etiam S. C. De requirendis fugitiuis.

V. DE ALEATORIBVS.

AD posteriorem specię corrumpendi seruis iungitur in susceptorem aleatorum pœna, vt supra in susceptorem fugitiuorum, & item actio in eum qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, & alia in eum qui alea vicerit. Alea est tesseratũ, talorum vel scriptorum ludis, turricula, fritillus.

VI. SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT.

HVnc vero dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerumque agrimensor solet l.8. fin reg.l.3.in pr.l 3.§ idem Pomp hoc tit.& si falsum modum renunciauerit, ex hoc edicto tenetur in id quod interest.

VII.

VII. DE RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM ET VT FVNVS DVCERE LICEAT.

HIc titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu prodictum est de locis religiosis non esse in rem actionē l. in rem §. 1 Inq; religiosis De rei vindic. Hoc vero titulo definitur quæ sint loca religiosa qui faciant locum religiosum, & qua actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ imitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit, nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorū, alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funeratitiæ, quia negotium quod quis pro defuncto gessit, funerando eum suis sumptibus eius non fuit cum is moreretur. Quod additum in hoc titulo vt funus fuisse liceat non tam pertinet ad actionem in factum qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum offave mortui in eū locū quo ius inferendi fuit quā ad edictum D. Seueri quod proponitur l. 38.

VIII.

VIII. DE MORTVO INFERENDO ET SEPVLCHRO AEDIFICANDO.

LIcet, vt diximus, de locis religiosis nō sit in rem actio, est tamē interdictum prohibitorium de mortuo inferēdo quod veluti proprietatis causam continet l. sunt personæ §. tit. prox. l. 2. § quędā. De interd. atque etiam de loco nondū religioso competit. Actio in factū de qua diximus superiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus est. Hoc interdictum ei qui statim vult in locū suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitoriū, de sepulchro ædificando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet: quia domino ei soli competit.

DIGESTORVM PARS TERTIA.

LIB. XII. TIT. I. DE REBVS CREDITIS SI CERTVM PETETVR ET DE CONDICTIONE.

A vir

A Vindicationib⁹ trãsit ad cõdictiones è quib⁹ duæ hoc titulo ꝓponũtur. Vna est certi cõdictio q̃ datur ĩ eũ cui res vel pecunia certa credita est, id est q corp⁹ vel quãtitatem certã debet. Nõ adiicitur, qua ex causa. In eũ igitur qui rẽ vel pecuniã certã debet quacũq; ex causa, proinde generalis nõ specialis certi cõdictio, quæ in hoc titulo dicitur, Actio si certũ petetur de rebus creditis, vel De reb⁹ creditis si certũ petetur (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) vt in Codice Theodosij specialis actio Si certũ petetur de chirographis, & alia, Si certum petetur de suffragiis, qua orationis forma significatur actio à primis verbis edicti, Si certum petetur, proposita vel sub titulo: De rebus creditis vel sub titulo De chirographis vel sub titulo De suffragiis. Distincta enim erãt edicta titulis. Altera est Cõdictio ex mutuo de qua præcipue hoc titulo tractatur (nã & creditum proprie est mutuũ) & his verbis significatur, ET DE CONDICTIONE. Quãuis enim omnis formula qua intẽdim⁹ dari oportere, cõdictio sit, ea tamen qua ex mutui causa intendimus dari oportere, hoc proprio signata nomine est, vt refertur in Institutionibus

bus statim initio tituli, Quibus modis re cons. obl. & §. item is cui De obligat. quæ quasi ex con. & Græci definiunt condictionẽ τὸν ἀπαιτητικὸν τόγον τοῦ κεῖν δανείου. Mutuum autem est creditum quantitatis datæ ea lege vt eadem ipsa quantitas reddatur in genere non in specie eadem. Non est illud omittendum sub hoc titulo edidixisse prætorem de commodato & pignore separatim, quia & crediti appellatione hi contractus contineantur (est enim creditũ omnis actus, quem alienam fidem sequuti instituimus (non tamen continentur actione Si certum petetur, id est certi condictione, quia nemo rem suam condicit & condictio plerumque in iure formula illa est, Si paret dare oportere, quæ latius nonnunquam pro qualibet actione in personam. Pignoraticia igitur & commodati & depositi condictiones nõ sunt, quia possessionẽ naturalem reuocant l. videamus §. si poss. De vsur. id est non dari sed restitui oportere intendunt. Sed neque ex horum contractuum causa condictio competit, quam ob rem, meo iudicio, prætor hoc edicto eos separauit à ceteris, sub hac tamen exceptione, nisi dolo malo vel depositum vel commodatum vel pignus inficiaretur qui accepisset l. 4. §. res hoc tit. l. siquis inficiatus

§ vlti

§ vltim. Depos. Denique ex his intelligimus hoc titulo proponi nobis duas condictiones tantum, non etiam, vt quidam existimant, comprehendi eo vniuersam partem tertiam Digestorum, nec sane vlli sunt tituli tales in Digestis.

II. DE IVREIVRANDO SIVE VOLVNTARIO SIVE NECESSARIO SIVE IVDICIALI.

QVia iusiurandum frequentius datur de pecuniis creditis vt non male dicatur à Laberio emplastrum æris alieni: ideo post titulum de condictione ex mutuo hic datur Et est iusiurandum, vt Aristoteles definit, *μετὰ θείας παραλήψεως φάσις αὐ ἀπόδεικτος*, vt Clemens Alexandrinus, *ὁμολογία καθομενικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας*, vt Cicero, adfirmatio sancta, & eius genera tria Iudiciale quod à iudice defertur. Voluntarium, quod à parte defertur in iudicio vel extra iudicium. Necessarium quod pars cui delatum est refert delatori. Hæ tres appellationes Triboniani esse videntur.

III.

III. DE IN LITEM IVRANDO.

IVsiurandum in litem est quod à iudice defertur actori eius rei quæ in iudicium deducta est æstimandæ causa, & defertur plerumque ob dolum vel cõtumaciam aduersarij, ne in potestate eius sit per fraudem ab inuito domino rem iusto pretio comparare. Actori enim iurato licet facere pretium etiam iniustum, nec in omnibus iudiciis passim, sed vt lex prætórue aut princeps iudici permiserit.

IIII. DE CONDICTIONE CAVSA DATA CAVSA NON SECVTA.

COndictio ex mutuo, vt dixi, traxit ad se tractatum de iureiurãdo: Nunc ordine persequitur alias condictionum species. Propositæ hoc titulo appellatio hæc est, Causa data causa non secuta, sumpta à verbis legis, vt per eam repetantur scilicet causa data, id est sub causa vt est scriptum l. pen. hoc tit. quod Græci, *ἐπὶ τῇ συνθήκῃ* si ea causa secuta non sit: Causa do, quod do vt Romam eas Causa non sequitur si non Romam eas, eadẽ dicitur etiam con-

E

dictio ob causam vel condictio ob rem dari re non secuta, similis condictioni ex mutuo, vel potius condictio ex promutuo, quid enim aliud est quod ob rem datur quam prorogatio sine datio in antecessum? Omnis autem prorogatio promutuum.

V. DE CONDICTIONE OB TVRPEM VEL INIVSTAM CAVSAM.

SVperior titulus est de condictione ob causam honestam, vt detur omnimodo causa non secuta, vt non detur causa secuta. Hic vero titulus est de condictione ob turpem causam, vt detur etiã causa secuta si solius accipientis turpitudo versetur, vt non detur si solius dantis vel si vtriusque. Est & de condictione ob iniustam causam. In hac, causa pro principio accipitur vt si quid detur exstipulatione per vim extorta. In illa pro fine, vt si quid detur vt contingat aliquid quod sit contra bonos mores.

VI. DE CONDICTIONE INDEBITI.

Condi

CONdictio quoq; indebiti est ex pro mutuo, nã & indebiti solutio, quasi mutui datio l. 3. §. is quoque De obliga. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

VII. DE CONDICTIONE SINE CAVSA.

COccurrit hæc cõdictio cum superioribus, & nonnunquam sola competit, vt in specie l. 2. si fullo amissis vestimentis domino ex locato conuentus pretium soluerit, nam nec indebitum per errorem dedit, nec sub causa nec ex iniusta causa, & vestimentis à domino reperis, fulloni sola supersit condictio sine causa, quod iam videatur nulla fuisse causa dandi, quod & addi opinor posse ad speciem promutuo l. sed addes §. Si quis cum Locati.

LIB. XIII. TIT. I. DE CONDICTIONE FVRTIVA.

DOmino non datur condictio nisi ex causa furtiua, quod odio furum introductum est, quia in rem vel ad exhibendum non

tenentur vt fures sed vt possessores l. 12. C. De fur. Condictione vt fures, atque ideo re perempta in ea non distinguitur fuerit res peritura apud dominum necne, sicut nec in actione Quod metus causa & interdicto Vnde vi & Quod vi aut clam, quæ tamen distinctio in aliis actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiã permissum est condicere prædoni, & coniugi qui quæ ve res amouit in matrimonio vel diuortij causa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex iniusta causa possidenti quasi proximo furi. Cæteræ condictiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hæc soli domino, æque si agatur certi, non si incerti.

II. DE CONDICTIONE EX LEGE.

COndictio ex lege competit si lex quę obligationem introduxit non ediderit aliud genus actionis, vt cõdictio ex lege Iulia. l. dotalẽ l. si vero & seq. Solut. mat. Condictio ex lege Cincia. l. 21. De donat.

III. DE CONDICTIONE TRITICARIA.

LOnge alia ratio condictionis Triticariæ & condictionis certi licet descendat

dat vtraque ex eadem causa nam per condictionem Triticariam petuntur omnes res certæ vel incertæ, præter pecuniam numeratam. Per condictionem certi id est. Si certũ petetur, res omnes certæ & pecunia numerata, non res incorporales siue incertæ nam est actio stricta, id est seruit in ea iudex scripturæ contractus & petitionis actoris, sui arbitrij impos. Triticaria arbitraria est, quia æstimet in ea iudex rem arbitrio suo quæ petitur habita ratione loci & temporis. Datur ergo eius rei quæ petitur æstimandæ causa, porro æstimationem recipiunt res omnes, præter pecuniam numeratam, nam æstimat ipsa res ceteras, nõ æstimatur, aut saltem non indiget æstimatore, cum sit eius æstimatio constans & certa, ea re pecunia numerata in cõdictionem triticariam non cadit. Ceteræ res omnes cadunt quæ pondere vel mensura constant mobiles vel immobiles, corporales vel incorporales, & fundi siue proprietas debeatur forte ex testamento vel ex stipulatione siue emphyteusis, & res etiam sua ex causis quibus rem suam dominus condicere potest, quod ita enumeratis variis generibus rerum Vlpianus exequitur l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur condictio quæ nomen à

tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus interpres ait, quia in antiqua formula huiusce condictionis, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mētio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari prius postulauerat fortè ei res erat de æstimando tritico, & ne quis me hoc adfingere putet, & quod etiam sit notatu valde dignum (necdum enim sciebamus quæ appellatio quæve actio hæc esset) apponam ipsa Græcorū verba ἐστιν αὐτὴ ἡ ἐπὶ τῶν παραγραφῶν λεγομένη τριτικαρία, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοῦ πράγματος συστάσει ἦν σιγλα τριτικὴ ἐγκειμένη, τριτικὴ ἐν ἡ ἔμενεμεν· ἐπὶ λέγεται τριτικὴ ἐξ αἰτίας τῆς παλαιᾶς σιγλας ἧς τὸ τότε ὠνοῦντο τὰ ἀρχαῖα πράγματα παρὰ τῶν γεωργῶν, μεταξὺ γὰρ γεωργοί τινες ἦσαν τυχὸν ἐνάγοντες τινὰς εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπὶ τῷ μισθώσασθαι τινὰ παρὰ τούτων, ἢ πρὸς τὸ τριτικὴν φάσκειν τοῦτον εἶναι καὶ τριτικαρίαν δικαίως.

XIII. DE EO QVOD CERTO LOCO DARI OPORTET.

IVngitur cōdictionis arbitrariæ, alia condictio arbitraria ex mutuo etiam vel ex stipula

stipulatione vel ex testamento vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitur facta commemoratione eius loci quo dari debuit. In hanc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam, quia in triticaria æstimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac vero æstimatur quanti interfit eo die vel loco dari quo dari debuit, & cadit etiam in nummos id quod interest.

V. DE PECVNIA CONSTITVTA.

TRadita est supra superiore titulo quid quod debetur alio die vel loco petatur rectè quam quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quid egerit cum debitore vt alio die vel loco constitueret se soluturum. nam vt Labeo dicebat, propter has potissimum pecunias quæ nō sum peti possunt, puta moram inuitiante die vel loco, constituta inducta sunt l. 3. §. vlt. l. 4. & 5. hoc tit. Fiunt consensu nudo non verbis, nec tamen pacta sunt nuda, sed cōtractus, quia recepta imitantur quæ fiunt e contractibus, è quibus actio recepticia, sicut ex his actio constitutoria, nam nec alia ratione

precarium numeratur inter contractus l. cõtractus De reg.iur. quam quod sit simile commodato, fiunt etiam constituta pro alio. Et breuiter constitutum est conuentio, qua quis respondet citra stipulationem soluturum sed quod ipse vel alius debet, quo genere priorem obligationem non nouari constat.l.3. §. in eum De adm. rer. ciuil.

VI. COMMODATI VEL CONTRA.

Dictum est de cõdictionibus quę aliud nomen non habent strictis aut arbitrariis, quæque vel ex contractibus dantur vt condictio certi, cõdictio triticaria, condictio ex mutuo, condictio ex stipulatione, vel ex bono & æquo quasi ex mutuo, vt condictio indebiti, Ob rem dati, Sine causa vel ex lege, vt de qua actum titulo secundo, vel odio reorum, vt cõdictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tractare de condictionibus aliis maxime bonæ fidei quæ ex contractibus nascuntur & quæ propriũ nomen habent siue dari oportere intendatur siue præstari, restitui, reddi, vel alio modo, nec enim omnibus actionibus vna est formula semper, Dare aut facere oportere

tere §.1. Insti. de act. ac primũ de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mutuum ad vsum, vt retro mutuum quasi commodatum ad abusum: nam promiscua siue communia hæc nomina sunt, Commodatum & Mutuum.l. Item legato §.1. De leg.1. l. quæsitũ § si quis eodem De instr.leg. & vt Græcis χρῆσις vtrumq; contractum demonstrat, ita & Latinis commodare l.1 C.Th.Quod iussu, quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vtitur præstare l. vltim.C.quod cum eo &c. Vel, commoda ũ est conuentio qua res gratis vtenda datur ad tempus finem modúmve certum, ea lege vt eadem ipsa reddatur. Verbum gratis, separat à locatione. Verbum ad tempus à precario. Verba, ea lege à mutuo, quæ etiam si non addideris, perfecta definitio est. nam & aliis separatur à mutuo satis. Directa cõmodati actio est quæ datur ei qui commodauit rei suæ recipiendæ causa qua ex causa non est condictio certi nisi quid dolo malo admissum sit, vt dixi huius partis titul. 1. Contraria est quę datur ei qui commodatum accepit variis ex causis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius cõsulatur, qua ex re etiã

condictio competit. Directæ siue rectę inde nomẽ quod principalis sit domino enim cõpetit an possessori Contrariæ quod quasi ex opposito respiciat directã siue agatur vltro siue contra, & in iure cõtrarię actiones his articulis significãtur cõtra, ex diuerso ex cõtrario l. 2. l. vlt. De negot. gest l. si pignori. Fam. erc. vt actio negatoria, quæ & cõtraria dicitur, hoc articulo Contra in §. æque. De act. Vltro autem moueri dicũtur si sine directa moneantur: vt d l. si pignori l. seruus meus Mand. l. sed an vltro De neg. gest l. si is qui rem De fur. nec nec tamen ideo minus cõtrariæ appellantur.

VII. DE PIGNERATITIA ACTIONE VEL CONTRA.

DE pignore etiã nõ est cõdictio, si directo agatur, nisi quid dolo admissum sit, sed si contrario iudicio agatur, concurrit sanè cum eo cõdictio. Pignus est cõuentio qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino. i. debitori redditur actio soluta omni pecunia, directa est actio. Quæ creditori, cõtraria, si forte

te necessarias impẽsas fecerit in rem pigneratam vel si debitor rem alienã dederit pignori, vel ex alia iusta causa.

LIBER XIIII. TIT. I. DE EXERCITORIA ACTIONE.

COEPIT quidem tractare de actionibus quæ ex singulis contractibus nascuntur, sed priusquam progrediatur vlterius, vult se absoluere his quæ ex aliorum cõtractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex nostro contractu. Et ex illis prima quæ datur exercitoriã actio est, qua insolidũ tenetur exercitor nauis ex contractu magistri quem naui imposuit, vel ex contractu eius quẽ magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantum rei nomine in quam impositus Seruanda enim est lex præpositionis. Hęc actio accessoria est sed cõuenit etiã exercitor potest directa condictione quasi ex suo contractu §. vlti. Inst quod cum eo, &c Exercitor est nauclerus qui nauẽ exercet. Magister veluti institor exercitoris, Græcè ναύκληρος.

II. DE LEGE RODIA DE IACTV.

INstitutus de nautis sermo titulo superiore, impulit conditores iuris subdere leges nauticas, & eam maxime quæ vult iacturam factam laborante naue sarciri omnium contributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maxime quod possint eo nomine agere vectores cum magistro nauis, & consequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas Rodij cõdiderunt quorum disciplinam naualem & vt Strabo loquitur *τεχνικὴν* admirabilem omnes populi libenter etiam Romanus sequebatur.

III. DE INSTITORIA ACTIONE.

EXercitoria nomen habet ab eo qui præposuit, quia non potuit à magistro formati elegans. Institoria ab eo qui præpositus est tabernæ scilicet aut mensæ aut cuilibet alij negotiationi, ex cuius contractu habito eius rei gratia cui præpositus est perinde obligatur insolidum is qui præposuit atque exercitor nauis ex contractu magistri. Sed hic etiá ex negotio cui gessit magister magistri, quod non est similiter admissum in eo qui institorem præposuit.

Cæterum

Cæterum vtriusque actionis eadem est ratio, quia is qui contrahit cum magistro vel cum institore fidem eius qui proposuit sequi videtur, sed aliquando maior in magistro propter nauigandi necessitatem, quamobrem ex vtraque causa etiam domino quasi principali reo condici posse verum est.

IIII. DE TRIBVTORIA ACTIONE.

EXercitoria & institoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum vel alienorum seruorum qui nec bona fide seruiebant nobis. Tributoria non nisi bona fide seruiebant, & illæ quia præposuimus naui aut tabernæ mercique nostræ, hæc veræ cum non præposuimus, & in merce peculiari scilicet non nostra, hac sola ratione quod scientibus nobis & patiẽtibus vel volentibus negocietur in ea filiusfam. vel seruus proprietate noster aut vsu aut fructu, vel liber homo aut seruus alienus quem bona fide possidemus & præterea ille nos insolidum obligant, hæc mercem peculiarem quodque eo nomine receptum est partitur si quid etiam nobis debeatur inter nos & creditores mercis, si

ne

ne priuilegio deductionis, quod tamen actione de peculio nobis seruari solet. vel potius hæc actio iniquã partitionẽ emendat. nam ex hoc edicto res ita geritur. Postulãtibus creditorib⁹ mercis, dñs cui etiã seruus debet aliquid, distribuit mercẽ peculiarẽ inter se & creditores pro rata portione. hoc enim edicto dño distributio permittitur: permittitur in quã nõ inũgitur. nã si dñs hãc molestiã subire nolit, à prætore datur arbiter mercib⁹ distribuẽdis l. 7. hoc tit. Cæterũ si dñs susceperit distribuẽdę mercis officiũ, & dolo malo iniquã partitionẽ fecerit, integrum sibi sors debitum deducens vel plus sibi quã ferat ratio debiti sui quãque creditori attribuens, hac actione ad æquã tributionẽ reuocatur. nec enim scientia soli dñm huic actioni subiicit, sed dolus, i. est iniqua diuisio l. 3. §. pen. & vlt l. 4 l. 5. in pr. l. 7. l. 8. vlt. hoc titulo l. 3 Quã ex fac. tut. §. introduxit. Instit quod c eo &c Denique actio tributoria correctio est iniquę tributionis mercium peculiarũ à patre vel dño factę dolo mal interuẽ & alios mercium creditores, quibus filiusfa. vel seru⁹ negotiabat sciẽte eo Etiam illud ad horũ titulor. dis

discrimina destinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus, etiã si cõtractum sit cũ institore mercis peculiaris, id est quem seruus præposuit qui sciente domino negotiatur in ea, ex titulo de Institoria actione dominus non tenetur si contractum sit cum eo quem institor præposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiari negotiatus sit, non tenetur dominus insolidum, sed fert partem debiti sui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur insolidum si volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium idem in filio & similibus.

V. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR.

VErba edicti hæc sunt, quo ex negotio gesto cum filiofam. vel seruo nostro dominij aut vsus aut vsusfr. iure vel cum libero homine aut seruo alieno quem bona fide seruorum numero habemus, non etiam, vt ex edicto de exercitoria & de institoria actione, cum libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non seruit, dantur in nos actiones tres. De peculio, De in rem verso, Quod iussus in seruum

uum non datur actio, In filiumfam. est actio in solidum, sed emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur, restituitur vtilis ex edicto de capite minutis in solidum nisi causa cognita æquum prætori videatur in id tantum restitui quod facere potest. Finge, Postulari actionem eius rei nomine quam filius famil. gessit statim atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit: importuna petitio est nisi eius temporis nomine quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatum eius. possint esse nullæ, possint esse tenues, vt si peculium emancipato non concesserit pater, vel si peculium & nihil præterea. Solebat concedi aliquid l. vt liberis in fin. C. de collat. l. 2 & vlt. C. de emanc. lib. Ceterum eius temporis: quod est post emancipationem directa & insolidum actio est licet negotium ceperit ante emancipationem l. 4 §. 1. l. 11. De tut. & rat dist. Eadem vero æquitas interuenit si filiusfam. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institutus vel exheredatus sit vel si paterna hereditate abstinuerit, item si alias sui iuris effectus sit, velut sacerdotio vel dignitate, vel deportatione patris, quibus modis in eum actio persecuerat eadem nec necessaria est restitutio in inte-

integrum, quia capite non minuitur, item si in adoptionem datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit hc lege l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiuil. vtrum de bon. poss. contra tab. licet sui iuris effectus. Ex diuerso iisdem casibus actio filio dabitur quam pater omisit quãtum in ipso fuit l. 17. §. vlt. De iniuriis & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primum sub hoc titulo proposituit.

VI. DE S. C. MACEDONIANO.

ALias edicti partes earúmve diffusiorem tractationem differt tantisper, dum priori parti quam exposuimus superiore titulo de eo quod filijfam. contraxerant vt sui iuris effecti inquantum facere possunt condemnentur, adiiciat exceptionem creditæ pecuniæ, qua ex causa nec si postea sui iuris effecti sint vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis fœneratoris cui mos erat filiusfamil. credere tacito fœnore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similium quicunque tal a nomina sectarentur, in perniciem parentum simul ac liberorum. Seneca quodam loco, quasdam pecunias de quibus ius creditori non dicitur, deberi, sed non exigi, harum numero sunt pecuniæ creditæ fi-

li sfamil quare eleganter Vlp.in l. 3.credere filiofam.esse perdere.

LIBER XV. TIT. I. DE PECVLIO.

PERSEQVITVR modo alias edicti partes quod propositurat superioris libri titulo quinto, & de peculio in actionē in primis.qua tenemur ex negotio gesto à seruo vel filiofam vel aliis personis quas enumeratimus eodem titulo si ignorantibus nobis negotiari sint in merce peculiari vel etiam si scientibus nobis extra mercem negotium aliquod gesserint. nam si in merce peculiari negotiari sint scientibus nobis, didicimus iam ante propter necessitatem commerciorum receptum esse vt vltra peculium teneamur,deducta tantum ex merce peculiari contingente nobis portione,non integra debiti quātitate.vt plane sit hac ratione separanda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quæ tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id quod domino debetur naturaliter,in illa,qua de agitur hoc titulo, totum dedu

deducitur. Quinimo peculium ita definitur, naturale patrimonium filiofamil. vel seruo aut quasi seruo tuo à patre vel domino seorsim à suis rationibus constitutum, deducto inde si quid patri vel domino vel subiectis ei personis naturaliter debetur. Et contra naturam peculij est si legetur non deducto ære dominico l.6 §.j. De pec.leg.

II. QVANDO DE PECVLIO ACTIO ANNALIS EST.

PErpetua est actio de peculio quamdiu peculium manet Annua,extincto peculio, ita tamen vt non ex die quo peculium extinctum est annus numeretur, sed ex quo agi potuit,vt in specie l.j §.annus hoc tit.& l.1. De tut. & rat dist. Extinguitur si seruus fiat liber vel filiusfā. sui iuris, vel si seruus alienetur, vel si finiatur vsus aut vsusfructus serui. Extinguitur etiam ademptione & nuda voluntate patris vel domini, licet non constituatur nuda voluntate. Sed si ademit dolo malo, perpetua est,si sine dolo extinguitur etiam omnimodo actio de peculio.

III. DE IN REM VERSO.

ACtio de in rē verso adiectio est actionis de peculio, vel si nō est de peculio

actio competit de in rem verso cum id quod filiusfam. vel seruus gessit redactum est in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita si filius principaliter gerens negotium patris eáque mente vt patrem sibi obligaret locupletiorem eum fecerit: ex hac enim causa patrem obligat sibi naturaliter & hæc obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur si suppetat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel hanc solam superesse si illa deficiat. Quod si suum principaliter negotium gerens filius locupletiorem patrem fecerit, nõ est de in rẽ verso actio vel adiectio vllaqua nec pater filio obligatur eo nomine.

IIII. QVOD IVSSV.

QVa ratione exercitoria & institoria, eadem & quod iussu actio siue de iussu, vt scriptum est l. vlt. insolidum datur, sed non ex contractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut conditionis cuiusdam in re non seruiunt, non ex contractu seruorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illæ competant. Enimuero condici ei qui iussit potest etiam si sciens cum liberis hominibus non institoribus suis contrahi iusserit l. vltim. Pro socio, vt non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum subiectis iuri

iuri suo personis contrahi iussit, quive institorem aut magistrum nauis præposuit. Cæteræ actiones honorariæ, Tributoria, De peculio, De in rem verso, non competunt insolidum, nec ex earum causa condici potest.

LIB. XVI. TIT. I. AD S. C. VELLEIANVM.

AD S. C Macedonianum diximus supra ex Seneca quasdã pecunias deberi non exigi, & ex harum numero esse datas filiis fam contra S.C Macedonianũ. Videtur non longo spatio sequi hic titulus, vt his adnectat etiã datas mulieribus contra S.C Velleianum alij crediturus scilicet vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio videtur intercedere. Sed & qualiscunque alia intercessio sit, ei S.C. occurrit, ne mulieres teneat. Intercessio est quoquo modo recipiat alienũ obligationem veterem aut novam. Et S.C. quidem Macedonianũ factum est in pœnã creditorum, Velleianum in gratiã mulierũ, & illud lõge seuerius. Ex duob° enim reis stipulãdi, si vnus sciverit alter nescierit, ex causa S. C. Macedoniani vnius scientia

alteri nocet,& creditor effectu ipso ius crediti amittit,& Macedoniana exceptionem parit conditionem indebiti, & Macedoniano filiasf renuntiare nō potest, quod tamen omne longe aliter se habet ex S. C. Velleiano.

II. DE COMPENSATIONIBVS.

EX eodē numero sunt pecuniæ, quibus obstat cōpensatio: nam & ipso iure cōfiat eā fieri ex omni causa, & pariter cōdictionē indebiti. Compensatio est per æris sui computationem ab ære alieno liberatio.

III. DEPOSITI VEL CONTRA.

REdit ad eam quā instituerat de singulis contractibus recensionem actionū,& quib⁹ cœperat cōmodato scilicet & pignori depositi adiecti: simile negotiū in eo quod ex huius etiā causa condictio non cōpetit, nisi ex inficiatione quæ proxima fuit, vt nos absq; nominatim admoneamur & depositi & cōmodati fi le iussoré accipi posse l. 2. De fideiuss & liberationē recte legat. ei qui depositi tenetur vel cōmodati vel pigneraticia vel condictione furtiua

furtiua l 8 §.vlt. De lib. legat. quia scilicet videbatur res nostra propria nō deberi nobis quā vindicare possumus,& quā dari oportere nō intēdimus recte nisi furis odio. Depositum est conuentio gratis custodiēdæ rei quæ traditur sub fide restituendi. Et directa actio,qcq datur ei qui tradidit Cōtraria, quæ ei qui custodiam recipit, & ex causa contrariæ non nego quin possit esse condictio.

LIB. XVII. TIT. I. MAN. DATI VEL CONTRA.

VOD à mādati actionibus nouū librū ordiatur,laudo. nā eę ex cōsensu, superiores ex re ipsa initium obligationi præbēt. Ex harum causa codictio cōpetit,non ex illarum: & eiusdē conditionis sunt quæ sequuntur,Pro socio,Empti venditi,Locati conducti. nā & ex consensu nascuntur & concurrit cum eis condictio. Cohęrent digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tā ingenio Triboniani,quā Iuliani, Hermogeniani & veterum prudētum,quorum ille vestigia secutus est,& qui aliam desiderāt vel cōminiscuntur artē,nę quā illi sunt in-

epti∫∫imi & imperiti∫∫imi: nã neq; quid ars ſit ſciũt neque artem Digeſtorum aut principia certa iuris vlla perceperunt vnquã, ſuaues tamen ad ridendi materiam Porro mandatum eſt conuentio qua roganti fides datur procurandi aliquid ſine mercede Et directa actio domino negotij datur, **contraria procuratori.**

II. PRO SOCIO.

ACtio pro ſocio ex vtroque latere eſt directa, non ex vno directa, ex altero cõtraria vt ſuperiores, quia res communis eſt omnium æquo iure & pari, nec potior vnius ſocij ratio quam alterius & nominis ratio ex formula, Quod pro ſocio communiterve geſtum eſt l. 65 §. ſi poſt hoc tit. in qua diſiunctio pro ſubdiſiunctione accipitur, quandoquidem de communiter geſto ſeparata actio non eſt, & ad hanc formulam reſpicit etiam differentia ſocietatis & communiter geſti expoſita l. 31 & ſeq. hoc tit. Societas eſt contractus qui ex conſenſu duorum pluriũve communionem inducit inter eos. Vel Communio pro indiuiſo, cõſenſu contracta. vel, Communionis cõſenſio inter aliquos. Vel, Damni & lucri ex cõſenſu facta communicatio honeſta & iuſta.

iuſta. Addo, honeſta & iuſta, vt excludam ſocietatem flagitioſæ rei, & Iconinam, vel quam aliam communitatem iniuſtam. Per agitur ſolo conſenſu, & quod ait l. 4. re. & verbis, re. i. tacito conſenſu rebus in commune collatis, verbis. i. expreſſo conſenſu ſine ſtipulatione, vt Gaius interpretatur in Inſtitutionibus. Re & verbis duo ſunt genera contrahẽdi inter præſentes, & ideo mox additur d. l. 4. vel inter abſentes coiri ſocietatem poſſe, quod etiam fit duobus modis, per nuntium i. epiſtola viua, vel per epiſtolã. i. nuntio tacito. Quid enim epiſtola? Tacitus nuntius, inquit Epictetus. Non notabo diſcrimina quæ ſint iudicio ſocietatis cum actione communi diuidundo, quæ miſta eſt & non famoſa, atque etiam quaſi ex contractu, hæc mera perſonalis, famoſa, & ex contractu tantum, quia cognoſci cetera poſſunt ex l. j. Com. diu. & l. 43. hoc tit.

LIBER XVIII. TIT. I. DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS ET QVAE RES VENIRE NON POSSVNT.

LOngior tractatus de emptione & venditione proprium librum huic cõtractui dicauit, qui etiã cum videtur nimiũ excrescere & superari materia, reiectæ sunt actiones ex empto vendito in librũ sequentẽ. Emptio est conuentio nuda qua id agitur vt rei tradẽdæ dominium in accipientẽ transeat dato certo pretio. Cõtrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si id agatur, ne dominium transeat, emptio vẽditio intelligitur l. pe. §. vlt. quamuis etiam cõsistat in re aliena. Et vero pacta possunt adijci varia, quæ tamẽ quam intersit ex continenti an ex interuallo adijciantur, & emptioni detrahant an adijciant, hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium non est, veluti venena mala, seruus qui est in fuga ea quæ ædibus iuncta sunt, ædes sacræ & quæ in vsu publico sunt.

II. DE IN DIEM ADDICTIONE.

IN diẽ addictio pactio vna est emptionis vẽditionis qua res penes emptorẽ collocatur hac lege nisi quis intra diẽ certum supra

supra adiecerit, quæ in auctionib⁹ hastę frequens est: & addictionis quoque verbũ auctionibus tantum proprie cõuenit. Detracta hac pactione, post addictionem adiectio non admittitur, nisi fauore fisci intra legitima tempora.

III. DE LEGE COMMISSORIA.

LEx cõmissoria est alia pactio emptionis & vẽditionis, qua id agitur vt si in diẽ statutum emptor pretium nõ soluerit, & venditor rẽ venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit, hæc pactio veteribus fiducia dicebatur cũ faciebant nexum mãcipiumq;. Lex hodie dicitur cõmuni nomine omnibus pactionibus quæ legem contractui dant, & commissoria quod qui in eã committit, in vniuersam venditionem cõmittat, si quidẽ velit vẽditor totã venditionem haberi pro infecta. Lex est pactio quę contractui adijcitur ex continenti.

IIII. DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA.

NOn solũ res corporales emi & venire possunt, sed etiã res incorporales, vt here

hereditas vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditũ intelligatur quidque alterum alteri ex hac causa præstare oporteat & stipulationes, emptæ ac venditę hereditatis hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus véditis moris nõ est. Item vendita hereditate nõ tenetur venditor de euictione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor præstare non debet. Et hæc igitur cum sint propria in his rebus, nõ mirum si propriius sit eis titulus adsignatus.

V. DE RESCINDENDA VENDITIONE ET QVANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE.

REscinditur venditio sententia magistratꝰ si res fisco obligata minore pretio veneat quã debita summa quamve res ipsa sit, debitore offerẽte summã integrã l penul. hoc tit. l 3. C. De iur fis. vel ipso iure lege adiecta, in ipso contractu veluti lege cõmissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea cõtrario consensu ab ea discedatur, quod vtique licet si res integra, id est si neque res secuta neque pretium solutum sit, nam si res non sit integra, mutuus consensus

sensus nihil facit nisi omnia restituantur in pristinum statum.

VI. DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITAE.

IN hoc titulo ostenditur cuius sit periculũ vel cõmodũ rei venditæ emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones eæ sunt, Post perfectam vẽditionem omne rei periculum & commodũ ad emptorẽ pertinere prẽter periculũ euictionis, Ante perfectã venditionem pertinere ad venditorẽ, & rursus, post morã ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si euincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem puta vel venditorẽ, interdum hic emptorem, ille venditorem: vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorem, si deterior fiat, emptorem.

VII. DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATVR VEL CONTRA.

Pactio

PActiones hoc titulo enarrantur quę in seruorum venditionibus adiici solent, vna hæc est, vt seruus exportetur, id est, vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, quod Dioni, Æliano & Demostheni est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ qua ex causa si legi non pareatur vel seruus in fiscum redigitur vel venditori in eum manus iniectio est. Altera est, vt manumittatur, quã si non expleat emptor, repręsentatur libertas Cõstitutione Marci & Commodi vel huic cõtraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat Hærent ex legis seruis venditis magis quam emptoribus dicuntur.

LIB. XIX. TIT. I. DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI.

VT societatis, cui cõtractui statim adiũcta est emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles, vltro citroque directæ sunt, & empti datur emptori, venditi

venditori. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissime declarat.

II. LOCATI CONDVCTI.

LOcatio conductio est negotium ἀντίστροφον emptioni & vẽditioni, quia proximum & simile adeo vt emptionis vẽditionis & pretij verbo promiscue vtamur etiam in locatione, conductione & mercede Et est locatio conductio, conuentio nuda fruendi faciendíve aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendum vel faciendum. Conductor, qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori, vtraque directa.

III. DE AESTIMATORIA.

COntractus etiam de quo agitur hoc titulo similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt rem vendã & æstimationem quam indicasti soluam, aut si non possim vendere vt eandem ipsam restituam, sed possim nec vendere nec restituere, nempe mihi retinere, & æstimationẽ soluere, quo genere ipse videbor emisse. Sed non est huic contractui proprium nomen sicut locationi quod etiam vt diximus

mus emptioni simile negotium est, ideoq; nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contractu datur, sed actio præscriptis verbis, quæ tamen propriam nacta est æstimatorie appellationem quod sit de re quę æstimata vendenda data est.

IIII. DE RERVM PERMVTATIONE.

ET permutationem quoque nemo ambigit simile negotium esse emptioni & venditioni, adeo vt promiscue vtamur permutandi verbo in emptione & emendi in permutatione, quod non tamē ita fit in locatione, nam vtimur quidē in ea emendi & vendendi verbo, sed non contra. At permutatione contrahitur emptio nudo consensu. Et est permutatio contractus quo res datur vt alia res accipiatur. Vel negotium quod ita geritur, Do vt des. Vel, rerū dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non est propria quædam actio, sed præscriptis verbis, vt ex superiore, quia nec proprium permutationis nomen, cum omnis pene contractus constet veluti permutatione quadam. Qua propter vt Aristoteles medium arrogantiæ dicit carere nomine, licet alio loco scribat veritatem esse mediū arro

arrogantiæ, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita recte dicemus negotium do vt des carere nomine, licet permutatio appelletur.

V. DE PRAESCRIPTIS VERBIS ET IN FACTVM ACTIONIBVS.

SPeciales dedit titulos de actione præscriptis verbis æstimatoria & de ea quę ex permutatione oritur, quia ex his duabus causis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex ceteris stricta. Hic igitur titulus est potissimum de ceteris actionibus præscriptis verbis quæ sunt strictæ. Et vt rem ipsam definiamus summatim, actio præscriptis verbis est actio in factum ciuilis quæ nascitur ex contractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel, condictio incerti quæ datur ex contractibus incertis, qualia multi proponuntur in hoc titulo. Ciuilis actio dicitur quæ tamē non directa sed vtilis est, id est comparata ad exemplum directarum quæ ex his contractibus sunt qui suo nomine designātur. Et cōdictio incerti, quia id quod interest persequitur, & præscriptis verbis quasi τῶν προγεγραμμένων συμφώνων, vt Græci interpre-

rantur, recte, quia ex conuentionibus tantum datur quæ scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent, & in factum, quia quod nomine non possint exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant citra formulæ solemnitatem vllam l. cum mota C. De transact. l. 1. C. De reuoc. iis quæ in fraudem credit. Nec tamen omnis actio in factum, vt præscriptis verbis, non in factum ciuiles accommodatæ legi Aquiliæ, vel alij, non in factum prætoriæ, quæ significantur posteriori parte huius rubricæ, *Et in factum actionibus*, quæ nõ ex contractibus dantur sicut præscriptis verbis, sed ex multis aliis variisque causis.

DIGESTORVM PARS QVARTA.

LIB. XX. TIT. I. DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS ET QVALITER EA CONTRAHANTVR ET DE PACTIS EORVM.

Expositis

EXpositis ordine omnibus fere actionibus quæ ex cõtractibus nascuntur, resumit ex eis contractibus aliquos, vt quædam quæ restabant exequatur ad eosdem cõtractus pertinentia, ac primum quidem pignus, vt pigneraticius actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam: nam hic sane liber ad hypothecariam actionem proprie pertinet, Si paret cõuenisse, vt eo res mihi pignori esset nec solutam mihi esse pecuniam, neque res restituatur aut pecunia soluatur, condemna eum iudex hæc fere est hypothecaria formula, quæ & pigneraticia dicitur & Quasi Seruiana & vtilis Seruiana & vtilis actio & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & è contrario creditori in debitorem, si quid habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est tertia parte Digestorum. Alia est pigneraticia arbitraria & in rem, quæ creditori cõpetit in quemlibet possessorem, & quæ frequentius hypothecaria dicitur, & ne quis vel hanc quæreretur non debuisse dissociari ab illa, vel debuisse, Iustinian⁹ scri-

bit neque hanc multum ab illa distare, neque alterare illius vicinitate. Esse enim aliam alij annulam, quæ verba statim ac iure proferuntur, ambabus circa eandem rem pene idem studium esse, in Constitutionibus de auctoritate Digestorum, namque rem petunt ambæ pignori obligatam, sed pignoratia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus proprie est contractus quo res aliqua traditur creditori propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, hypotheca pacto nudo. Et duo sunt denique genera pignoris, quorum vno possessio transfertur in creditorem, altero non item, & de vtroque recuperando, si forte hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia pignoraticiæ actiones sunt. De vtroque vindicãdo, hypothecaria formula. Pacta autem eorum varia exponuntur hoc titulo, vt creditor fructus pignoris percipiat vsurarum loco, quæ pactio propriò nomine dicitur Antichretis, vt creditori pignus vendere liceat cessante debitore, vt iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio si ad diem pecunia soluta non sit, & alia quædam.

II. IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITVR.

HYpotheca vel manifestaria vel tacita est, quia per pactum contrahitur, & pactu o etiam tacito consensu fit, vtique inter absentes; qua de causa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter absentes contrahitur recte l. 23. supra tit. pro. Et tacite quidem, id est silentio & insita præsumptione hypothecæ in hic causis contrahitur, in pecunia credita ob reficiendum ædificij, namque eo nomine tacite intelligitur ædificium creditori esse pignori. Et in conductionibus prædiorum vrbanorum vel rusticorum, nam pro mercede annua inuecta & illata, pro mercede fundi ibi tacita pignori esse videntur. In pignore autem quod re cõtrahitur etiam tacite pactiones inducuntur, veluti tacita antichresis si ager detur pignori, & nihil dicatur de vsuris sortis vel fructibus pignoris. l. 8. & pignore dato transactionis nomine ex causa tutelæ, factæ cum herede pupilli, tacite videtur conuenisse, vt si forte rescinderetur ea transactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obliga-

tum esset. l. vlt.

III. QVAE RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSVNT.

ENumerantur res quædam hoc titulo quæ pignori datæ obligari non possunt, id est quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum commercium creditor non habet, & res pupilli sine tutoris autoritate, & res peculiares sine volũtate patris vel domini, si pro alio pignori dẽtur, ac similiter res mulieris vel res alterius pro muliere quæ intercessit contra S. C. Velleianum, vel pro filiofam. qui mutuatus est contra S. C. Macedonianum, & res quæ non sunt in bonis debitoris. Pater quoque si filiumf. pignori dederit non obligatur, quamuis filium suum esse possit dicere per vindicationem ex iure Quiritium L 3. videtur aberrare à tit. sequent vt l. vltim. supra Quod cum eo &c. à tit. De inst. act. & aliæ pleræque similiter à suis titulis.

IIII. QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANTVR ET DE HIS QVI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT.

IN hoc titulo ostenditur inter hypothecarios creditores in exercenda actione hypothecaria temporis ordinem obseruari, videlicet antiquiori posteriori præferatur, nisi posterior sit priuilegiarius, qualis est is qui in rem ipsam conseruandam credidit quę pignori data est vel cuius pecunia ea res comparata est vt nisi posterior soluat priori & locum eius subeat.

V. DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET HYPOTHECARVM.

RECTE præmisit qui potiores in pignore habeantur antequam ageret de distractione pignorum nam iure non distrahit creditor pignus in quo potior est alter, nisi in eius locũ successerit, sed neq; aliter vendere pign' potest is qui potior est quã ex cõuẽtione, vel ex iuris necessitate, id est

officio iudicis posteriori creditore vel fide iussore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipsa rei necessitate cessante debitore post denuntiationes legitimas, & multum interest ex conuentione, an ex iuris necessitate propter ius offerendi l. 2. & 3. hoc tit. multum item lege pignoris an iure communi propter exactionis causam. l. si mandato §. creditor supra Mand. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam est l. 7. hoc tit. adeo vt rectè sit ita conceptus titulus, De Distractione pignorum & hypothecarum, eademque est ratio conceptionis ceterorum.

VI. QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR.

INutilis est hypothecaria actio soluto finitóve pignore. Soluitur variis modis, si solutum debitum sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditore ne pecuniam petat vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitore, & aliis quibusdam.

LIB. XXI. TIT. I. DE AEDILICIO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QVANTI MINORIS.

RExumit autem hoc libro contractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi expositis lib. 19. contingat ædilicias, & eas quæ ex ædilitiis stipulationibus dantur nomine exactionis, quas Iustinianus eleganter ait illarum esse ministras, pedissequas siue παρεπομένας, vt non absurde fuerint potius in confinio illarum positæ, quam vt in Codice & in veteri edicto, reiectæ in vltimam partem sub titulo vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori ædilitiæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria & Æstimatoria. Actio redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto ceteris quoque omnibus restitutis in integrum. Æstimatoria rescindit in partem ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est, quæ de causa ex formulæ verbis etiam dicitur Quanti minoris, vel Quãto minoris emis-

set emptor videlicet si quid ita esse scisset, vel Quanto ob id vitium ea res minoris cum veniret fuerit, vt Quanto pluris in actione venditi l. Iulianus §. Per cõtrarium De act. empt. atque etiam in empti. §. Si vẽditor, & Quanto æquius melius, in formula rei vxoriæ. Vtraq; actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ est præcipue vt vẽditionibus omnes fraudes amoueantur, & triplici ex causa, ex reticentia & ex dicto promissóve, & quod ædiliciis stipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt si venditor morbum vitiúmve rei venditæ quod latebat quodque nesciebat emptor reticuerit. Ex dicto promissóve, vt si dixerit abesse aliquid quod non abest vel adesse quod non adest, qua ex causa dicitur esse actio aduersus dictum promissúmve sæpe hoc titulo & l quod venditor de dolo. Et tertia, Quod non repromittantur emptori ea quæ in rebus venalibus edictum ædilium repromitti iubet, veluti Fugitium non esse, Recte sanũ esse, Hodie esse, bibere recte posse, Habere licere duplæ stipulatione. l 28. hoc tit. Mirabitur aliquis cur ædiliciæ actiones ex his causis inductæ sint cum sint ciuiles ex empto vendito, vt mirari simili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ caupones:

caupones: Cui & simili modo atque Pomponio respondeatur, inductas ideo vt innotesceret ædilis curam agere ne emptores a venditoribus circumuenirentur, & quia edictum in aliqua parte durius est, quippe cum in duplum condemnatio fiat nisi arbitrio pareatur l. 44. hoc tit. & ob idipsum, meo iudicio, proditum est l. 23. §. si seruus, ædilicias actiones pœnales esse videri, ac præterea dantur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor l. 44 §. 1. atque etiam in ignorantẽ qui scire debuit. l 1. § Causa. Ciuilibus non fit condemnatio in duplum nisi euictionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agrimensitus sit, vt Paulus scribit 1. & 11. sentent vel ex 12 nisi inficietur quæ dixit in faciendo nexu mancipioque, vt M. Tullius, hodie vno tantum illo casu euictionis nomine. Et pluribus sociis vendentibus in singulos dantur pro portione quæ socij sunt d. l 44. Et in ignorantẽ cõdantur, si tẽ emptori habere liceat l. Iulia. §. 1. de act. At ex diuerso in scientẽ ex reticẽtia datur quanti emptoris interfuit nõ decipi. Si redhibere nolit, nõ ædiliciæ. Idem si redhibere nõ possit, veluti ob vitiũ animi. Hæ ædiliciæ tpariæ sunt, veluti redhibitoria semestris, æstimatoria annalis, exceptis casibus

sibus certis, quæ temporum diuisio ex Platonis politia est, à quo redhibitio, quę ἀνάπρισις est nostri ἀνάπρισις dicitur, corruptè vt arbitror à Suda ἀνάπρισις. Ciuiles perpetuæ sunt l. si dictum tit. sequenti. In vsu magis fuerunt ædilitiæ. Cęterum liberum est emptori edicto vel iure ciuili vti: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuilis cum edicto collatio. Actionis ex empto cum redhibitoriis l. 33. 44. 51. & liberũ etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æstimatoria l. 18. 18. 31. § si plures adeo vt tempore finita redhibitoria, supersit æstimatoria emptori. Sed non eæ tantum de venditionibus ædilis edicto propositæ sunt actiones, verumetiam pleræque aliæ, vt in duplum. Si quis qua vulgo iter fit animal aliquod ita habeat vt nocere possit, & nocuerit l. 40. & sequen. & in quadruplum si quis puerum alienum castrauerit l. 27. §. & si puerum. Ad leg. Aquil. secundum lectionem Græcorum quæ verior est.

II. DE EVICTIONIBVS ET DVPLAE STIPVLATIONE.

EVincere plus est quam vincere, nec enim superare tantum est venditorem & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam

etiam rem vel possessionem abducere, qua ex causa regressus est emptori aduersus auctorem ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædilicijs stipulationibus l. 5. De verbo. obligat vel etiam si omissa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplum & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari oportet, quæ tamen ita demum locum habent, si auctorem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet, quæ denuntiatio præsenti & in iure fit hoc modo. Quando te in iure conspicio, postulo an auctor fias, & dicitur actio in actorem, id est in auctorem, præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actiones ex empto vel ex stipulatu, Quod euictionis vel Quod auctoritatis nomine victus es, nec enim potest defugere auctoritatem venditor cui denuntiatum est vt liti subsisteret. Tractatus etiam hoc titulo de aliis ædilicijs stipulationibus, vt verè possit dicere in cõtinuando, vt loquuntur siue connectendo hoc titulo cum superiori ædilicio edicto applicatas ædilicias stipulationes.

III. DE EXCEPTIONE REI VENDITAE ET TRADITAE.

Hic

Hic etiam titulus commodissime applicatur superiori hac ratione quod concurrat hæc exceptio de re vendita & tradita siue exceptio doli ex hac causa, cũ actione de euictione, venditore vindicante, nam vel intentio eius eliditur per exceptionem vel re ablata agitur de euictione l. 17. s̃ tit. prox.

LIBER XXII. TIT. I. DE VSVRIS ET FRVCTIBVS ET CAVSIS ET OMNIBVS ACCESSIONIBVS ET MORA.

VEL habita sæpissimè mentio accessionum in ædilũ edicto & in stipulationibus ędiliciis hunc titulum statim adiecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudiciis bonæ fidei vel strictis vel arbitrariis, & quia plerumque accessionum ratio habetur ex mora, adiicitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de accessionibus, alteram de mora, vt in iudicio titulorum quoque ita compendiosius editus est, De vsuris & omnibus acces

accessionibus & mora. Accessionis autem verbum latissimè patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit cuiusve nomine actio, petitio persecutio est, appendices, sequelas, consequentias omnes, & vsuras quæ quantitatum accessiones sunt, & fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quę prædiorum vrbanorum, mancipiorum, iumentorum, nauium veliculorum, & causas quę quidem vel sunt in rebus ipsis, vt qualitates prædiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, vel manant à rebus ipsis, vt partus ab ancilla aut ab aliis rerum accessionibus, vt ex fœtu primo, qui est in fructu pecoris, fœtus secundus. Accessionibus etiam adnumerantur alluuiones & consolidationes & adquisitiones seruorum. Vsura est ad sortem siue quantitatem quæ debetur quacunque ex causa accessio ex conuentione vel ex officio iudicis. Fructus sunt fruges & quæcunque nascuntur è terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Causa est eius rei quæ petitur qualitas & vtilitas omnisque circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris vel debitoris.

II. DE NAVTICO FOENORE.

SVperior titulus est de vsuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de vsuris omnibus, sed de ea specie vsurarum, quę fœnus dicitur cuius definitio hæc, Ad sortem mutuo acceptam quod accedit lucrum ex conuentione. Quod si ad alium contractum accedat pręter sortem aliquid officio iudicis, non lucri causa, sed ne id damno versetur creditor propter moram debitoris, vsura est non fœnus, & æquissima, fœnus propter lucri auiditatem ab æquitate aliquanto discrepans. Longe vero alia ratio fœnoris mediterranei alia maritimi, nam sors cui accedit mediterraneũ est periculo debitoris, cui maritimum siue traiecticium, periculo creditoris, quod & priusquam nauẽ soluant debitores testari solere Demosthenes πρὸς φορμίων & mediterranei modus certus finitusque, maritimi infinitus, vel hodie vtriusque finitus, sed maritimum longe grauius veluti pro pretio suscepti periculi, & illud ex stipulatione, hoc etiam ex pactione.

III. DE PROBATIONIBVS ET PRÆSVMPTIONIBVS.

HIc etiam titulus communis est omniũ iudiciorum de quibus actum est supra.

pra namque nulla sunt iudicia, nisi iudicem doceas quod intendis veritate constare, quod vtique sit probationibus vel præsumptionibus. Probationes sunt testimonia vel instrumenta quibus fides veri constat. Præsumptiones sunt veluti anticipationes quędam de eo quod in re est cõmuni sensu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur quodque plerumque sit, quæ probationum onus in eum transferunt contra quem faciunt. Id vero hoc titulo potissimum explicatur variis in iudiciis cui incumbat onus probandi, reo an actori an vtrique, in petitione hereditatis, in restitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria, in condictione Si certum petetur, in conditione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & alijs plerisque.

IIII. DE FIDE INSTRVMENTORVM ET AMISSIONE EORVM.

PRobationis species vna est quæ sumitur ex cõuentionibus scriptis, ex testimoniis vel ex alijs scripturis, quæ proprie instrumenta vocantur. Sed significantur etiam eo nomine personæ, veluti actores serui, & testes, nec enim minus instruunt

causam vel reum vel iudicē personæ quæ scripturæ, & instrumenta ab instruendo dicuntur quæ notatio in l. argentarius §. edi. De eden his verbis demonstratur, ea pars rationum quæ ad instruendum aliquid pertineat, & similibus in l. 8. fami. ercis. & l. 14. De admin tut. l. vlt. De susp. tut l. 5. De iur. del. Quod additur. Et amissione eorum, abest ab indice titulorum, hic certe supereſt.

V. DE TESTIBVS.

SVperior proprie est de testimoniorum & aliarum scriptionum fide, hic de testium fide. & placet illa Hadriani vox, testibus se magis credere quam testimoniis, quamobrem in publicis iudiciis auctore Cornelio Tacito testimonia nec absentes nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere cogebantur: vt merito in iudicio repetundarum queratur M. Tullius non testibus productis, sed dictis testium recitatis quasi præiudicatam rem deferri. pro Rabirio Posthumo.

VI. DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.

Hic

HIc etiam est ex communibus titulis, & superioribus multis applicari potest, vt puta condictioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi & redhibitoriis S. C. Macedon. S. C. Velleiano, in quibus de scientia & ignorantia frequens distinctio. Ignorantia iuris est stultitia siue error hominis nescientis, verbi gratia legatis exhausta vel onerata hereditate solida legata non deberi. Ignorantia facti si nesciat codicillis ademptа legata, & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet, quam regulam explicarem (est enim difficilis) nisi id alio præstitissem loco iamdiu & nisi me paratitlorum reprimeret modus.

LIBER XXIII. TIT. I. DE SPONSALIBVS.

PRægisse iā videbatur cōtractuū ordinem totum: & sane quos potui paucis absoluere, eos omnes in vnum collegi & exposui primum, deinde emptionem venditionem & pignus vel potius occasione pignotis, quem inter alios strinxerat paucis hypothecar ani pigneratitiæ actionē, quæ longiorem tractatum

desiderabant. Restabat adhuc dotis datio quam cõtractum esse constat. l. 23. De reg. iur. l. exigere De iudic. & d. nuptiarum quod etiam pro contractu habetur l. si vxor eod. tit. l. iurisgentium §. vt puta De pact. qui quod longiorem etiam sermonem postulabant, quodammodo separati sunt ab aliis & reseruati in hunc locum. Vt verò de eis pertractet abunde, rem orditur à principio, quod scilicet ab sponsalibus proficiscitur. Spem enim nuptiarum, quarum causa dotes constituuntur, sponsalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis stipulationibus, & inde sponsoris & sponsi promiscua nominatnam idem & sponsor & sponsus vel sponsa erat. Arnobius: Habent, inquit, pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas. Hodie nudo consensu constituuntur, & pactiones potius quam contractus sunt, retinent tamen vetus nomen, vt emancipationis nomen manet etiam sublatis venditionibus imaginariis, vt tribus, etiam aucto numero.

II. DE RITV NVPTIARVM.

Nuptiæ quoque cõuẽtiones sunt & nudo cõsensu constituuntur qua de causa hypothecæ cõparantur l. 4. De fide instr. & fiunt etiam inter absentes sicut sponsalia. A Modestino eleganter definiuntur hoc

hoc modo, Coniunctio maris & fœminæ & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Coniunctio vt l. j. De iust. & iur. Cõiunctio maris & fœminæ, quam nos matrimoniũ appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij & nuptiarum l. 10. hoc tit. & Inst. de patr. pot. ex quo loco etiam consortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduã vitæ cõsuetudinem, quod vitę societatem l. si rerũ. De re iud. l. j. Retiamot quod Alicarnasseus [illegible] vbi vxorem etiam facit κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, id est sacrorum sociam, quam diuini & humani iuris communicationẽ. Modestinus vocat, & Imp. Gordianus similiter sociam rei humanæ atque diuinę, domum suscipi. Est autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum est. nam & quas fas esset duci, pontificum notionem fuisse intelligimus ex Tacito 1. & Dione XLIII. qua in re hic titulus præcipue consumitur & qua item solemnitate, veluti deductione in domum mariti & aquæ ignisque prælatione & acceptione.

III. DE IVRE DOTIVM.

DOs est pecunia marito nuptiarũ causa data vel dicta vel promissa. Datio, dictio, promissio, contractus sunt. Vel dos est ius pecuniæ constitutæ marito pro oneribus matrimonij. Vel, quod vxor secũ ad maritum defert quódve marito cauet matrimonij ergo. Vel, pensatio onerum matrimonij, qua ratione Marcianus Capella non male dotis offerendæ cumulandæ que reciprocum dixit, & alio loco, vtrum repẽsatrix data, id est vtrum dos data.

III I. DE PACTIS DOTALIBVS.

VT lib. XVIII I exposita ratione cõtrahendæ emptionis, subiiciuntur pacta inter emptorem & venditorem composita, & lib. XX exposita ratione contrahendi pignoris vel hypothecæ, pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis expositatitulo superiore, dantur modo pacta dotalia, non quæ ad actionem vel exceptionem prosint, vt in generali titulo de pactis, sed quæ vtilia vel inutilia, quæ licita vel illicita sint.

V. DE FVNDO DOTALI.

HIc titulus est de legis Iuliæ capite illo quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait de fundo. Sed eodem iure vtimur in ædibus. Et de fundo vtique inæstimato, nam æstimati alienatio interdicta non est, qua de causa in hoc titulo Græci dicunt semper ἀδιαφόρως περὶ τιμητοῦ ἀγροῦ.

LIBER XXXIIII. TIT. I. DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM.

INTERDICTÆ alienationi fundi dotalis adiũgit interdictam donationẽ nõ mortis causa inter maritos, quod iure est ex Solonis legibus & vt arbitror ex XII. vt cæteraq; alia quæ in his libris moribus tribuuntur, quod ab initio moribus introducta sint, veluti patria potestas, & interdicta prodigo bonorũ administratio. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabãt l vlt. C. de donat. ante nupt. recte adiungit simplices donationes, quæ

vel concessæ inter cõiuges sunt vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem.

II. DE DIVORTIIS ET REPVDIIS.

Diuortium est quæ inter maritos fit separatio eo animo vt nunquam redintegretur matrimonium. Repudiũ fit inter spõsos vel etiã inter maritos eademq; differẽtia est Græcis inter *Διοστίον* & *Διαφόρτιον*. nam *Διοστίον* inter coniuges tantũ. Et translatum vtrumque, *Διοστίον* vt eiusdem nominis sono musico concẽtus *Διὰ πασῶν* diuiditur, diuortiũ vt fundi & regiones diuiduntur aquarum diuortiis, vel vt mensores loquuntur diuergiis. M. Tullius Necessitas cogit trãslatione vti, vt nexũ quod per libram agitur, vt in vxore diuortium. Fit autem diuortium ex XII. vel ex lege Iulia testibus præsentibus & solemnibus verbis quasi actus legitimus qualia Titinnius ita notauit, Aliquis vestrum nuntiet Geminę vt res suas procuret, ædibus facessat: & Apuleius. Tu confestim toro meo diuerte, tibique res tuas habeto. Mitto quæ alij notarunt. Et habetur pro contracto, vt diximus supra, atque ideo in ipso diuortio pacta

pacta quæ fiũt, existimo etiã ex parte actoris in esse, nõ etiã quæ fiunt post diuortiũ, vt si conuenias dotem reddi statim non annua bima trima die.

III. SOLVTO MATRIMONIO DOS QVEMADMODVM PETATVR.

Diuortio facto vel alias dirempto matrimonio dotis repetitio cõpetit mulieri vel patri mulieris vel vtique communiter vel etiam extraneo qui dotẽ sibi recipit, & ideo post titulum de Diuortiis, recte datur hic titulus, qui est de repetitione dotis. & quemadmodum dos repetatur, id est quibus diebus, annua bima trima die an longiore, an citeriore, an statim, & qua formula, rei vxoriæ an ex stipulatu. nec enim cuicumque repetitio dotis competit, & actio rei vxoriæ competit, cui videtur tantum fuisse locus inter coniuges accepto arbitro recuperandæ dotis. Item quatenus repetatur, & quas ob causas repetationes siue retentiones in eo arbitrio fiant, quóque id iure ac priuilegio sit.

LIB. XXV. TIT V. I. DE IMPENSIS IN RES DOTALES FACTIS.

CAVSAE propter quas à viro reputationes fiũt in iudicio de dote, eę sunt fere ob res amotas, ob liberos: ideirco post titulũ De repetitione dotis, recte sequũtur hi tres, De impensis in res dotales factis. De rebus amotis. De liberis agnoscẽdis. Est & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occasione occupauit iam dicere, libro superiore. Prima igitur reputationis siue ꝛpensationis causa est propter impensas factas in res dotales, quę, si necessariæ fuerint impẽsæ, ipso iure fit perinde quasi res quæ retinetur dotalis nõ sit, eaq; re minus mulier repetit actione de dote. Sed si fuerint utiles, pro modo earũ retentio fit, veluti pignoris iure vel omissa retẽtione condictio cõpetit. Voluptuariarũ nomine neque retẽtio neque repetitio marito competit, nisi mulier pati nolit maritũ tollere quę separari possunt. Hodie ob nullas impẽsas, retẽtio est, sed

sed actio mandati vel negotiorum gestorum.

II. DE ACTIONE RERVM AMOTARVM.

CAusa altera retẽtionis est ob res amotas dimota causa, quę hodie etiã sublata est, quia sufficit actio rerũ amotarum hoc edicto ꝓposita, per quã dominus domináve intẽdit eũ, qui maritus eamve quę vxor fuit sibi dare oportere, quia & si non furasse eũ eamve dicat propter pudorem transacti matrimonij, sed amouisse lenitate verbi tristitiam rei mitigante, tamẽ in veritate furtum est, & dominus hoc iudicio rem suam quasi furi condicit, licet cesset actio penalis furti & cõdictio furtiua. Denique alia est cõdictio rerum furtiuarum, alia rerũ amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiam rerũ furtiuarũ condictionem ἐνυπόστατον & rerum amotarum appellare vt l. pẽ. C. de or. cog. l. 4 1. infr. de li. cau. vt prætor quoque suũ hęredẽ qđ quasi dominus sit, non expilare dicit sed amouere, furto alio inuidiã detrahens l. si seruum §. Prætor, De adquir. her. vt concubinã quoque paulo honestiore verbo dicimus quasi ἑμψυχον quali & vxorẽ, nõ amicã, vt plerasque

quæ actiones similiter verbis temperamus in parentes & liberos Solonis more institutoque, vt Plutarchus refert.

III. DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS VEL PARENTIBVS VEL PATRONIS VEL LIBERTIS.

CAusa tertia retentionis fuit propter liberos, atq; ita ex ordine tractat modo de agnoscendis & alēdis liberis, & vice mutua de parentibus, & ꝓximitate rei ductus etiā de alēdis vel patronis vel liberis qui scilicet egestate laborant De agnoscendis liberis quasi suis editis post diuortium, vel post morte patris vel cōstāte matrimonio præiudiciū datur ex Senatusconsultis, sicut de libertis. Est enim præiudiciū omnis quęstio status qđ plerumque eā actionem sequatur alia veluti de hereditate, de operis, obsequiis, de alimentis de quibus tamen si forte quærere antenertas, id absque præiudicio facias, id est integra principali quæstione status, nec enim decreto alimentorum vel decreto Carboniano tollitur præiudicialis actio.

IIII.

IIII. DE INSPICIENDO VENTRE CVSTODIENDOQVE PARTV.

QVod superiore titulo demōstratū est ex S.C. Planciano ita demū maritum cui vxor post diuortiū testato denuntiauit, se esse ex eo prægnantem debere partum agnoscere, si neque ei contra denuntiauerit eam ex se prægnantem non esse neque custodes præmiserit ad ventrem custodiēdum inspiciendūque. l. j. §. Iulianus, id occasionem dedit subiiciendæ contrariæ rationis inspiciendi ventris custodiendique puta si mulier post diuortium neget se ex viro esse prægnantem, & tertiæ, si mortuo marito prægnantem se esse dicat, nec supersit in cuius potestatem partus recidat, quæ duæ posteriores causæ sunt ex edicto prætoris.

V. SI VENTRIS NOMINE MVLIERE IN POSSESSIONEM MISSA EADEM POSSESSIO DOLO MAIO AD ALIVM TRANSLATA ESSE DICATVR.

Non

NOn tantum quod dixit superiori titulo, partui custodito inspectoq; ita vt præcepit edicto, prætor dat bonorum possessionem posteaquã editus est, & interdũ etiam omissa illa obseruatione, sed & ante editionem interim mulierem ventris nomine mittit in possessionem ex omnibus edicti partibus. At quę missa in possessione forte alium in eam admisit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis interest.

VI. SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM CALVMNIAE CAVSA. FVISSE DICATVR.

HOc edictum superiori cohęret ex eo apparet satis quod ex eadẽ causa profitetur qua superius, ne dum in fauorem partus facillime prætor mittit in possessionẽ, vel alijs, vt superiori edicto vel hoc edicto, etiã ipsi mulieri prędę occasionẽ prębeat vt si prudens sciensque ipsa se nõ esse ex alio, dolo malo in possessionem veniat, quę ex causa hoc edicto tenetur in idquod interest agentis, sed intra annum tantum, cum tamẽ superior quæ etiam in id quod inte

interest concluditur porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pœna pœnali habetur, at cur nõ & illa? vtraque enim factum coerceret, hæc calumniam, illa dolum. Sed considerandum est semper quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod interest, nam si actionis gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei, vt factum eius puniret, pro pœnali habetur, & hanc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnato hoc edicto irrogatur infamia l. notatur l. non alia De his qui not. infa. & quod conceptio atrocior est in calũniam quam in dolum, & hac ratione actio quoque in factum restitutoria quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falso tutore auctore, quamuis id quod interest duntaxat persequatur non pœnam, pro pœnali habetur & finito anno l. 7. & 9. Quod fal. tutor. est enim præcipue data in odium falsi tutoris, eademque ratio edicti de eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat, & similium, & ad aliquid etiam actionis vtilis subsidiariæ propositæ in titu. De mag. con. Post hæc vero non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores, nã & codẽ libro

inue

inuenio Paulum tractasse de rebus donatis de amotis, impensis, de liberis, & de moribus, nempe septimo ad Sabinum: restat enim adhuc de moribus locus vnus in l. §. De pact. dot. licet sublata iam cũ retentione, tum actione de moribus.

VII. DE CONCVBINIS.

Matrimonio subiicit recte concubinatum, nam & concubinatus matrimonium imitatur, & est vt aque legitima cõiunctio, & eleganter Iulianus antecessor Constantinopolitanus, concubinã uocari legitimam uxorẽ, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea suscipiuntur liberi, nõ sunt spurij, vt qui ex stupro nascuntur, sed naturales Spurij patrem non habent. Pater enim est ex contubernio vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posteriore iustus, ex stupro nullus, ac proinde concubina adulteræ ciui in dignitate nihil interest. Item legato § pen. De leg. 3. Plenior est honor vxoris quam concubinæ, verumq; tamen honoris nomẽ nõ vt sponsæ vel amicæ: voluptatis, dedecoris probri. Concubinæ enim vel concubinatus

tus nomen vitæ societatem quandam demonstrat absque ritu tamen vllo susceptam, non coitionem furtiuam.

LIB. XXVI. TIT. I. DE TVTELIS.

A Contractibus transit ad quasi contractus. Nam tutelæ & curationis gestatione quasi contrahetur. Tutela est potestas ad defendendum pupillũ temporis, causa legibus permissa aut data. Verbis, data aut permissa, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiua. Legitima est quæ lege datur. Datiua quam lex permittit dari à testatore vel à magistratu, id est testamentaria vel honoraria, & recte pupillum non impuberem, nec enim omnis impubes, est pupillus, vt filius familias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat recasuro, scilicet, in potestatem aui. Et temporis causa, vt eleganter Orosius air, inter Babylonium & Romanum imperiũ, quasi inter patrem ac filium paruum, Africanũ & Macedonicum breuia & media quasi tutorem curatorémque

veniſſe, poteſtate temporis, non iure here
ditatis admiſſa. Et ad defendẽdum pupil-
lum, quare tutela à curatione ſeparatur:
nam, vt eleganter eſt ſcriptum §. item tria
Inſt. De exc. tut. tutela pupillorum eſt, cura
bonorum, vel negotiorum, tutor eius qui
ſponte ſe tueri nequit, curator eius qui
ideoce negotia ſua tueri non poteſt, vt vel
propter hoc diſcrimẽ pupillus nõ ſe obli-
get ſine tutore, cum tamen etiam ſine cu-
ratore obligetur is qui ſuæ tutelæ factus
eſt. Eſt & in deſinitione iſta pupillum non
pupillam vt in definitione Seruij eum non
eam, quia fœminæ erãt in perpetua tutela
ideoque prætor l. 5. Quib. ex cau. in poſſ.
eat. non dicit, ſi is pupillus eáve pupilla in
ſuam tutelam venerit, ſed ſi is pupillus in
ſuam tutelam venerit eáve pupilla vir po-
tẽs fuerit: & in l. 5. De leg. 3 dubitatur an
hæc verba, Cum in ſuam tutelam venerit,
quemadmodum in filio fam. accipiantur
de pubertate, qua ſcilicet in ſuam tutelam
veniret ſi eſſet in tutela aliena, ita etiam
ſint accipienda in filia? Cum viripotens
fuerit. Id autem hoc titulo poriſſimum ge-
neraliter explicatur qui & quibus tutores
conſtituãtur vel non & quemadmodum.

II. DE TESTAMENTARIA TVTELA.

Teſt

TEſtamentaria tutela eſt quam lex à
parente teſtamento dari permittit,
ſpecies vna datiuæ, nõ tamen hoc lex om-
ni parenti permittit, nec vt quemlibet vel
quolibet modo, vel cuilibet, vt hoc titulo
declaratur, quo non additur vel curatio-
ne, quia nulla eſt curatio teſtamentaria.

III. DE CONFIRMANDO TVTORE VEL CVRATORE.

NOn ab omni parente, vt diximus, tu-
tela teſtamẽto defertur, curatio certé
à nullo. Sed confirmari delata poteſt ma-
giſtratus auctoritate. Ceterum confirma-
tus magis ab ipſo datus videtur qui cõfir-
mauit quam à parente l. 27. ſupra titulo
prox. & hoc genere datus à matre tutor ex
cauſa confirmatur & datus à patre natu-
rali, & datus codicillis non teſtamento
confirmatis & datus verbis precariis, qui
nec datus intelligitur, ſicut fideicommiſ-
ſa dari non videntur, vt non ab re
quæſitum olim fuerit an poſſent adimi.
Quod enim datum eſt id ſolum adimi
poteſt, & vero parentibus lex XII. tabu-
larum permiſit tantum tutorem dare, ver-
bis igitur directis. Confirmatur & non-

nunquam datus ab extraneo. Confirmatur & curator testamento datus, & generaliter quicumque non legitime, non rite datus est.

IIII. DE LEGITIMIS TVTORIBVS.

PRæcedit testamentaria tutela legitimã eadem ratione qua hereditas, nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditati locus est si deficiat testamentaria, & semper testamentariæ legitima cedit, vt est proditũ l. 9. §. 1. De tuto. & rat. distr. Porro testamentaria datiua est tutela. Legitima non est datiua, quia legitimi tutores statim ipso iure tutores sunt, nec dantur propriè, & hac ratione minores XXV. annis ante Iustinianum legitimi poterãt esse tutores, non testamentarij. Lege autẽ tutores sunt agnati vel patroni vel parentes manumissores, sunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, sed libris sequentis titulo vltimo.

V. DE

V. DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS AB HIS QVI IVS DANDI HABENT ET QVI ET IN QVIBVS CAVSIS SPECIALITER DARI POSSVNT.

SI deficiant testamentarij & legitimi, succedũt honorarij. Est enim honoraria tutela vel curatio ea quam lex permittit dari à magistratib⁹, altera species datiuæ. Et iure patriæ potestatis pater tutorẽ non daret nisi lex permitteret, ita nec iure magistratus prætor vel præses vel qui alius magistratus cui ius dãdi lex dedit. Quibus magistratibus lex dederit, hic titulus docet. Item qui possunt à magistratibus dari & quibus & in quibus causis specialiter. Itaque sic hanc rubricam emendo, Et qui & quibus & in quibus causis specialiter dari possunt. Dari possũt à magistratu cui lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit eĩ vel his qui iurisdictionis eius, nõ qui alienæ iurisdictionis sunt, & tutorem vel curatorem non habenti, sed non etiã habenti. Ceterum specialis tutor vel curator datur

vtrique ex his causis, ad dotem constituendam, ad adeundam hereditatem, ad postulandam restitutionē hereditatis seruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam causam appellationis cum tutore dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non vt magistratui ita testatori idem leges vel S.C concesserunt, & notandum interea, si tutor abfuerit | sic legendum l.11. (curatorem pupillis ob hanc solam causam dari non posse, id est ne curatorem quidem nisi forte ad alimenta pupillis expediendā l.vlt.infra vbi pup. educ. licet propter sexus infirmitatem mulieri ei cuius tutor abfuisset, tutor dari potuerit, sed ex S. C. vt Vlpianus scribit in fragmentis.

VI. QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES ET VBI PETANTVR.

POst definitionem tutelæ primo titulo expositam, species eius exponi necessarium erat, quibus modo explicitis, adhęrescens postremæ, id est honorariæ qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, hoc titulo declarat. & in puberibus quidem

quidem tutores vel curatores alij sua spōte petunt, vt cognati, adfines, amici, educatores & nonnunquam etiam hi qui cum pupillis acturi sunt, alij necessario. vt mater ex Cōstitutionib. Seueri amittat ius legitimæ hereditatis & libertati pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt nisi velim periculum cuiationis incurrere, sed ipsi sibi puberes petunt per se aut per procuratorem. Vbi autem petantur, palam non declarat, nam l. pen. rectius fuisset posita sub titulo præcedenti, quasi pertineus ad eam partem. Qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum aut etiam Duumuirum municipij dari posse. Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet. vbi pet. tut. vel cur. & melius etiam elicitur ex præcedentis tituli l. 1. §. 27.

VII. DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM QVI GESSERINT VEL NON, ET DE AGENTIBVS VEL CONVENIENTIBVS VNO VEL PLVRIBVS.

TVtorum vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierunt se tutores datos vel iussi sunt administrare. Constitui vero è multis vnus solet de parentis vel de maioris partis tutorum sententia vel ab eo cuius de ea re iurisdictio est, qui solus administret l. 3. De postul l. 3. iud. sol. l. 24. §. vl. infra: quo constituto, ceteri honorarij tutores vel curatores dicuntur longe alio sensu quam à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarij titulo quinto nimirum quod dati sint ab his qui honores gerũt, modo enim quod dati sint honoris causa, & hi nihilominus periculi alieni, id est administrationis alienæ periculum agnoscunt si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelã vel in ea gerenda cessauerit. Tam igitur periculo tenentur honorarij quam qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri est indemnem pupillum præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quę notatur his rubricæ verbis, Et de agẽtibus vel cõuenien dis vno vel pluribus. Agit vel conuenitur vnus si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes ad vnam tãtum partẽ actio pertineat, vel si cessant ceteri.

Agunt

Agunt vel conueniũtur plures si pluribus gerenda tutela permissa sit. Imo & hoc casu nonnunquam vni agere permittitur.

VIII. DE AVCTORITATE ET CONSENSV TVTORVM ET CVRATORVM.

AVctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia quædam administrationis est, vt puta si auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem vel ad iudicium edendum aut accipiendum vel ad tradendum aliquid aut stipulandum aut promittendum. Auctoritas est approbatio eius quod agitur cum pupillo, nec interest dixerit, Probo an auctor sum, an volo vel consentio. Sed quibus in rebus necessaria ea sit, & vnius sufficiat an plurium desideretur, hic titulus explicat, sicut superior an vnus vel plures agere aut conuenirì nomine pupillorum vel adolescentiũ possint.

IX. QVANDO EX FACTO TVTORIS VEL CVRATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSVNT.

NOn vt tutores vel curatores ex omnibus causis nomine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicissim minores nomine tutoris vel curatoris, id est ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt. Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex constituto vtili actione si debitor pupilli tutori constituerit pupillo solui l. eum qui §. pen. De const. pec. & similiter ex locato si tutor vel curator locauerit prædium pupilli l. pen. C. eo. & ex mutuo, si pecuniam pupilli crediderint, & ex iudicato si tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit, vt vice versa mutui actione conueniuntur si pecunia tutori credita sit nomine & contemplatione pupilli & in rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condemnatus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione si tutor nomine pupilli cauerit, & aliis actionibus ex dolo vel culpa tutoris, si ex eo locupletiores sint. Factum vocat administrationem, contractum, fidem, diligentiam, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen commune est pupillorum & adolescentium.

X. DE SVSPECTIS TVTORIBVS ET CVRATORIBVS.

Rectè

REctè sequitur suspecti postulatio, nã tutor extra ordinem compellitur primum tutelam gerere atque administrare, & posteaquam gerere coepit, si gestu abstineat vel si malè gerat, succedit ordinaria postulatio suspecti l. in prin. l. 5. § gessisse de administ. tut. Ordinaria, id est ex 12. tabul. quæ omnibus patet, quique vinculis publicis tutor vel curator nõnunquam coercetur, ac præterea decreto iudicis tutela abire iubetur vel gerere prohibetur, alias integra aliis læsa existimatione. Nec tamen crimen publicum hoc est, quia nec qui id obiecerit & destituerit pœna tenetur. S. C. Turpilliani.

LIB. XXVII. TIT. I. DE EXCVSATIONIBVS.

VT senatores alij senatu mouẽtur, alij excusantur, ita tutores vel curatores, & quia de tutela aut cura motis reiectisque dixit superiori titulo proximo, restabat vt adiiceret de excusatis, deque variis excusationum causis, quæ hoc titulo proponuntur.

II.

II. VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORARI DEBEAT, ET DE ALIMENTIS EI PRAESTANDIS.

DIcturo plenissimè de tutelis, non erat omittenda hæc quæstio, vbi pupillus ali vel morari debeat, quæ decreto prætoris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt ipse potius æstimet apud quem educari debeat. Eiusdem quoque decreto alimentorum præstandorum modus constituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tempus. l. 1. De re iud. Et omnino rectissimè vel hac sola ratione hi tres tituli connexi & apti inter se sunt, De susp. tut. De excus. Vbi pupil. educ. &c. quod ex his causis prætorum vel præsidium cognitio sit.

IIII. DE TVTELAE ET RATIONIBVS DISTRAHENDIS ET VTILI CVRATIONIS CAVSA ACTIONE.

SEquuntur actiones ex tutelæ vel curationis obligatione quasi ex contractu, quibus speciales iudices addicuntur. Ex tutelæ

tutelæ obligatione duæ, Tutelæ & Rationibus distrahendis. Tutelæ post finitam tutelam cum eo qui tutelam gessit, vt rationes edat & reddat, vel: Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona l. penultim. Rem pup. sal. fo. & vtilis etiam cum eo qui non gessit l. non quasi §. illud Rem pup sal. fo. quæ actio bonæ fidei est, Rationibus distrahendis ex 12 tab. eque post finitam tutelam in duplum cum eo qui in gerenda tutela pecuniam pupillarem intercepit vel quam aliam rem pupilli abstulit, auertit, subripuit, hac fere formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abest. Id vero abest quod ille distraxit, id est quod auertit & conturbauit, & forsitan in l. Tutor de lib. leg. his verbis, Ex distractione, significatur hæc actio rationibus distrahendis, arbitraria actio obrationes tutelæ interuersas siue distractas dolo malo, Concurrit eũ ea furti actio, quia res proxima furto est. Et prodita rursus illa est, spec aliter in tutorem ex hac causa, quod abesse etiã nonnihil ea res à furto videretur l. tres de adm. tut. & ob id ipsum mitior honestiorque quam furti, eadémque ratio est proditæ actionis Oneris auersi in duplum, & akerius in heredem qui quid in inuentario conficiendo dolo malo suppressit, &

in

in publicanos quæ etiam mistæ sunt actiones vt Rationibus distrahēdis. Quin & his si egas facilius causam teneas, quā si furti, nec enim deerūt argumēta tutori vel nautæ vel hæredi vel publicano, quibus si cōtendas furtum fecisse, contra contendant id non esse furtum, quod sibi quodammodo licuit admittere iure suo. Ex curationis autem obligatione est actio negotiorum gestorum non directa: quia non vltro ad negotia curator accessit, sed vtilis, quæ etiam stat in nondum finita curatione cōperit non alia differentiæ ratione quam quod non idem in eo quod in tutelæ actione constitutum est, quæ & in contrariis actionibus quæ sequuntur valet, exceptia curatione adolescentis. Est enim vtraque, tutela scilicet & negotiorum gestorum, generalis actio l. Pro socio 5 pro soc.

IIII. DE CONTRARIA TVTELAE ET VTILI ACTIONE.

TItulus superior est de directis siue principalibus actionibus, quæ omnis scilicet negotiorum cōpetunt. Hic de contrariis quæ gestoribus, vt de cōtraria tutelæ quæ tutori competit de his quæ ei propter tutelam absunt & contraria vtilis nego

negotiorum gestorum, quæ curatori si quid ei absit.

V. DE EO QVI PRO TVTORE PRÓVE CVRATORE NEGOTIA GESSIT.

SVperiores actiones tam directæ quam contrariæ competunt si verus tutor aut curator fuerit, quæ vero proponuntur hoc titulo directæ similiter & contrariæ si falsus, qui tamen quasi tutor aut curator pro tutore vel procuratore gesserit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum gestorum, & competunt statim.

VI. QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR.

IN falsum tutorem pupillo est actio protutelæ ex superiori edicto, ex hoc autē in eundem est actio in factum restitutoria ei qui cum pupillo ea auctore contrahit falsum eum esse tutorem ignorans, & interdum etiam si sciens in id quod interest. Certum hoc distat vna ab altera, quod protutelæ tenetur is qui pro tutore etiam

bona

bona fide gessit, in factum is tantum qui dolo malo auctor factus est, vel qui dolo malo fecit vt alius auctoraretur inscius. Et quod pro tutelę cessat si persona eius cuius negotia gesta sunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam causam non cessat: ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, vt exposui 25. tit. 6.

VII. DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS ET HEREDIBVS TVTORVM ET CVRATORVM.

SEquuntur actiones quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex causa tutelæ curationisve: ac primum fideiussores qui rem saluam fore caueruntur tenentur ex stipulatu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores & qui pro tutore gesserunt statim atque quæque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, vtili ex stipulatu, quia fideiussorum vicem sustinent, & ob id in 12. tabul. fiduciæ appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt: l. 2. §. pen. Qui per tut. Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod

quod satis dictum est titu. 3. 4. 5. sed etiam proprio nomine vtili, tutelæ vel neg. gestorum, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo vel ex propria administratione.

VIII. DE MAGISTRATIBVS CONVENIENDIS.

TEnentur etiam magistratus municipales in factum actione ex S. C. qui iussu præsidis tutores vel curatores dederunt vel rem saluam fore satis exegerunt, vel satisdari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum præsidi falsa renuntiauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum instruxerint, vel qui moniti tutores vel curatores non dederunt, quæ actio subsidiaria est: nec enim aliter competit quàm si non sint soluendo hi quos supra diximus teneri ex causa tutelæ curationisve, sed & superiores ex edicto prætoris priuilegiariæ sunt. tutelæ, protutelæ, negotiorum gestorum, hæc non est priuilegiaria, itémque in heredem magistratus non datur omnimodo, nam & quasi pœnalis est, ex dolo aut culpa, nõ ex contractu vel gestu vel quod ad magistratum

aliquid peruenerit. licet reuera nō pœnam sed id quod interest persequatur, sicut & quæ in eundem datur si damni infecti cauerit non cauerit l. 4. §. in eum De damn. infect. & hæc ita sunt in prouinciis. In vrbe hæc actiones tenentur seruare officialis vel quis alius quem prætor dedit vt satis acciperet vel probaret fideiussores tutorum & curatorum vel qui alias prætorem instruxit de nominibus aut satisdationibus tutorum l. vltim. C. eod l. 1. §. si quis es §. Diuus hoc tit. Ipsi magistratus vrbani vel prouinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt aliis, hoc titulo, vt libr. 49. titul. 10. vt frequentissime in his libris, sunt municipales magistratus siue duumviri.

IX. DE REBVS EORVM QVI SVB TVTELA VEL CVRA SVNT SINE DECRETO NON ALIENANDIS VEL SVPPONENDIS.

SEquitur aliud S. C. ex quo nō quod gestum est tutore curatorumve auctore ratum est, sed quod gestum ipso iure nullum est, videlicet si prædia rustica vel suburbana vel cetera

rum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto prætoris aut præsidis. idem ex Constitutione Constantini in prædia vrbana. De rebus igitur, id est de prædiis, & supponendis, id est pignori obligandis. Cornutus in illum locum. Me tibi supposui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris §. C. auctor fuit Traianus. l. pen. C. Quæ res pign. Huius autem Seuerus & Antoninus.

X. DE CVRATORIBVS FVRIOSO ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS.

PErtinent potissimum superiores tituli omnes ad curatores qui adolescentibus dantur. Restabat vt doceret etiam dari furioso, demonti, prodigo, fatuo, muto, surdo, vanti, & id genus aliis morbo perpetuo & generaliter aliis omnibus suis rebus sua superesse non possunt. Sed & curatorem bonis cui edicendis dari ab eo reli&is cui necdum quisquam successit, vel de cuius bonis cōstrahendis, & de quibus nihil dixerant ante, quam essent curatores legitimi.

DIGESTORVM PARS QVINTA.

LIB. XXVIII. TIT. I. QVI TESTAMENTA FACERE POSSVNT ET QVEMADMODVM TESTAMENTA FIANT.

DIcimus iam initio libri XXVI. à contractibus auctorem feciſſe tranſitum ad quaſi contractus, quo ex genere eſt tutelæ vel curationis geſtio, de quo ſatis abundéque dictum eſt libro XXVI. Eſt & ex eodem genere aditio hereditatis vel immiſtio, vel geſtio pro herede. l. g. 3. §. vlt. l. 4. Quibus ex cau. in poſſeſſ. vel petitio bonorum poſſeſſionis l. pen. de ſeparat. vel etiam neceſſaria ſucceſſio ſerui inſtituti à domino. Omnis enim ſucceſſio ſiue voluntaria ſiue neceſſaria eſt quaſi contractus, & huius modo gratia reuoluere parat omnia teſtamentorum, hereditatum, & bonorum poſſeſſionum iura, vt quaſi contractus alium quaſi contractum adiungat: ac primum quidem, quia non

non eſt iuſta hereditas iuſtúmve teſtamẽtum niſi is qui fecit teſtamenti factionem habuerit, & niſi ſecundam regulas iuris ciuilis teſtatus ſit, declarat qui teſtamenta facere poſſunt, & puberes nimirum poſſe patresfa. eues Romanos ſanæ mentis neque mutos neque ſurdos, & quemadmodũ teſtamenta fiant, id eſt quibus ſolemnitatibus adhibitis, & ſolemnitatem potiſſimum eam quæ conſiſtit in teſtium numero & in ſubſcriptionibus ac ſignis & in tempore ac loco, quo vtrà conuenire debent, & in eis rogandis & prædicenda cauſa propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem teſtium qualem eſſe oporteat. Teſtamenti autem definitionem aliam habemus Modeſtini, aliã Vlpiani, vtráque perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Teſtamentum eſt voluntas defuncti conſignata iure legibúſque ciuitatis, placebit quoque ſi ita definieris. Teſtamentum eſt datio hereditatis: exempli gratia, Lucius heres eſto, teſtamentum eſt.

II. DE LIBERIS ET POSTVMIS HEREDIBVS INSTITVENDIS VEL EXHEREDANDIS.

VTiustum sit testamentum, non satis est adhiberi solemnia quæ exposita sunt titulo superiore, nisi liberi & postumi heredes instituantur vel exheredentur, nã præteritio liberorum statim iniustum testamentum facit vel gradum eum partem ve eam testamenti in qua præteriti sunt, præteritio postumorũ rumpit testamẽtum si nascantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur in ordinando testamento non solum maxime cauẽdam liberorum & postumorum præteritionem esse, sed etiam quemadmodum & qui ex his instituendi sint vel exheredandi, nec enim rite quidẽ exheredãtur inter ceteros, nec rite instituuntur sub conditione omni, non sunt etiam omnes instituendi vel exheredandi sed hi tantum qui sui heredes futuri sunt. Sui heredes sunt liberi q in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore Institutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quasi positio heredis Exheredatio, ademptio hereditatis debitæ vel datæ Liberorum nomine significantur hoc titulo, qui nati erant testamenti tempore, Postumorum qui nati sunt post testamentum quasi posteriores nati liberi. vt ex notatione postumorũ quã dedimus, intelligo satis constare omnibus he-

hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

III. DE IVSTO RVPTO, IRRITO FACTO TESTAMENTO.

INiustum testamentum est in quo solẽnia iuris ea deficiunt quæ exposita sunt superioribus titulis. Sed ruptum propriè si postumi præteriti adgnascantur, & imperfectum si vel signatum à testibus vel subscriptum nõ sit l. 6. Ad leg. Cor. de fal. l. hanc cõsultissima. §. nõ subscriptũ & §. ex testamento. C. De testam. nã imperfectũ signato, perfectũ nõ signato [illegible]. Et his testamentorum vitiis adiuntur alia hoc titulo, si rumpatur mutatione, adoptione filij vel filię manumissione filij, successione in locũ sui, si irritum fiat capitis minutione testatoris vel delata hereditate.

IIII. DE HIS QVAE IN TESTAMENTO DELENTVR, INDVCVNTVR VEL INSCRIBVNTVR.

IRritum etiam fit testamentum parsus testamenti ea quam testator cõsulte de-

leuit, induxit vel inscripsit l.pen. & vlt.hoc tit.l. in fraudē.§.j.de mil.test.quo de genere irriti hic titulus est. Delera dicimus quę literis corrupta sunt, Inducta quæ cancellis, Inscripta,quæ aliis literis, Superscripta, quæ in delerorum locum venerūt. Gellius 20. Vestrum, inquit, aboleuerunt & vestri superscripserunt.

V. DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

AB initio huius libri quo testamentum definiuit esse supremæ voluntatis nostræ sententiā iustam, nihil aliud egit quā vt intelligeremus quæ sit iusta sententia, quod testamentum iustum, quod iniustum vel alia irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus testamentorū:ac primū de heredis institutione, parte prima summaq, vel toto potius ipso:namsine heredis institutione nullum testamētum est, & vel sola heredis institutio, testamentum. nam tabulas testamenti instituit vt M. Tullius loquitur,qui heredē instituit:idē etiam instituere tutorem dixit.Porro institutus heres is esse intelligitur cui à morte vel conditione primo loco testator deferri heredi tatē voluit.Ac præterea qui heredes instituere possint didicim⁹ primo titulo,ex hoc discemus

discemus qui heredes instituí possint & quemadmodum, & de partibus faciendis inter co heredes ac de iure accrescendi nō nihil,quod inter coheredes semper locum habet: quia iuris fictione singuli heredes vocati in assem videntur, quantūuis licet à testatore separentur: quæ fictio cessat in legatariis.nam & heredes vnius personæ j. defuncti vice finguntur atque fungūtur, non legatarij, nec enim iuris successores sunt.

VI. DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

ALia pars testamēti est heredis substitutio, cuius definitio hęc,Datio hereditatis delatæ vel adquisitę alteri.Vulgaris nimirum delatæ non adquisitæ quæ communi iure sit omnibus ex eadem lege XII. tabul.quę &heredes &tutores &legatarios instituere permisit.Pupillaris delatæ & adquisitæ,quæ proprio iure sit à parente liberis impuberibus qui sunt in potestate vel postumis qui tales sunt vt in potestate futuri sint, an ex eadem lege vt quæ iure patriæ potestatis parenti permisit tutorē dare,l.impuberi De adm tut.pmiserit etiā heredē dare, illo scil.capite,Paterfam.vti sup

pecuniæ tutelęve suę legasset, ita ius esto. nam & si ius potestatis moribus receptum dicatur l patre De his qui sunt sui vel alieni iur. tamen xii. tab. adscribitur etiã recte: ergo & substitutio pupillaris quę sit iure potestatis Sed quia illo capite fit tãtum mentio pecuniæ suæ, ad quæ verba respexit etiã l cũ pater §. mãdato De leg. 1. l. testandi. C. de testam. nec palam permittit vt de tutela ita de pecunia impuberum testari, ideo moribus potius constare existimatur. Ceterũ nulli alij sunt casus substitutionum quam hi duo, Delatæ hereditati qui primus casus dicitur, Et adquisitę qui secũdus. l. precibus C. De imp. & aliis subst. nã & quæ fit furiosis ex Constitutione Iustiniani, in secũdum casum fit, & quod dicitur tertiũ genus substitutionis in l. 4. hoc tit. vel in vtriũque, nec alia ratione dicitur tertium genus quam quod formulam habeat diuersam à vulgari & pupillari substitutione, & introductam, potissimum propter caduca, vt remedio substitutionis reciprocæ valeret inter coheredes ius adcrescendi antiquum potius quam ius caducei, & formulam si inspicias, certe multa sunt genera substitutionũ. Si successionę, duo tantum. Vulgaris & Pupillaris quæ diuisione comprehenduntur quæcunque ad earum

earum instar redigũtur, & duplices, siue vt Theophilas loquitur, vulgari pupillares.

VII. DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONVM.

CONditio est modus qui suspendit id quod agitur quoad ex post facto confirmetur. Vel, euentus futurus qui in dubio est fit annon fit. Et forte quia substitutiones omnes in casum & sub conditione fieri videntur. l. Iulianus. si quis omis. caut. test. inde auctori subiit animum tractare generaliter de conditionibus institutionum, vtilibus scilicet & inutilibus, vel quæ remittũtur quæve circumscribuntur quę tractatio porrigi etiam potest ad conditiones quæ substitutionibus inseruntur præter eas quæ inserti aut intelligi in eis communiter solent.

VIII. DE IVRE DELIBERANDI.

SVbstituti scribuntur vulgari modo sub conditione, si non creuerint instituti in diebus C. l. 72. De adq. hered. quod tempus heredibus institutis dari solebat à testatore ad consultandum & deliberandum vtrum

vtrum expediret eis adire hereditatē nec ne, & imitatione testatorum, si forte heredes instituerint, sine cretione, prætor postulantibus institutis extraneis vel etiam suis, non necessariis, totidem dies dabat. Sed & substitutis. l. penult. Iustinianus alia tempora aliúmque ordinem deliberandi excogitauit, ac multo tutiorem vtiliorémque rationem adquirendæ hereditatis quam ex deliberatione, nempe ex inuentario, neq; enim detrimentosa esse hereditas potest ei qui facto inuentario adiuit.

LIBER XXIX. TIT. I.

DE TESTAMENTO MILITIS.

DE testamento militis separatim titul⁹ datur, quoniā in eo non seruantur regulæ Iuris Ciuilis, quæ in testamento pagani seruātur. nam nuda voluntas militis, testamentum est, voluntas pagani, nisi solemnis, testamentum non est, & hoc quidem priuilegium militiæ Constitutiones princi

principum dederunt itaque solemnia iuris quæ exposita sunt supra non desiderantur in testamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

II. DE ADQVIRENDA VEL OMITTENDA HEREDITATE.

POsteaquā exemit militum testamenta iure communi ciuium Romanorum, redit ad institutum ordinem, & quia deliberationem sequitur aditio vel repudiatio hereditatis, subiicit titulum de adquirenda vel omittenda hereditate. In indice titulorū est amittenda, quod forsitā rectius, quasi amittere sit genus, omittere species. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgo amitti animo, & omitti dicitur l. pen. De vi. Amittitur repudiatione, abstētione, recusatione, & omissione, id est, si intra præstituta tēpora nō adeatur. Omittere proprie est tempore excludi vel non petere intra tempus. l. quod si minor § Sceuola De minor. l. j. §. vlt. vt in pos. leg. ⁹. j. C. quan. non pet. par. Adquiritur autem cretione, aditione, geritione ꝓ herede, immistione, agnitione: quib⁹ modis opera heredis

dis interuenit aliqua. Sed & sine facto vllo suis heredib⁹ adquiritur iure ciuili etiã inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas, ea re existere dicuntur non fieri. Hereditas est ius successionis directæ in dominiũ singularũ rerum, & in omne ius mortui. Aditio est actus solemnis vindicandę hereditatis delatæ ex testamento vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamento præfinita. Pro herede gestio est actus quilibet quasi heredis. Mistio est iure prætorio data suis heredibus forma adquirendæ hereditatis. Agnitio est nuda voluntas suscipiendę hereditatis. Repudiatio est declaratio cõstituẽtis nolle se heredem esse, quę fit in iure solemniter. Recusatio quo fit quoquo modo. Abstentio est iure prætorio data suis heredibus forma spernendę hereditatis.

III. TESTAMENTA QVEMADMODVM APERIANTVR INSPICIANTVR ET DESCRIBANTVR.

QVamuis ex asse heredes scripti hereditatem adquirere possint clausis tabulis testamẽti, non tamen ex parte scripti

nisi sui heredes sint, ideóque post titulum de adquirenda hereditate, recte subiicitur quemadmodum testamenta aperiãtur, recitentur, describantur hoc vero fit lege Iulia vicesimaria, & remedio extraordinario ex hoc edicto in eum qui fatetur penes se tabulas esse, nec vllam nõ exhibendi causam allegat vel interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

IIII. SI QVIS OMISSA CAVSA TESTAMENTI AB INTESTATO VEL ALIO MODO POSSIDEAT HEREDITATEM.

HEres qui omisit hereditatẽ testamento delatam, non obligatur legatariis aut fideicommissariis aut libertatibus: sed excipitur hoc edicto is qui omisit hereditatem ex testamento, forte agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudando um scilicet eorum causa quidquid in testamento deceperit si eam possideat ab intestato pro herede vel pro bonorũ possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, vt puta pro possessore l. j. §. totiens l. vltim. hoc tit. Hic honorarius est successor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatariis & fideicommissariis & libertatibus atque

si ex testamẽto bona vel hereditatem adquisisset, salua Falcidia tamẽ l. j. §. ad eos. Ad leg. Falcid. l. 18. hoc tit. & saluo iure patronatus l. penult. Si quæras de continuatione nulla est apertior. Cum enim & is qui præcedit ad adquirendam, & iste ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt recte subiectos titulo: De adquiren. vel omit. hered.

V. DE S. C. SILLANIANŌ ET CLAVDIANO, QVORVM TESTAMENTA NE APERIANTVR.

INcipit ab hoc titulo tractare de hereditate quęvt indigno auferatur. Neq; enim adiri posse hereditatẽ vel bonorum possessionẽ peti neque aperiri tabulas testamenti vel quodcũque aliud pertinens ad causam testamenti eius qui à familia necatus esse dicitur, antequam publica quæstio habita sit de seruis qui sub eodem tecto loco fuerunt sumptumque supplicium de noxiis déque his qui auxilio domino non tulerũt qđ est S. C. Silaniano tẽporibus Augusti introductũ & confirmatũ S. C. Claudiano, qđ & Pisonianum & Neronianũ dicitur, temporibus Neronis, & edicto prætoris, hac ratione ne heres propter compendium suum familiæ facinus occultaret. alioquin bona quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S. Consultus & edicto cauetur, vel vltus non sit necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit datur. C. aureorum iudicium, quod popularе est.

VI. SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBVERIT VEL COEGERIT.

NOn ex ea tantum causa S. C. quam exposuit supra, heredi quasi indigno eripitur hereditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento vel ab intestato is qui volentẽ mutare aut facere testamẽtum prohibuerit, quo de crimine in oratione Isæi. [illegible]. Idemque erit si quis quem coegerit testari & sibi hereditatem relinquere l. j. C. eod. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamen titulus indicat quæ sub eo dicuntur de illo qui prohibuit, porrigenda ad illum

esse qui cogit. Aliæ causæ eripiendæ hereditatis reseruantur XXXIIII. tit. IX. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis hereditatis, solummodo.

VII. DE IVRE CODICILLORVM.

PErsequitur modo ceteras testamenti partes. Alia pars testamenti sunt codicilli, maxime si fiant ex testamento, l. penult. Test. quemad. aper. Si ab intestato, imitatio testamenti, vt epistola imitatio codicillorum l. vnica §. sancimus. C. de lat. lib. tol. vel epistola codicillorum supplementum l. 41. §. Codicillis libro 32. vt codicilli quandoque testamenti, quæ epistola fideicommissaria l. cum quis §. pater cod. ac similiter vt vnius testamenti plures possunt esse codicilli, ita vnius codicilli plures epistolæ l. 34. §. 1. lib. 31. eademque differentia epistolæ & literarum. M. Tullius Ternas accepi literas vna epistola. Verum vt instituto more nullam definitionem prætermittam & inopiæ perseuerem subuenire nescientium adhuc definire res, quibus tamen studendis nequidquã ætatem consumpserunt suam, codicilli sunt testati vel intestati

intestati voluntas minus solemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea seruetur quæ in testamentis, ne hereditas in eis dari vel adimi possit verbis ciuilibus nec si testamento confirmati sint, & vt neque aliud quidquã in eis verbis ciuilibus scriptũ valeat, nisi testamento confirmati sint, & vt scripta in codicillis perinde habeantur atque si testamento scripta essent. Codicilli si solius nominis rationem quæras pugillares sunt. Homerus, [illegible], Plinius codicillos.

LIB. XXX. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

LEgata quoq; & fideicommissa partes testamentorum vel codicillorũ sunt. Legatũ est donatio quædã testamẽto, ab herede relicta. Donãdi verbum est directum, hoc igitur verbo legatum à fideicommisso secernimus, nam fideicommissum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et recte quædam, id est proprij generis donatio, neq; donatio inter viuos

neq; donatio causa mortis, sicut quodam, accipi conuenit l. rogasti De præscr. verb. l. j. in prin. De obl. & act. Possim etiam definire liberalitatem, quanquam sit commune nomen legati & fideicommissi l. 6. Si cui plus quam per leg. Falc. l. 67. §. si de Falcidia lib. seq. l. penul. De man. test nam à fideicommisso seiungitur satis sequentibus verbis, testamento & ab herede. Legatum à testamento non separatur l. 4. De man. test. nec alium onerat quam heredē, fideicommissum etiam ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicōmissario vel donatario mortis causa vel à marito qui morte vxoris dotem lucratur, qua de causa vecte veteres adiiciebant in definitione Modestini, ab herede præstanda, non minus quam illud, quædam, quod exposui ante. Equidem semper existimaui manare ea verba ex antiqua prudentia iuris & fortasse an fuisset etiam ab ipso Modest no in suam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus perque ora maiorū nostrorum venerūt, quæ in libris nostris non extant, admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ existimator doctus & intelligens neque præterire neque aspernari debet. Est ab herede, accipio proprie, qui heres sit suo nomine & ex sua persona, ab eo.

eo enim qui heres est alieno nomine, vt ab herede heredis, vel non ex sua persona, vt à patre vel domino heredis substituti, fideicommissum non etiam legatum relinqui potest. Definitio Florentini est secundum legem Falcidiam nam iure antiquo legata non tantum deliberare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatem poterant, Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet l. si filia §. Pap. famil. erciscund. quæ lex valet etiam in fideicommissis, ex. s C Pegasiano &, vt lex prima huius tituli ait, quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam, per omnia exæquata sunt legata fideicōmissis. Non dicit per omnia & in omnibus, vt l. j §. furiosus ī titu. proximo. Per omnia igitur exæquata in lege Falcidia sed nō in omnibus, Constitutione tamen Iustiniani etiam in omnibus. Verū enimuero si legata & fideicommissa veluti deliberationes quædam sint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen deliberat heredi tatem solam, fideicommissum etiam legata & donationes causa mortis, vt ante dixi, & lucra nuptialia. Quod adiicit Florentinus ex eo quod commodum heredis foret, id est, ab heredem ex herede & ab herede tantundem potest, vt ex filio l. j. li.

32. & ex fideicommissario l 38. § vltim. De vulg. subit. Quod si ex herede, & ex hereditate & ex testamento. l. cum virũ. C De fideicommiss l ij. §. vlt. infra De do præleg. Id secus se habet in fideicõmissis, nec enim ex testamento vel ex hereditate fideicommissa sunt semper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id est verbis ciuilibus testamento reliquitur. Fideicommissum est liberalitas quæ verbis precariis vel alio quocũque indicio præcariæ voluntatis testamẽto vel codicillis vel epistola vel quo alio genere vltimi iudicij cõfertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vbertate materiæ, vt fecerat Gaius ad edictum prætoris vrbani, quorũ quoq; quid proprie tractetur nõ possis certo constituere, nec alia distinguẽdorum eorum inuicem ratio certior quam si dixeri primum librum potissimum esse cõfactum ex libris variorum auctorum ab Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus diuersorum.

LIB. XXXI. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Secun

Secundum autem esse confectum ex libris diuersorum ad Plautium & ad legem Iuliam & Papiam ex quæstionibus quoque & responsis diuersorum, ex libris Modestini, & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIB. XXXII. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Tertij, in quo magis ordine elucet aliquis, partẽ priorem; quæ demonstratur præcipue qui & à quibus & quibus verbis fideicommissum relinquere possint, ex libris fideicommissorũ variorum auctorum, ex sentẽtiis Pauli, ex libris Labeonis, ex Digestis Scæuolæ, posteriorem quæ ad verborum significationem pertinet cuiusque initium est l. 43 promiscue ex omnium auctorum libris.

LIBER XXXIII. TIT. I. DE ANNVIS LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

IN indice, De annuis & menstruis legatis. Hæc separatum titulum desiderabāt, quod in eis sint propria quædam, nam & plura legata esse existimantur non vnum & morte finiuntur. Plerumque vero cum annua aut mēstrua dicimus, alimenta dicimus. At certe non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo XXXIIII.

II. DE VSV ET VSVFRVCTV ET REDITV ET HABITATIONE ET OPERIS PER LEGATVM VEL FIDEICOMMISSVM DATIS.

ANnuis legatis recte iungitur vsus & vsusfructus. similia enim sunt, cùm morte legatarij finiātur l. 8. §. tit. prox. His etiā iungitur habitatio & operæ, & reditus quæ etiā vsum vel vsumfructum imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & reditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Recte dixit, Operis, in infinitum, nam & liberi

beri hominis operæ legari possūt. Quod additur, Et reditu, abest ab indice titulorum. Sed cōtractiores sunt plerunque tituli indicis, & de reditu sub hoc titulo est l. 28. & 38. quo nomine proprie significantur pensiones quæ ex locatione redigūntur, improprie fructus omnes l. 17. 25.

III. DE SERVITVTE LEGATA.

ORdinarium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem, quæ tamen sunt inter se valde distantes, nam seruitus est individua, vsusfructus diuidua, & ideo seruitutis præstādæ heredes singuli in solidū obligantur, vsufructui pro partibus hereditariis, ité seruitus in heredē transfertur, non vsusfructus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatum, si vsusfructus, plura l. 11. supra tit. prox. Imo & simpliciter legatus vsusfructus, quotidie legati, & legatario deferri videntur, adeo vt qui heri acquisitus est, si hodie etiam nō adquiratur, collegatario adcrescat l. 1. De vsufr. adcre.

IIII. DE DOTE PRAELEGATA.

CEtera dicũtur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxoris legatur, & redditur ve ius quam datur, qua de causa & relegari dicitur. Relegatũ est redditio rei alienæ vel quasi alienæ cũm emolumento aliquo, & ita relegatæ doti inest emolumẽtũ repręsentationis, quia præsenti die legatur quæ reddẽda forte annua bima trima die, nec male in Norica editione, de dote relegata, cũ & Basilica sic habeãt, περὶ προικὸς ἀποκατασταθείσης. & formula relegãdæ eius hæc, Quanta pecunia dotis nomine ab me peruenit, tantum heres meus dato l. quisquis De leg. 3. Id vero est ex lege Papia, vt prætor decimã vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare, id est, in hoc legato vt legi Falcidię non subuciatur, vt petitia bonorum possessione cõtra tabulas debeatur, nec ad virilem mulier redigatur.

V. DE OPTIONE VEL ELECTIONE LEGATA.

OPtio actus est legitimus, nam solẽniter fit publice exhibita vniuersa familia, si optio seruo legata sit, vel alia res exhibitis vniuersis rebus eiusdẽ generis quæ inueniuntur in hereditate, & heredе

herede præsente, eáque re ante aditam hereditatem non fit, & certis vt opinor, verbis testibusque præsentibus & interdum prętore ad optandum diem decernente, & semel & pure, & iussu patris vel domini si filiofam vel seruo data sit l. 5. & 10. De leg. 1. l. 25. in prin. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legatæ Electio videtur non fuisse actus legitimus.

VI. DE TRITICO VINO VEL OLEO LEGATO.

QVa de re aut iure aut causa legata hactenus specialem titulum dedit, ea re singulare & proprium aliquid habet quod in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quid ve testator intellexerit ambigitur, vt hoc titulo tritico vino vel oleo legato quid contineatur. Triticum species est frumenti, sine arista.

VII. DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO.

HOc autem titulo declaratur quid instructo vel instrumento contineatur rustico

rustico, vrbano, balneatorio, piscatorio, vel cuius alterius rei, & plenius quidem est legatum instructi quam instrumenti. Instrumento tabernæ non continentur institores, instructo continentur. Instrumento fundi non continetur supellex vel penus, instructo continetur, & sic instructo pecora pascendi causa parata vt ex eis fructus capiatur, non instrumento, hoc ἐξοπλισμὸν illud σκευοθήκη Græci vocant, quanquam instrumentum sit etiam σκευοθήκη siue apparatus l. 12. in prin. ℣. l. 5. §. si prætor. De trib act. nimirum quia instructi pars, quod Varro & Aristoteles partiuntur recte in vocale, semiuocale & mutum, explosa enim est Alpheni sententia animalia non locantis in instrumento.

VIII. DE PECVLIO LEGATO.

ERgo instructi appellatione continentur etiam serui. An & peculia eorum? Sic videtur l. 12. §. vlt. ℣. titulo prox. Quid autem is qui peculium legat, legato complectatur, hic titulus declarat, nam ex mente defuncti plus aut minus continetur peculij legato, quam inesse docuerit actioni de peculio lib. xv. titulo 1. Vterque tamen titu

titulus est tam de peculio filij quam serui, Sed interim ne dixeriis peculium esse accessionem serui, alioquin legatum serui sequeretur omnimodo l. librorum. §. vlt. De legatis 3. nec sane est accessio, nisi seruus legetur cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum vicario, si tamen legetur cum peculio, sub peculij nomine vicarius etiam accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris sit, alio tamen iure est peculium, alio seruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx peculiaris in titul. De trib. act.

VIIII. DE PENV. LEGATA.

INstructi alia pars est penus, quam recte veteres glossæ ita definiũt ἐστὶ εἰς πίστιν καὶ βρῶσιν [illegible], idque hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ accessiones sint.

X. DE SVPELLECTILE LEGATA.

INstructi pars alia est supellex id est instrumentum patrisfamilias, Græcè ἐπιπλέια καὶ σκευοθήκη & enumerantur hoc titulo res quę sub eam appellationem cadunt.

LIB.

LIB. XXXIIII. TIT. I. DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS.

HIc titulus quid alimentorum vel cibariorũ legato cõtineatur, explicat, & plenius quidẽ est alimentorum legatum, qua de causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari sæpe, alimentis vestiaria iungi superuacuò, non item. Sed & præcipua quædam in his esse hic titulus declarat veluti vt deportatis vel seruis pœna vel etiam seruis propriis sine libertate, alimenta aut cibaria relinquantur recte, vt si relicta sint vsque ad puberta-tem, extendantur vsque ad plenam pubertatem, vt non minuantur propter prædia eo nomine postea obligata vt ex reditu eorum percipiantur, sed minuantur tamen per legem Falcidiam l. Diuus. §. ad leg. Fal.

II. DE AVRO ARGENTO MVNDO ORNAMENTIS VNGVENTIS VESTE VEL VESTIMENTIS ET STATVIS LEGATIS.

Hic

HIc titulus variorum legatorum continet interpretationem auri & argenti tam facti quam infecti. factum dicimus vasa, signa, emblemata quæ sub nullo alio quam argenti genere continentur, Infectum quod est in massa vel lamina. item mundi muliebris quo mulier fit mundior, & ornamentorum quo sit ornatior. Sed sunt etiam ornamenta virilia quædam, non mundus, & mundi pars, vnguenta, non omnia tamen vnguenta, mundo continentur: ideoque seperatim tractatur etiam de vnguentis, legatis. Vestis autem Festo est genus, vestimentum pars, sed nobis nihil interest vestis an vestimentum legetur, idque vestimentum definitur quod pertextum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de statuis legatis nonnihil hoc titulo agitur, vel imaginibus l. 8. §. vlt.

III. DE LIBERATIONE LEGATA.

OLim non satis bene constabat an debitoribus posset liberatio legari, sed vt ait l. iam certum est posse, & quidem omnibus leg. 1 id est. siue iure ciuili debeant siue honorario, siue ex contractu, siue quasi ex contractu leg. 24.

De

De le.3.& siue rem suam siue rem nostram l.9 §.vlt.hoc tit.l.cum seruis §.si Titius.De leg.1.& in totum vel pro parte l cum quis § nuptura De leg 3. & effectus legati: hic vt legatarius possit agere vt acceptilatione vel pacto liberetur & si conueniatur tueri se exceptione doli mali qua re legati huius cautionem ex edicto postulat nullam.

IIII. DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS LEGATIS VEL FIDEICOMMISSIS.

QVia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipso iure nisi eodem testamento vel codicillis confirmatis & ciuilibus contrariisque verbis, beneficio autem exceptionis & per epistolam adempta & nuda vel tacita voluntate & quibuscumque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimuntur quacumque voluntate, quocunque sermone, quia in his præcipuè voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris ciuilis, adeo vt in legatis verba si sint perspicua non admittatur quæstio voluntatis, in fideicommissis admittatur

tur l.25 l.95.De leg.3.l si alij De vsufr.leg l. cum virum C. De fideicommiss. Translatio plus est quam ademptio, nam & ademptionem & dationem in se continet, admit enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel causam legati, vt adscribat aliam.

V. DE REBVS DVBIIS.

HVic fere respondet titulus qui est in Codice De verborum & rerum significatione, nam & si hæc de re dicitura in postrema parte libri tertij de legatis, tractabant tamen pleraque dicenda de ambiguo sermone legatorum & fideicommissorum, quæ rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detracto sermone ambigua res dubia dici possit quæ in suspenso est quoad ex post facto cõfirmetur, quia res qua de agitur nondum certum est valeat necne l.55.8 Est item dubia siue ambigua est, si incertus sit ordo nascentium, vel morientium in specie l.11.§. vlim & aliarum legum quæ sunt de commorientibus vel si incertis personis legarum relinquatur, nam & de incertis personis in hoc titulo agitur.

VI. DE HIS QVAE POENAE CAVSA RELINQVVNTVR.

DEdit quodammodo ansam superior titulus tractãdi de legatis inutilibus: nam de incertis personis egit, quib⁹ quod legatur, est inutile regulariter, & his adiecta legatum relictum pœnæ causa, quia cõtra naturam legati est, vt pœna honori insit, vt sit legatum honori vtì pœnæ alteri, præponderare enim honori videtur pœna quasi præcipua causa legandi, atque adeo ne honor quidem esset tale legatum. Hodie tanto valet, nisi illicitum vel probrosum vel impossibile sit, ex cõstitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. 1. inseruit hæc verba. Illicite vel probrose, itemque verbum, Tale, quo repetuntur illa, illicite vel probrose.

VII. DE REGVLA CATONIANA.

SEquebatur titulus de caducis & de his quæ sunt in causa caduci. Verba hæc sunt ab initio, sed postea deficiunt viuo aut mortuo testatore ante apertas tabulas

& in fiscum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia, sed cum abolitæ iam essent eæ leges à Iustiniano & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omisso caducorũ iure nouo ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, vt voluere leges caducæ Iulia & Papia, sed à morte testatoris, & regula hæc est, Quod inutile foret id est cuius dies inutiliter cederet si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, id legatum quandocunque decesserit ex postfacto non conualescere, quæ & sententia dicitur l. Iulianus De cond. & demonst. vt Marcellino XXV. Catonianæ vel Cassianæ sententiæ.

VIII. DE HIS QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

CAducta sequebantur ea quæ pro non scriptis habentur, hæc ab initio inutilia sunt & ea nouo quã antiquo iure apud heredem remanẽt, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat vel si nullus collegatarius cui adcrescat, & licet pro non scriptis etiam fuerint ea quæ incertis personis vel quæ pœnæ causa re-

linquerentur tamen quia hodie vtilia ea permanent regulariter, his primum subductis simul ac caducis quæ ab initio vtilia sunt & ante cessionem intercidunt, quia eodem iure sunt hodie quo & ea quæ ab initio inutilia sunt id est quæ pro non scriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis. est enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum semper id quod pro non scripto, est, nunc quæ pro non scriptis habeantur enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus relinquuntur, quæ sibi testamentarius adscribit, quæ sunt captatoria, quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non est adscribuntur. Sed hoc tamen interest quod ab initio inutilia apud hæredem remanent sine onere, exceptis duobus casibus, caduca vel in causa caduci cum onere. sicut & ad fiscum transibant cum onere l. in facto § vlti. De cond. & dem. non quidem ex lege Iulia & Papia, sed ex constitutionibus.

VIIII. DE HIS QVAE VT INDIGNIS AVFERVNTVR.

SEquuntur, quæ veteres dicebant Ereptoria, hæc vtilia sunt omni tempore. &ce

& cedunt & adquiruntur vtiliter, sed quasi indignis eripiuntur variis ex causis quę hoc titulo enumerantur, & male iuris decoctores vbiq; eosdē faciunt incapaces & indignos: incapacib⁹ enim relicta ab initio inutilia sunt & apud hæredem remanent sine onere indignis relicta ipso iure valent, sed ad fiscum plerumque transferuntur vel ad hæredem vel ad aliam personam cum onere.

LIBER. XXXV. TITV. I.

DE CONDICIONIBVS ET DEMONSTRATIONIBVS ET CAVSIS ET MODIS EORVM QVAE IN TESTAMENTO SCRIBVNTVR.

QVIA specialem titulū dedit supra de condicionibus institutionum cū tractaret de institutionibus, ita consequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommissis, de condicionibus eorum specialem titulum poni. Sed condicionibus etiam adiecit demonstrationes & causas & modos. Condicis est

causa quæ suspēdit legatum. Demōstratio est significatio accōmodata rei legatę. Causa est ratio legādi. Modus est adiectio quæ ostēdit quid legatorū ex legato facere testator velit. Condicio ꝓprie cōfertur in futurum, Demonstratio in præsens vel in præteritum. l. nuper. De leg. 3. l. 3. 4. ī. Cōdicioni similis est modus adeo vt in his libris sæpe modus condicionem conditio modum significet, & nonnūquā qui figura verborū est modus, ex mente defuncti pro cōdicione habetur. Condicionē enim volūtas facit nō verba, sed hoc interest qđ si suis verbis cōdicio concipiatur, fideicommissum non facit, modus vel etiam cōdicio concepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fidei commissum facit, quia cōceptio verborum talis enixæ voluntatis argumentum est, sicut condicio iurisiurandi quę etiā fideicōmissum parit. Igitur ex his verbis. Titio C. ita vt x. Męuio adnumeret, Męuio fideicōmissi petitio est statī, si p̄te ex adlecerit, Si nauis ex Asia venerit, postea quā nauis venerit l. 2. C. de his quæ sub modo rel. Causa similis est demōstrationi, nā & in præsens hæc vel in præteritū cōfertur, & vtraque abūdat nec certo corpore legato vitiat legatum si forte sit falsa. Ait, Eorū quæ in testamēto scribūtur. In testamento scribuntur

buntur institutiones, substitutiones, legata, fideicōmissa, tutelę, libertates, adsignationes libertorum, Iniūctiones, Præcepta, Cōsilia, Cōmendationes, Cōfirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Æstimationes, Ademptiones, Cōfirmationes codicillorū, Exhereditiones. Sed nō omnia cōdicionem recipiunt, & de condicionibus institutionem proprium titulum iam habuimus supra, & hic præcipue est de condicionibus legatorum & fideicommissorum.

II. AD LEGEM FALCIDIAM.

Donationib⁹ modū imposuit lex Cincia. Dotib⁹ lex Papia. Manumissionib⁹ lex Caninia. Legatis & mortis causa donationib⁹ lex Furia primū, deindę lex Voconia & ad extremum lex Falcidia legatis præscripsit modū dodrātis, qui ciuilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed cōstitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, & S. C. Pegasiano ad fideicommissa testamento relicta, & Cōstitutione D. Pij ad fideicōmissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege q̄ lex Falcidia est cōtra voluntatē testatoris (ni-

nuit eñ legata quę testator integra pręsta ri voluit) ideoque interpretatione prudentũ nõ potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigetur ad mortis causa capiones sine lege. Est autem hæc lex valde à Iustiniano recisa. nam omisso inuentario cessat, & à testatore prohiberi potest, & dodrans mutatus est in bessem vel semissem institutis liberis & similib⁹ qui de inofficiosa agere possũt, non etiam extraneis: placet enim magis Occidẽtalium opinio, ne modus à Iustiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iustiniani minuuntur legata plus quam lege Falcidia contra voluntatem testatoris, & ideo melius est non diffundi eã Nouellã in omnes eademq; ratione nõ esse recipiendã opinor opinionẽ eorum qui filio rogato hereditatẽ restituere semissem attribuunt. quo enim magis auges portionem heredis, eo magis recedit à voluntate. Ac prohiberi videtur etiam Falcida in l. penult. De leg. 3 his verbis. Huic quoque omnia integra quia scilicet ne ex vno vel altero legato deduceretur caueri poterat olim l. 64 88. §. 1. & in totum prohibitam nonnunquam princeps detrahi non sinebat si legatus. § vltim Ad Treb. De continuatione quid dicam frustra titulus est de modo legatorum: ipsa igitur se satis ostendit.

ostendit.

III. SI CVI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT, LEGATVM ESSE DICETVR.

SEquitur stipulatio Falcidiæ prætoriæ vel comm. l. penal. §. Iulian⁹ s. tit. prox. l. ex facto 2. De her. inst. quam de legatariis singulis stipulatur heres qui solida præstat legata. hoc fere modo, Quod amplius legatorum nomine quam per legem Falcidiam licuerit ceperis, quanta ea res erit, tantam pecuniam dari, dolúmque malum abfuturum esse, quo exemplo etiam legis Papiæ stipulatio interponitur l. 1. §. pen. & cessante etiam Falcidia in specie l. filiusf. §. apud De leg. 3 d. l. 1. §. in quibusdam Tractatur etiam nõnihil sub hoc titulo de stipulatione, Euicta hereditate legata reddi, & Morientium partes reddi, & de stipulatione fructuaria.

LIB. XXXVI. TIT. I. AD S. C. TREBELLIANVM.

Eleganter Iustinianus peculiare & in Gręca cõstitutione προεσχον καὶ ἁρμόδιον nihil esse magis quã vt legatis quidẽ iungatur narratio legis Falcidiæ: fidei commissis autẽ S.C. Trebellianũ prius fuit Pegasiano Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicõmissariũ, vt absq; metu heredes scripti aditẽt hereditatẽ nõ deducta quarta Pegasianũ si pl⁹ quã dodrãtem vel totam hereditatem restituere rogati essent, de quarta deducẽda nõ translatis actionibus, communicatis tamen remedio stipulationum partis & ꝑ parte, qua ex causa Trebellianus fideicõmissarius erat heredis loco, Pegasianus non item. Sed & S.C. Pegasiano heres qui suspectam hereditatẽ dicit adire, cogitur & restituere non deducta quarta & translatis actionibus perinde atque si ex S.C. Trebelliano restituere tur. Est etiã opinor S.C. pegasiani quod est in l. 16 §. si quis heres & §. cum quidã & l. 17. in pr. Sed sublato non tranferendarum actionũ iure & remedio stipulationũ cetera omnia adscribuntur & aguntur hodie S.C. Trebelliano ex Cõstitutione Iustiniani, secundum quã recte hic titulus ita concipitur, Ad S.C. Trebellianũ, nec adiicitur &

& Pegasianum, quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & est adhuc in indice titulorum Pandectis Florentinis præposito.

II. QVANDO DIES LEGATORVM AVT FIDEICOMMISSORVM CEDAT.

NOndum peracta res est, nã restat adhuc de legatis & fideicomissis inspectio hæc, ex morte cedat dies eorum an ex apertis tabulis an ex adita hereditate alio ve tẽpore, & cedunt quidẽ iure antiquo pura ex morte, cõdicionalia vel in diẽ incertũ ex condicione vel die postquam venerit aut euenerit, iure nouo pura ex apertis tabulis. Sed, vt Iustinian⁹ loquitur quodã loco tractans de legitimis heredibus, ius nouum idem ipse iure nouissimo correxit, & restituit antiquum ius, cuius videtur & aliis plerisque partibus fuisse studiosissim⁹, Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris tempore, sublata lege Iulia & Papia, exceptis quibusdam quæ cedunt ab aditione hereditatis, vt si legetur vsusfructus, habitatio, si detur libertas si libertati iungatur legatum vel si seruo legato legetur, Cessionis effectus hic est vt quasi debitum

tum sit legatum & transmittatur in heredē legatarij l. 26. De vsu fruct. leg. l. 8. & 9. titu. seq. vt recte Theophilus definierit, cessionē esse legatorū quæ nondū percepta sunt ad heredes transmissionem: nec tamen idē cessionis & delationis vel dies vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, siue pertinent ad legatarium vel heredem eius: nam & pertinere in iure, deferri est. Cedunt vt sint debita & ad heredem legatarij pertinere possint. Deferūtur, vt peti & adquiri vel repudiari possint. Semper excipio quę nō cedere dixi ante aditam hereditatem: his enim idem est cessionis & delationis dies: necessario quoque herede scripto cessionis & delationis idem dies est, mors testatoris, idem effectus nunquam, & imperitissimi sunt qui delationem & cessionem confundunt passim.

III. VT LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSSA CAVEATVR.

REstat etiā prętoria stipulatio legatorū seruādorū causa q̄ vulgaris & cōmunis cautio dicitur. l. illi fa. §. fidē princi-

pes

pes. De leg. 3. l. creditorib⁹. De separat. & instar actionis obtinet. Hāc de herede stipulātur legatarij vel etiā dispensatores legatorū l. quidā. § penul. De leg. 3. si in diem legata redicta sint vel in cōditionē casualē, nō, vt opinor, si in potestatiuā, nisi velit heres litigare qua ratione etiā de puro legato hac cautio interponitur l. vxorem § vlt. De leg. 3. l. 14. 15. inf. Edictū p̄toris fuit de legatis, sed q̄a defunctorū cōseruat voluntates, facile producitur ad omnia fideicōmissa interpretatione prudentum. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstādis, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat cōtra voluntatem, contra libertatē testamentorum, contra x. 1. ta b. non potuit produci ad fideicommissa sine speciali lege. Sed neque lex Iulia & Papia, quę odiosa etiam est & quod est in l. 87. De leg. 5. ex S. C. est l. Senatus. De donat. cau mort.

IIII. VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM VEL FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSSA ESSE LICEAT.

HEres qui nō paret superiori edicto id est qui legatorū nomine nō satisdat. ex hoc edicto coercetur misso legatario

aut

aut fideicommissario in possessionē legatorum seruandorum causa. In possessionem omniū bonorū quæ ex ea hereditate sunt, non in bona heredis propria, nisi certis modis ex Constitutione Antonini. quo genere pignus prætorium constituitur.

DIGESTORVM PARS SEXTA.

LIBER XXXVII. TIT. I. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

AB hereditatibus transit ad bonorū possessiones, quæ nec minus obligant nos quasi ex contractu quam hereditates, nec minus etiam actiones nāciscimur ex eis quā ex hereditatibus, quia hereditatis bonorumve possessio, prætoria successio est, quam perinde prætor tuetur atque ciuilem. Non potuit heredē facere vel dominum bonorum tamen possessorē veluti heredem fecit tam eum quem ius ciuile heredem facit quam etiā eum quem ius ciuile nō nouit, veluti posthumū alienum heredem

heredem institutum vel filium emancipatum ab intestato, & recte definietur bonorum possessio, ius successionis prætoriæ in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas possessione retenta. Dominiū tribuere dicitur. l. j. Sed intelligo dominium possessionis, non dominium proprietatis: nec enim proprietatē tribuit sed possessionem tantum & retentionem. Et hoc generali titulo explicata definitione bonorum & bonorum possessionis, explicantur etiam genera bon. possessionis & alia pleraque communia sequentibus titulis, veluti de his qui admitti ad bon. possessionem possunt, qua de re erat proprie tit. 1. & de diebus perendæ bon. possessionis de qua lib. sequentis tit. 16.

II. SI TABVLAE TESTAMENTI EXTABVNT.

NVllus, vt opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quam hic primus qui efficitur ex primis verbis edicti, Si tabulæ testamenti extabunt: est enim generalis ad successiones testati. Olim edicebatur si tabulæ testamēti proferētur. Hodie, si extabūt, quia sufficit extare, licet non proferantur l. j. §. sufficit. De bon. possess. secun. tab. Sequitur autem prætor

prætor ordinem legum, nam exemplo XII. tabul. proponit prius bon. possessiones ex testamento, Contra tabulas & secundum tabulas, ab his verbis, Si tabulæ testamenti extabunt. deinde bonorum possessiones ab intestato sub contrariis verbis, Si tabulæ testamenti nullæ extrahunt, lib. sequentis titu. 6. & vt speciem aliquam edicti proponam, ita perscripsisse prætor videtur, Si tabulæ testamenti extabunt, liberis prætéritis potissimum boni possessionem cõtra tabulas dabo, mox si ea pars bon. possessio occupata nõ esset scriptis heredibus secundum tabulas bonorum possessionem pollicetur. At l. j huius tituli non pertinet nisi ad bonorum possessionem secundum tabulas.

II. DE BONORVM POSSESSIONE FVRIOSO, INFANTI, MVTO, SVRDO, CAECO COMPETENTI.

SEquebatur hic titulus quo de certis personis agitur de quibus an bigi poterat an admitti possint ad bon. possessionem & quemadmodum.

III. DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS.

QVo explicito, institutũ agit ordinem, vt primo liberis deferat bon. possessionem contra tabulas, quem esse æquissimum Vlpian. ait l. ij. De bonor. possess. sec. tab. & hac de causa de successione testati primũ edictum siue prima pars edicti accipitur frequentissime pro hac parte quæ liberis. prætéritis, id est neque institutis neq; vti oportet exheredatis defertur bon. possessio contra tabulas. & similiter libro sequenti de successione intestati generali capite proposito, Si tabulæ testamenti nullæ extrahunt, subiicitur prima pars edicti, qua liberi vocantur l. j. § rectè eod. tit. l j. §. sed videndum De suc edict.

V. DE LEGATIS PRAESTANDIS CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIONE PETITA.

BOnoram possessio contra tabulas rescindit tabulas paternas non pupillares, & paternas, etiam si in eis alij filij, prætérritorum fratres instituti sint, quorum tamen institutione deducta in irritum, perinde ac si instituti non essent cum prætéritis veniunt ad bonorum possessionem cõtra tabulas: institutis enim liberis prætę-

riti, vt dicitur, cõmittunt siue patefaciunt edictum contra tabulas. Rescindit etiam hæc bon. possessio, hæc actio præteriti, vt Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommissa nisi parentibus aut liberis relicta sint vel vxori aut nurui dotis nomine. his enim personis cõseruantur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis si sui non sint vtilibus actionibus vel ab institutis etiam suis quibus cõmissum est edictum, salua Falcidia. Non probo opinionem Orientalium qui & hoc edictũ hodie sub'atum putant quasi legata sint præstãda omnibus, & edictæ nouum quod est tit. 8. quasi emancipatus pater præferatur filiis suis.

VI. DE COLLATIONE BONORVM.

LIberis emancipatis prætor promittit bonorum possessionem contra tabulas antequam eos iubeat suis bona propria cõferre. quod iubet hoc edicto. itaque hic ordo demõstrat collationem fieri post petitiam bonorum possessionem cõtra tabulas Collatio est confusio bonorũ proprio-rum cum paternis. Conferunt propria vt ferant tam ex propriis, quam ex paternis contingentem portionem. & locus est huic colla-

collationi etiam inter eos quibus data est bon. possess. Vnde liberi.

VII. DE COLLATIONE DOTIS.

SEparatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad personas quæ conferunt attinet, alio iure est bonorum, alio dotis collatio. Bona soli emancipati conferunt, Dotem etiam suæ his quibuscum bonorum possessionem contra tabulas accipiunt siue sint praterita siue institutis commisso edicto aucta sit earum portio siue miscuerint se bonis paternis. idemque seruatur in bon. possessione Vnde liberi.

VIII. DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS.

HVic etiam edicto locus est tam in bonorum possessione cõtra tabulas quã vnde liberi, vt scilicet patri emancipato iungatur in vnam eandemque partem filius natus ex ea & terentus in potestate aui, vtque ei soli bona sua conferat pater, nõ fratribus, Filius dicitur coniungi pa-

tri,non pater filio nam prævalet ius prætoritum. Sed ex hoc edicto iuri prætorio cõiungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur & noua clausula l.j. §. h pater nuru.tit. seq.l qui duos hoc titu & à Græcis ad l. §. Si tab.test.nul ext.quia in componẽdo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris Iuliano viile vitum est hoc iuris introducere & inferere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere soleo,

IX. DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO ET CVRATORE EIVS.

SVperioribus titulis prõspexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id est ventri,non data bon. possessione contra tabulas, sed muliere prægnante ventris nomine missa in possessionem vice contra tabulas bonor.possessionis,vel etiam vice secundum tabulas aut Vnde liberi. nam ex omnibus partibus edict. successorij venter in possessionem mittitur. Sed hic potissimum agitur de bonorum possessione contra tabulas ventre præterito,cui etiã misso in possessionẽ curator dari solet, qui ventris etiam administret eodem modo quo curatores & tutores pupillorum solent. Dari

Dari etiã solet curator bonis', creditorum gratia, vt bona conseruet & distrahat res quæ deteriores futuræ sunt nec enim plenam rerum administrationem habet, vt curator ventris.

X. DE CARBONIANO EDICTO

HOc quoque edictũ principaliter pertinet ad bonorum possessionẽ contra tabulas, sed porrigitur etiam ad bonorum possessiones ab intestato, Cõsulitur eo liberis impuberibus, quibus sit controuersia status & bonorũ paternorum, data bonorum possessione quasi liberis præsumptione quadam, & quæstione status dilata in tempus pubertatis, quorum vtrunque sit causa cognita. & ex eo intelligitur decretalem hanc bonorũ possessionẽ esse nõ edictalẽ vel ordinariam. Inuenias & edictum & decretum Carbonianum dici l.ij. De ven. insp. vel quia ex hoc edicto decretũ interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hęc res transit in edictum, sed ita tamen vt semper decretũ interponi necesse sit, etiã si forte liberi edictalẽ admiserint, quia edictalis sine re constituitur, mota controuersia status. Possis eandem pupillarũ bonorum pos-

sessionem appellare, quia solis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet vt impubes solus possideat, nisi aduersarius sit etiam ex liberis, vt alatur, vt exerceat actiones tempore perituras. hoc ita si satisdederit de restituendis bonis si iudicatum erit aduersus se. nam si nõ satisdederit nec solus possidet, nec alitur nisi causa cognita nec exercet actiones, & bonorum administratio committitur aduersario satisdanti, neutro satisdante, custodiendis & administrandis bonis curator datur quoad iudicatum sit.

XI. DE BONORVM POSSESSIONE SECVNDVM TABVLAS.

SEcũda pars edicti est de bonorum possessione secundũ tabulas supernas, quæ omnibus heredibus scriptis datur si nudo signatæ sint septem testium signis, & huius exemplo decernitur etiam heredibus institutis bonorum possessio secundum nuncupationem.

XII. SI A PARENTE QVIS MANVMISSVS SIT.

EX testamento duæ sunt bonor. possessiones. Contra tabulas & secundum tabulas

tabulas: quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum poss. contra tabulas, alterum ad bono. poss secundum tabulas. Primum, vt intelligatur non tantum liberis, sed etiam parẽtibus præteritis dari bono possessionem contra tabulas si in emancipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet, & recte, si à parente quis manumissus sit, nam si à parente quis emãcipatus non manumissus sit, cessat bon. possessio.

XIII. DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS.

SEcundum vero id est hunc titulum, vt intelligatur non tantum secundum tabulas vel nuncupatione pagatorum bonorum possessionem dari, sed etiam secundum testamenta militũ quoquomodo facta. Ceterum contra testamenta militum bonorum possessio vel contra heredes institutos à militibus querela inoffic. ofi testamenti nunquam datur.

XIIII. DE IVRE PATRONATVS.

POst bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum

possessionē contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars est iuris patronatus, altius demonstrandæ rei initium petit & omnia iura & commoda patronatus sigillatim exponere parat, itēque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

XV. DE OBSEQVIIS PARENTIBVS ET PATRONIS PRAESTANDIS.

IVris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem beneficij gratiam, quæ omnia etiam vno εὐσεβείας nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare, nec famosa aut veluti famosa actione cum eis experiri, nec iusiurandum calumniæ exigere, nec insolidum eos condemnare, & si quid contra officium pietatis fecerint, in libertos proposita est querela vel actio ingrati, eādem pietatem liberi parentibus debent etiā non manumissoribus, & sunt tam parentum, quam patronorum, sacra nomina.

LIB.

LIB. XXXVIII. TIT. I. DE OPERIS LIBERTORVM.

ITem operæ pars sunt iuris patronatus id est officia diuina siue in ministerio siue in artificio consistant libertatis causa imposita libertis per stipulationem vel iusiurandum qua ex re dat prætor iudicium operarum, & recte veteres glossæ. Operarum, Ὑπηρεσιῶν ἃς παραχωροῦσιν ἐλεύθεροι τοῖς πάτρωσι. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed præter operas, doni aut muneris patrono promissi vel iurari actio est.

II. DE BONIS LIBERTORVM.

SEquitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrandæ causa prætulit superiora, Bonorum possessio contra tab. liberti quæ patrono præterito cōpetit in partem dimidiam contra heredem scriptum, & ab intestato bonor. possessio. Vnde legitim. In partem dimidiam iure veteri l. j §. pen. Si cui plus quam per leg. Fal. l debitor §. 1. De p. g. act. hodie in partem tertiam. Quæ liberis præteritis datur, in assem competit &

contra lignum non contra heredem scriptum, ac præterea in bonis liberti cessat edictum nouum l ij § vlt. Sed adnotádum illud est, patronum qui elegit superiorem titulum, ab isto repelli l. ij. §. de bon poss. contr. tab. lib. l. sicut supra de in. pat nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt semper.

III. DE LIBERTIS VNIVERSITATVM.

ADiungitur hic titulus vt intelligatur municipibus, collegiis, vniuersitatibus etiam dadi bonorũ possessionem contra tabulas libertorum & Vnde legitimi, quamuis incerta sint corpora. In indice legitur, De libertis municipum & aliarum vniuersitatum.

IIII. DE ASSIGNANDIS LIBERTIS.

HIc vero titulus cõspectat vt intelligatur, quod libertus vni ex filiis patroni adsignatus sit, non idgo in perpetuum repelli ceteros à bonorũ possessione contra tabulas vel vnde legitimi, nam § C quo confirmatur adsignatio ita facit interim cum

cum solum patronum cui facta adsignatio est, vt tamen ceteri non detinant esse patroni l. § si capitis ẽ. de bonis libert. Adsignat libertum patronus qui significat cuius ex liberis suis libertum eum esse velit. Iudex adsignæ res, non libertos l. quædam famil. erciscund.

V. SI QVID IN FRAVDEM PATRONI FACTVM SIT.

SEquitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana quæ patrono competit liberto testato, & actio Caluisiana, quæ intestato l. ȝ. § si intestatus j. l ȝ. C. eod ad detrahendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi ẽ esse semissem bonorum liberti vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraude patroni & ex mortis causa donationibus & legatis. Patronus non est creditor l 6. in fi. De lege Cornel. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

VI. SI TABVLAE TESTAMENTI NVLLAE EXTABVNT VNDE LIBERI.

POst bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab in

ab intestato edicti prima verba proponit, Si tabulæ testamenti nullę extabãt, cõtraria his à quibus cœperat prætor edicere de bon possessionibus ex testamento, Si tabulæ testamenti extabunt, libro superiore. vtrumque est generale caput, & licet vtriusque prima parte detur bon. possessio liberis, tamen & in hoc l. pen. est etiam de bon. poss. Vnde cognati, & in illo quæ lex sola est, de bon poss. secundũ tabulas, quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autẽ titulus, & prima pars edicti qua liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, Vnde liberi.

VII. VNDE LEGITIMI.

SEcunda pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem ex XII. tabul. & ideo non est eis hæc bonorum possessio valde necessaria l. 3. C ad S. C. Orfi. l. 1. C. Th. de leg. hæred. Superior est necessaria his qui sui futuri erant, licet ius suorum atque adeo legitimorum non habeant. nam & his ex superiori parte defertur bonorum possessio, quamobrem non dicitur

dicitur, Vnde sui, sed vnde liberi. Liberorum enim nomen naturale est, suorum ciuile. Porro legitimis etiam adnumerantur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & omissa forte priori parte. Vnde liberi, hanc occupare possunt.

VIII. VNDE COGNATI.

POst legitimos cognatis datur bonorum possessio intestati, & necessaria est l. 2. & vlt. C. Vnde leg. quia iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his qui per fœminas coniuncti sunt Sed generaliter accepto nomine, verum etiam est hoc edicto agnatis deferri bonorum possessionem. Vnde legitimi, & sunt fere eæ tres partes edicti ita vinctæ vicissim, vt qui potest venire prima parte & secunda & tertia, qui secunda & tertia.

IX. DE SVCCESSORIO EDICTO.

CVm prætor primum vocasset liberos ab intestato: deinde legitimos, post cognatos, tum hac parte inter eorum quosque successionem dedit, id est vt prioribus

non petentibus sequentes admitterentur, qua de causa successoria pars dicitur & successorium caput & successorium edictum l. 1. § sed videndum l. 2 hoc tit. l. 1. C. eo. l. 1. §. penult. De iuris & fac. ign. Quia vero duo potissimum ad successionem hãc veluti aperiunt fenestram, tempus & repudiatio) nam priores vel tempore excluduntur vel repudiatione) ideo de repudiãda etiam bonorum possessione & de tempore admittendæ bonorum possessionis sub hoc titulo tractatur.

X. DE GRADIBVS ET ADFINIBVS ET NOMINIBVS EORVM.

ALij sunt grad⁹ intestati, alij grad⁹ cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, non quemadmodum alij aliis succedant, qua de re est superior titulus, sed quemadmodum numerentur, quod magni intererat scire propterea quod bonorum possessio. Vnde legitimi proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non possis autẽ scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum possessio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus

finibus & de nominibus tam affinũ quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur & generatio quælibet facit gradum, Adfines non nascuntur alij ex aliis, sed vt cognatorum limites vel ordines alij directi alij transuersi constituuntur, limites ab agris translatione sumptæ, ordines à tabula lusoria, ita non negauerim tales etiam ordines adfinium institui posse. Est autem cognatio, si & hoc scire aues, necessitudo quæ nobis intercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel perinde vt sanguine quæ definitio etiam agnationem complectitur, id est necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadem familia, & eam quæ per adoptionem adquiritur. Adfinitas est ius necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. VNDE VIR ET VXOR.

SEquitur quarta pars Edicti⁹ qua deficiente omni cognatione ad vxorẽ quæ in manum non conuenit bona mariti intestati pertinent, & viciſſim ad maritum vxoris, si tẽpore mortis iustũ matrimoniũ fuerit, nã deportato, exẽpli gratia, in bonis

quæsi

quæsitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desiit esse iusta vxor.

XII. DE VETERANORVM ET MILITVM SVCCESSIONE.

DAtur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniam in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani, si capite damnati sint ex militari delicto, vt sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castrensium bonorum ab intestato conseruetur legitimis vel cognatis vsque ad quintum gradum, nam paganis certè capite damnatis fiscus succederet non cognati. Et titulus demonstrat idem priuilegium dari veteranis, id est militia honesta missione dimissis.

XIII. QVIBVS NON COMPETIT BONORVM POSSESSIO.

COnstitutioni Hadriani subiicitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo comprehenditur originem capit ex Constitutione Hadriani, quanem ei qui ab intestato hereditatem adiuit hereditatem fiscus aufert quasi indigno & volen

volentem facere testamentum prohibuerit, vt ad se potius hereditas ab intestato perueniret, de qua libro 29 tit. 6. Quod etsim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellatione bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia l. 138. De verb. sign. quæ quam sit odiosa notissimum est, sed continetur ex S C. vt quem scilicet ea lex capere hereditatem vetat is eam non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri donationem causa mortis Non competere dicitur possessio si non competant possessoriæ actiones.

XIIII. VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVLTIS BONORVM POSSESSIO DETVR.

REstabat hæc edicti pars subsidiaria, nam si ex aliis partibus non fit bonorum possessio, hæc supereſt his scilicet quibus leges vel S. C. vel Constitutiones specialiter bonorum possessionem detule-

runt, & si hæreditatē etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrit hæc cum bonorum possessione Vnde legitimi.

XV. QVIS ORDO IN POSSESSIONIBVS SERVETVR.

IN indice, Quis ordo in bonorum possessionibus detur. Vtraque scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus dandis, sed non de eodem ordine. Hic de ordine graduum intestati, ille de ordine graduum cognationis, quanquam & obiter in eo demonstretur eundem sibi ipsi succedere secundum gradus intestati. Vtrumque ordinis genus recipit hanc quæstionem, intra quæ tempora petenda vel admittenda sit bon. possessio, quia finito tempore quod primo gradui intestati vel cognationis datur, sequens gradus succedit. & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionum admittendarum, & sane quæ hic præponuntur l. 2. Vlpianus scripserat ad edictum successorium, ad quod etiam referri debet l. 3. nempe l. 4 sententia expressa est in l. 1. De succes. edicto. Et de bonorum possessionibus quidem hactenus.

XVI.

XVI. DE SVIS ET LEGITIMIS HEREDIBVS.

SEquitur de hereditatibus quod præmiserat ante bonorum possessionibus, quodque videbatur etiam præponere debuisse, sed testamentarius hereditatibus affectauit iungere bonorum possessiones quæ ex causa testamenti pendent & ab his vltro delapsus est ad bonorū possessiones intestati, quibus modo iungit hereditates, vt retro testati hereditatibus iunxerat bonorum possessiones, & sane facilis est propter similitudinem vtrarumque permistio. Porro legibus ab intestato hæreditas redit tantum ad suos vel ad legitimos. Sui sunt qui definiti sunt quintæ partis titulo secundo. Legitimi sunt consanguinei &ceteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem intestati, quibusque edicto prætoris defertur bon. possessio vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur.

XVII. AD S. C. TERTYLLIANVM ET ORPHITIANVM.

LEgitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint non agnati, inter

legitimos vocantur, vt mater quæ vocatur in hereditatem filij totam post consangui neos fratres & post patrem vel cum consanguineis sororibus in semissem ex S. C. Tertylliano, siue Oratione D Pij hodie simul in capita, & vice versa filius qui ad matris hereditatem vocatur ex S. C Orphitiano, siue Oratione D Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bon. possessionem Vnde legitimi.

LIB. XXXVIIII. TIT. I. DE OPERIS NOVI NVNTIATIONE.

NOn potest ratio ordinis intelligi nisi repetantur summotenus ab initio omnia quę antecesserunt, Propositis partibus iuris vniuersi, & partibus deinde iuris ciuilis, legibus puta & senatus consultis & aliis quibusdam, cœpit de iure hominum rerúmque diuisione tradere nonnihil, mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus vel iudices, varia genera magistratuũ & de iurisdictione eorũ edicta varia deq; ordine quo agi solet apud eos

eos, ac postea à magistratibus trãsitum fecit ad iudices compromissarios & ad delegatos, eáque omnia breuiter exposuit. Quidquid pręterea est in Pandectis, omne consumitur in variis actionibus aut remediis quę vice actionum sunt enarrandis & explicandis, vt particulæ videantur illę partes quæ sunt de hominibus & de rebus pręea quę est de actionibus, quę totas fere Pãdectas occupat, nec abs re maiores nostri, eum qui bene nosset actiones, totum ius nosse, ac primum quidẽ exposuit vindicationes, deinde condictiones & actiones in personam quæ ex variis contractibus nascuntur vel quasi ex contractibus, & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, veluti negotia gęsta & indebiti solutionem, vt libris de interdictis omittit tractationẽ specialem eorum quæ prout occasio ferebat explicare occupauerat ante, veluti de mortuo inferendo, de sepulchro ędificando, de operis noui nũtiatione & interdictũ fraudatorium & titulis de prætoriis stipulationibus & stipulationẽ legatorum & Falcidiæ & duplæ & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante, & in ea parte qua causa explicantur mittendi in possessionem,

missionē vētris nomine aut damni infecti aut legatorū, & libro de actionibus quę ex maleficiis nascuntur, actionē legis Aquilię. Vnus quidē est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli sunt ita vt alius ex alio necti videatur, sed rerū de quibus agitur ea est inter se cognatio vt non possit non qui tractat vnā attingere vel cōiungere etiam alterā vel mutuari ex vna quod in præsens conducat in alia eāque re fit vt procuratori iungatur gestor, quorum tamen obligatio non ducitur ex fonte eodem, ac similiter cōdictioni ex mutuo cōdictio ex promutuo actioni interdictū vel stipulatio prætoria, stipulationi missio in possessionem, id est antecedenti cōsequēs & rursus bon. possessioni missio in possessionē quæ etiam bonorū possessio nonnunquam appellatur, & vt breuiter dicā principali rei qua de agitur ea quæ instar illius obtinet quæve propter eam inducitur, sed qua de re hac occasione dictū est semel, ea non iteratur postea succedente ꝓprio loco in quē reseruari & comici ea potuisset, & ita, vt cœpi dicere à cōtractibus trāsiens ad quasi cōtractus, omisit quasi contractus expositos ante, & reliquos proposuit, tutelā & curationem primum deinde aditionem hereditatis similemve successionem & hic

quidem quasi contractus à titulo Qui test. fac pos. traxit secum ceteros omnes vsque in hunc locum. Nunc post tot actiones pergit proponere alias vel vice actionum alia remedia, ea scilicet quę sunt de dāno nondum facto, qua de re nullam ante proposuerat actionem nullūmque remedium, ac primum quidem remedium edicti de operis noui nutiatione, id est ne fiat opus nouum quod nondum factum est, mox remediū edicti de cautione damni infecti, post actionem legitimam aquæ pluuiæ arcendæ quæ etiam est de damno nondum facto. Sed præter edictum de operis noui nuntiatione, proponitur etiam hoc titulo interdictum & satisdatio, vno scilicet titulo quæ Vlpianus diuersis libris, edictum III. interdictum LXXI. Satisdationem LXXX. Edicto promittitur remedium triplex. Primum vt siue iure siue iniuria opus fieret interim per testationem denūtiationemque inhiberetur, quod necessariā prętoris aditionem non habet. Secundum vt remitteretur nuntiatio, quod necessariam prætoris aditionem & cognitionem habet. Tertium vt satisdaretur de opere restituendo, quod æque vt primum necessariā prætoris aditionem non habet, nam stipulatio adhiberet inter conuenientes. Primū er-

go denunciatori datur, alia duo denuntiato, & cõsequenter inde nascitur triplex interdictum. Vnum quod nuntiatori datur, si is cui ita nuntiatum est, Denũtio tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito facias, nuntiationi non paruerit, id est confestim non discesserit ab opere quod moliri aut demoliri cœperat posito vel depositio forte vno vel altero cemento vel etiã operis facta parte iam aliqua, vt quidquid fecerit post nuntiationem ante remissionem vel satisdationẽ restituere cõpellatur: est enim interdictum restitutorium, & ex eadẽ causa competit etiam interdictum: Quod vi aut clam. Alterum & tertium prohibitoria sunt, & denunciato dantur, secundum post satisdationem, tertium post remissionẽ, sed hoc postremum quod potuisset iungere aliis duobus in leg. 2. c. maluit reticere in titulum de remissionibus De satisdatione ex operis noui nuntiatione est l. 21. quæ cõcipitur in hunc fere modum. Quod actorus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cuius rei L. Titius iudex sumptus est, eam recte defendi, aut si ea res intra illum diem aduersus te hereden ve tuum iudicata erit, quod factum opus erit id opus boni viri arbitratu restitui dolúmque malum abfuturum esse

aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? eodem igitur fere modo quo & iudicatum solui stipulatio.

II. DE DAMNO INFECTO, ET DE SVGGRVNDIS ET PROIECTIONIBVS.

VT superius edictum prospicit damno nondum facto ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc edictum ne quod nobis contingat ruina vicinarũ ædiũ & ex vtraque causa denuntiatio fit ex illo iuris nostri conferendi causa vt discedatur ab opere, ex hoc damni depellendi causa vt cauearur damni infecti, cui nuntiationi si non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem ædium vicinarum ex decreto prætoris vel præsidis aut magistratus municipalis, & si perseueret non cauere, etiam eas ædes nuntiator possidere iubetur secũdo decreto prætoris vel præsidis. Primo decreto dominus non deiicitur possessione, secũdo deiicitur. Sed & is qui ex priori edicto nuntiauit nouum opus, potest desiderare ex hoc edicto caueri sibi damni infecti, id est de dãno vitiõ-

que futuri operis, quę postulatio actionem imitatur & dicitur etiã actio damni infecti. Stipulationis hæc fere formula est, Quod ædium tuarũ, arborum, loci, operisve vitio intra diem illum damnum mihi cõtigerit, siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur eius rei nomine mihi heredíve meo successorive eive ad quam ea res qua de agitur pertinebit, quãti ea res erit, tãtam pecuniam dare? Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet rei in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat cauere damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem, & interdicta quædã. Additur in hoc titulo, Et de suggrundis & protectionibus, quia eodem edicto de his etiã forte prætor aliquid edixerat, vel quia stipulatio damni infecti quam adomnia opera accõmodari ait l. 30 ad suggrunda ergo etia & protecta accõmodãtur si quod damnũ accíderit eorum vitio. Suggrũda dicimus tabulas circum ædificia à summo extensas quę ædes tuentur ab iniuria imbriũ atq; etiã si tarignæ fuerint à periculo incendiorum Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hac re cõmemoranda suggrunda dicit, alter tabulas fusiuas in fronte atque extremitate tectorũ, quæ collatio suggrunda

da quid sint plane declarat, sic dicta forte quod suggrediuntur foras, grunda, vt Italis hodie, quod ædes extra gradiantur, & veteribus glossis, Grunda, [illegible], nec hac ratione Rutilius Geminus qui parua sepulchra quasi iusiorum sepulchrorum appẽdices, suggrundaria vocat Mela, iauuit, suggrundarium quæ res, quãm sepulchrum Protecta sunt proiecta recta, quæ Græci [illegible] In iudice titulorum est, proiectionibus, non protectionibus, & latius proiectionum nomẽ tam & mœniana complectitur & stillicidia & porticus & quæcunque extra ædes proiiciuntur.

III. DE AQVA ET AQVAE PLVVIAE ARCENDAE.

IN hoc titulo proponitur ex XII. ta actio aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam est de damno nondum facto, vt liquet ex formula Si parei futurum vt aqua pluuia noceret l. 24. & de opere in agris manufacto ex quo aqua pluuia nocere potest. vt eo restituto aqua auertatur, aut quãti interest op' restitutam fieri dominus operis condẽnetur, ac præterea damnum farciat quod contigerit post litẽ contestatã & de eo quod post

sen

sententiam futurum est caueat damni infecti. Huic contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit lib. 2. Cum enim sit regio aridissima, nihil magis in querela est, quá si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrú vicini influere. nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continent eam, vt ibi prius consumatur quàm influat: & consumetur sufficiens. De superficie ne arceatur agere possunt. At præter actionem aquæ pluuiæ arcendæ, occasione data, tractat etiam hoc titulo de aqua, id est de seruitute aquæ ducendæ vel hauriendæ vel immittendæ.

IIII. DE PVBLICANIS ET VECTIGALIBVS ET COMMISSIS.

IDem dicam de hoc titulo quod dixi primæ partis titulo vltimo, homonymiam factisse vt titulis superiorib⁹ hic coniungeretur. ex titulo de operis noui nũciatione cõstat, operis noui nuntiationẽ fieri etiam si in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, satisdari damni infecti de eo opere quod fit in publico ne per hoc damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua agi

agi posse aquæ pluuiæ arcendæ etiam si ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat vel si publicum interueniat. non si opus in publico fiat, & posse aquæ seruitutem cedi eo am loco publico interuenẽte modo si per viam publicam ducatur permissu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio sensu, siue de eo quod publicanus eius publici nomine, &c. Sic enim lego initio edicti, ex Basilicis, in quibus est [illegible]. Et publicũ vectigal interpretor fisco debitum, ex mercibus quæ aduehuntur, vel euehuntur, ex prædiis fiscalibus aut publicis, vel aliis rebus, cuius conductores publicani dicũtur. Hi quam fraude, auaritia, immodestia, audacia superent ceteros homines nemo est qui nesciat, & vel M. Postumij publicani, quæ refertur à Liuio xxv exemplo sufficiet, quoque de horũ moribꝰ à Suida descriptio his verbis, [illegible] qua de causa ex edicto Neronis aduersus publicanos primum prætores & præsides extra ordinem iura reddiderunt vt Cor. Tacitus scribit, deinde prætores ipsi ordinariam actionem dederunt, quæ hoc titulo proponitur si quid publici nomine publicani, vel familia

familia eorum vi ademisset, aut damnum iniuria, furtúmue fecisset intra annum in duplum, post annum in simplum, quæ grauior est quam actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut Vi bon. raptorum, sed non ideo tamen minus tenentur furti aut vi bonorum raptorum, sicut raptor si apprehendatur præter actionem vi bon. rap. etiam furti manifesti tenetur, imo vero in eo quoque grauior est hæc actio, quod si non exhibeat familiam quæ damnum, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicite exegit, insolidum suo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia ad hanc actionem hoc titulo continentur, de vectigalium locatione & rebus immunibus à præstatione vectigalis, & de pœna fraudati vectigalis improfessis mercibus, & de pœna illicitarum mercium, vt & improfessæ & illicitæ fisco committatur. Commissa sunt res quæ ex his causis fisco vindicantur, vel crimina ipsa propter quæ vindicantur.

V. DE DONATIONIBVS.

IN hac diligẽti actionum omnium enarratione, quam in his Pandectis potissimũ institui, iam ante dixi, nõ erat omittẽda hęc quę occurrebat inspectio, an ex causa

sa donationis aliquę essent actiones: donatio enim hoc iure conuentio non est, sed adquisitio ciuilis aut naturalis ex qua de euictione vel redhibitione nulla est actio, sed neque alia videtur esse Ceterũ ex conuentione adiecta donationi potest esse actio de euictione & præscriptis verbis & vindicatio & cõdictio ob rem dati & actio ex stipulatu, & condictio ex lege Cincia vel exceptio, Quod supra legitimum modum facta donatio est, & actio de dolo si forte is qui donauit rem alienam dolo fecerit. Et est proprie donatio, alienatio rei quæ liberalitatis causa fit hac mente vt nullo casu recipiatur, hæc est vera, absoluta, directa donatio. Donatio causa mortis vel sub modo nõ est proprie donatio, quia accipientem obligat l. 19. De reb. cred.

VI. DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS ET CAPIONIBVS.

DOnatio causa mortis est liberalitas quæ ita fit vt non nisi morte donatoris cõfirmetur, qua de causa legato comparatur, & donatatio res ita donata mortuo donatore ipso iure adquiritur etiam si tradita à defuncto non fuerit leg. 2. De publ. in rem act. & pœnitentia reuocatur, sicut

ſicut legatum, & lege Falcidia minuitur, & ſi res tradita non ſit à donatore interdicto Quod legatorum continetur, Continentur etiã actione Fabiana. Mortis cauſa capio. legato non comparatur, id eſt acquiſitio quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appellatur, vt ſi moriens legauerit Titio fundum ſub conditione ſi dederit Gaio decem, eam pecuniam Gaius capit mortis cauſa, non iure legati vel fideicommiſſi vel donationis mortis cauſa. hæc enim peti poſſunt. mortis cauſa capionis petitio non eſt, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis cauſa capione atque ideo male in l. in quartam Ad leg Falc. Sed & quod implendę condicionis cauſa fideicommiſſum heredi datur, &c. Diuerſa enim hæc ſunt, Fideicommiſſum & mortis cauſa capio, nec cadere ſimul in eandem ſpeciem poſſunt, ac præterea verſus ille παρεγοάχος eſt.

LIBER

LIBER XL. TIT. I. DE MANVMISSIONIBVS.

POs tibi hæc tractaturus de præiudicialibus actionibus, quibus quæritur ſeruus quis an liber, libertinus an ingenuus ſit, non de liberis agnoſcẽdis de quæ ꝯtenata tam anteuertit dicere lib. 25. altius rem orditur: & quia manumiſsione ſiunt libertini, more ſuo generalem imprimis titulũ exponit, De manumiſsionibus, quo declarat qui manumitti vel manumittere poſsint & apud quos. Manumiſsio eſt datio libertis.

II. DE MANVMISSIS VINDICTA.

A Genere tranſit ad ſpecies manumiſsionum ſcilicet quæ iuſtã libertatem tribuunt, ſublata à Iuſtiniano iam Latina &, Dediticia libertate vna eſt vindicta quo nomine ſignificatur feſtuca cuius in poſitione apud magiſtratum qui legis actionem haber, ſerui ad ciuitatem Romanam perducuntur, ſicut feſtucæ ablatione id eſt ramo ex arbore defracto vindiciæ ſume-

bantur olim, ac per hanc causam imago quædam vis possessori fiebat. vt per iactum alios in cassis, quæ ex re possessori erat interdictum Vnde vi, imo & Quod vi aut clam l. nam & si ramos Quod vi aut clam. & hanc quidem manumissionem quæ vindicta fit Ouidius intellexit illo loco, Te quoque seruari modo quam vindicta redemit Quis ferat?

III. DE MANVMISSIONIBVS QVAE SERVIS AD VNIVERSITATEM PERTINENTIBVS IMPONVNTVR.

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum puta aut municipiorū aut decuriarū, quamuis incerta sint corpora, per actores earum forte ex lege Petilibia quod tamen priuati per procuratores suos exequi non possunt. idque congruit cum titul. 5. libro 5.

IIII. DE MANVMISSIS TESTAMENTO.

Altera

ALtera species apiscendæ iustæ libertatis in hoc titulo demonstratur, si quis nominatim iusto testamento manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia. Omittit manumissionem quæ censu fiebat. quia desierat esse in vsu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quanquam & earum non desint vestigia in his libris, vt manumissionis per epistolam l. qui absenti De adq. pos.

V. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS.

SVperior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria a codicillis vel testamento relicta, de qua re feruntur pleræque Constitutiones principum & S. C. velut Rubrianum, Vitrasianum, Dasumianum, Articuleianum, Iuncianum, & Iuncianum a Consule Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie Iuuenalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodo, Iuncto.

VI. DE ADEMPTIONE LIBERTATIS.

TAntus fuit olim fauor libertatis vt semel data testamento vel codicillis

adimi non potuerit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicut data est l. si seruus. supra tit. prox. l. 10 §. vlt. De man. test. & non à semetipso l. 15 §. pen. De lib. & post.

VII. DE STATV LIBERIS.

MVltum interest dixeris statu liberum an statim liberum, & in l. pen §. vlt. C. De nec. ser. ber. inst. placet vetus scriptura. Quatenus in suspenso sit libertas nec statim liber intelligatur, & contra l. 33. infra. Qui & à quibus man. rectius Flor. statuliber, quàm statim liber: sunt enim statuliberi hi qui statim liberi non fiunt, sed ex die aut conditione Vel potius, Testamento aut codicillis cõfirmatis directo manumissi in diem vel conditionem. nec enim sunt statu liberi qui per fideicommissum manumittuntur in conditionem vel in diem l. eius serui Ad leg. Flacid. l. 59. De man. test. l. in bello §. si statuliber, adhibito §. si fideicom. De capt. & postl. manumissio quoque vindicta sub conditione vel ex die non fit, vt tutela quæ testamento recte datur sub conditione vel in diem, sed non à magistratu. Vel statu liberi, qui sunt in spe libertatis. Superiores tituli sunt de libertate, hic de statu libertate.

VIII.

VIII. QVI SINE MANVMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIVNT.

SIne manumissione liberi, id est libertini fiunt qui ipso iure liberi fiunt ex S. C. vel Cõstitutione aliqua quorum exempla suppeditat hic titulus.

IX. QVI ET A QVIBVS MANVMISSI LIBERI NON FIVNT ET AD LEGEM AELIAM SENTIAM.

COntra manumissione liberi non fiũt serui relegati si in vrbe moerentur, pignori dati, & qui à domino extorquendæ libertatis, & qui testatoris vel venditoris vel præsidis iussu prohibiti sunt manumitti & ex lege Iulia manumissi à muliere dimissa & adulterij rea intra sexagesimum diem & ex lege Ælia Sentia manumissi à minore xx. annis citra concilium, & manumissi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Ælix Sentiæ capita notanda in hoc titulo, vt ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, si patronus libertam iurefuran-

do adigat vel si stipuletur ab ea ne nubat, idemque si libertum, vel si obligauerit sibi libertum aut libertam in hoc vt operarum mercedem acciperet, & vt sit actio ingrati aduersus libertos. Quinque igitur ad summam, & tria posteriora repetita ex lib. 37. titul. pen. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videtur ex primo, nisi quod hic aliquanto amplius explicatur qui & quibus ex causis manumittere non possunt.

X. DE IVRE AVREORVM ANVLORVM.

REgulariter serui manumissione libertini fiũt, sed vno casu etiã iura ingenuitatis habent, saluo iure patronatus, vt puta si ius anulorum aureorum a principe impetrauerint, id est equestrem dignitatem aut beneficium equestri dignitati compar. hoc enim dignitate quæsita, deponebant ferreum annulum, sumebant aureum. Papinius 111. Atque idem in cunctos populos cum duxit equestres Murauitque genus leuxque ingenuile ferrum Exuit. & ob id lit eremus in Arriani epicteto 111. ἀκινδύνως γάμει, καὶ κλαῦσω, καὶ γ' ὑφίστατο διλέξω.

XI. DE NATALIBVS RESTITVENDIS.

ALtero autem casu non iura tantum ingenuitatis, sed ingenuitatem plenissimam habent, & ius patronatus extinguitur, puta si a principe natalibus restituti fuerint, quando quidem eis natalibus restituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali neque ciuili iure descripto. l. Imperialis. C. de nupt.

XII. DE LIBERARI CAVSA.

VIx tandem in hoc titulo proponuntur præiudiciales actiones, Liberalis enim causæ cognitio aut præiudicialis actio est de libertate aut de seruitute, de ingenuitate aut de libertinitate: de qua maiores iudices cognoscunt & de libertate quidem agit non is tantum qui proclamat in libertatem, sed & alius fere quilibet eo inuito. Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis aduersus eum qui sciens pro seruo venit quæ emptori ignoranti iure prætorio competit.

XIII. QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET.

QVibus dixit superiore titulo denegari præiudicium libertatis, vt adiũgat alios vtque de illis tractet plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id est præiudicium, cui inde leges, vt opinor proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque. Martialis Hoc si ter quaterque clamitaris. & in l. j. C. de ads. toll. horũ verborũ loco, secunda & tertia vice, Græci habent ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ. Petitio in seruitutem non iteratur l. 4. C. de libr. cau.

XIIII. SI INGENVVS ESSE DICETVR.

QVam rem etiam attigerat titulo XII. eam specialiter resumit isto, hoc est de ingenuitate præiudicium & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute. & S. C de bonis eorũ qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt restituendis ei cuius familia exierunt vel secum auferendis.

XV. NE DE STATV DEFVNCTORVM POST QVINQVENNIVM QVAERATVR.

Sequi

SEquitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur in deteriorem conditionẽ. Malo dicere quæratur quam retractetur, quanquam & hoc quoque rectum sit: tam enim recte dicitur retractari status de quo nunc primum quæritur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum est ante. sed hoc posteriore sensu cuius de statu viui pronunciatum est ne intra quinquenniũ quidem retractari eo mortuo potest, priore sensu potest. Sed & post quinquennium in honestiorem conditionem, non in deteriorem. De statu autem viuorum quæritur semper. At post quinquennium sententiæ non retractatur in deteriorem conditionem l. ij. De Iu. an aur. l. 29. § vlt. De li. cau. nisi causa prior acta sit ignorante patrono l. j & pen. supra tit prox. In honestiorem, vt opinor, retractari potest. Et consequenter post manumissionem videretur esse admittenda de statu quæstio sine præscriptione quinquennij quasi honestior, atque ita à Iustiniano constitutum est hoc iure obstat præscriptio quinquennij, nisi extra ordinem subuenerit princeps.

XVI. DE COLLVSIONE DETEGENDA.

EST etiam in hoc titulo aliud S. C. quod Ninnianum dicitur l. ij. C. eod. (sic habent Basilica) vt qui colludente domino vel patrono ingenuus pronuntiatus est, seruus aut libertus fiat eius qui detexerit collusionem intra quinquennium. Collusio est sub specie litis lusus veluti quidam inter duos litigatores id agentes ex compacto vt vnus sinat se vinci ab altero, Græce συνδυασμὸς.

LIBER XLI. TIT. I.

DE ACQVIRENDO RERVM DOMINIO.

A Præiudicialibus actionibus transiturus ad interdicta quę instar actionum habent & actiones appellantur sæpe, & hodie conuersa in actiones sunt, repetit rem suo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de possessione sunt, de possessione primũ agere instituit, & rursus possessionis & dominij quia frequẽs collatio distinctioq; est, & per possessionẽ plerumq; dominiũ adquiritur & interdicto de possessione præparatur & ordinatur causa de iure vel dominio declarat

declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ciuili dominium adquiratur & per quas personas Dominium est proprietas rei, sed per abusionem etiam dominium vsusfructus & dominium possessionis dicimus.

II. DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA POSSESSIONE.

PLacet definitio Ælij Galli. Possessio est vsus rei si modo vsum accipias pro detentione, siue, vt in his libris scriptum est duobus locis, detentatione, non pro eo quod Græci χρῆσιν dicunt. ac vsu enim huiusmodi plurimum possessio distat. plures eandem rem pro solido possidere non possunt, vti ea pro solido possunt, Seruitutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. & hic vsus in seruitutibus quia tangi non possunt, pro possessione est. Adquiritur autem possessio corpore & animo, Amittitur etiam solo animo, non corpore solo, quia animo retinetur siue proposito, vt loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione, Græci etiam variè ψυχῇ, διαθέσει, ἀπαθείᾳ, ἀφεμπρίσει. Dominium longe aliter, potest enim adquiri ipso iure, & non amittitur nudo animo.

III.

III. DE VSVRPATIONIBVS ET VSVCAPIONIBVS.

PEr possessionem adquiri dominium hic titulus demõstrat. nihil enim aliud est vsucapio quam adquisitio dominij per possessionem prolixam & iustam, vel adquisitio per vsum l. 23 §. vlt. Ex quibus cau. ma. quæ plenum ius tribuit l. 17. in fin. de rei vind. ex x 11. tab. atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonæ fidei possessoris l. in bello § si quis seruum. De capit. & post. & vsus nonnunquam l. deducta §. ante ad Trebel. & possessio, vt l. cum miles. & l. denique. Ex qui. cau. ma. ex qua efficitur πλοκὴ elegans, possessionem sine possessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, aliud postea significat. Vsucapioni contraria est vsurpatio, est enim vsucapionis interruptio, quæ fit amissa possessione ante tempus complendæ vsucapioni finitum, vel interpellatione aut vsu domini, à Græcis definitur *ῥῆξις τοῦ χρόνου ἡγέμου τιμοῦ καὶ ἀνάκοπος.*

IIII. PRO EMPTORE.

SEquuntur tituli, id est causæ possessionũ, quas ꝓposuerat generaliter ti. 2. l. 3. §. vlt.

§. vlt. nunc singula exequitur. Pro emptore id est quasi emptor, possidet qui ex causa emptionis vel ex negotio emptioni proximo rem nactus est.

V. PRO HEREDE VEL PRO POSSESSORE.

TItulo pro herede vel pro possessore possidet qui ex causa hereditatis vel bonorum possessionis rei incumbit.

VI. PRO DONATO.

TItulo pro donato possidet cui causa possidendi donatio est.

VII. PRO DERELICTO.

ET similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupauit.

VIII. PRO LEGATO.

TItulo pro legato possidet is qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX.

IX. PRO DOTE.

TItulo pro dote possidet qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. PRO SVO.

TItulus pro suo cohæret superioribus, Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea quæ alium titulum non habent, vt quæ cælo, terra, mari vel ex hostibus cepimus vel quæ ipsi vt in rerum natura essent fecimus vel quæ alluuione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus, Communia de accessionibus possessionum, & forsitan hic aliqua labes facta est, vt in titulo, De interdictis & relegatis & in titulo, De bon. damn. atque etiam vt opinor, in tit De cond. instit. in cuius fine Papinianus ita videtur scripsisse, Quemadmodum si exheredato filio nepotes cum filius moreretur fuissent & heredes instituti postea repudiassent. Verum cuiusmodi si fuit præter decem superiores, hoc loco alius non fuit, vt opinor talis, Communia de accessionibus possessionum qua de re est 44. ti. 3. sed communia de causis possessionum, vel, vt in Codice, Communia, de vsucapionibus.

LIBER

LIBER XLII. TIT. I. DE RE IVDICATA ET DE EFFECTV SENTENTIARVM ET DE INTERLOCVTIONIBVS.

MIssionem in possessionem Q. Mutius ponebat inter genera possessionū l. iij §. vlt de acquirēd possessio. ac fane possessio sæpe appellatur in libris, sed differat tamen ab ea plurimū, nec enim omnis qui est in possessione, etiam possessor est. Verum superiori tractatu de possessione quia adfinis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam perueniat ad interdicta quæ ex vtraque causa competunt siue possideat quis siue sit in possessione, & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorum aut ventris nomine aut damni infecti, quas missionum causas & re nata explicuit ante his omissis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ fit iudicati seruandi, causa, ad quam respicit hic titulus De re iudicata & effectus sententiarum & de

inter

interlocutionibus. Res iudicata lis est de qua iudex sententiam dicit, vel lis finita sententia iudicis competentis. Et sententia de re tuae lite iudicis vltima definitio comprobatione principis non indigens. Iudicis ad differentiam arbitri compromissarij cuius sententia non est per omnia sententia l. 3. §. ex compromisso. De his qui no. infam. Definitio, ad differentiam iussi vel interlocutionis quae rem non definit, quae etiam mutari potest, non sententia, & appellari à sententia, non ab interlocutione comprobationae non indigens, ad differentiam opinionis l. 6 De interdict. & relegat. Et interlocutio tamen & opinio impropriè dicitur aliquando sententia. Interlocutio est sententia quae neque condemnationem continet neque absolutionem. Vel sententia de articulo causae quodam, non de summa re. Effectum autem sententiarum vocat emolumentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo, & post tempora faciendi iudicati legibus aut Constitutionibus humanitas gratia cõcessa maxime in iudicijs personalibus, constat iudicati actionem esse in qua hoc tantum summatim quaeritur an iudicatum sit l. 41. De minor. sicut in exceptione rei iudicatae l. 1. §. pari De lib. exhib. & statim rei iudi-

dicata ad finem perducitur captis & distractis pignoribus auctoritate magistratus vel etiam si iudicatus non defendatur misso creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa l. 2. & 3. C. qui pot. in pign. hab.

II. DE CONFESSIS.

IVdicatis similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex xii. tab. lege illa. Aeris confessi rebusque iure iudicatis. Loquitur hic de aere confesso tantum, sed ex 5. C. facto auctore Diuo Marco in omnibus actionibus vel interdictis confessus pro iudicato habetur & solutionis in vtroque tempus & executionis ordo obseruatur idem, non ille xii. tab. sed alius.

III. DE CESSIONE BONORVM.

IVdicati beneficio legis Iuliae, id est remedio cessionis bonorum etiam factae extra ius, liberantur ignominia quam in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum, nam & si bona quibus sponte sua creditoribus cedunt, veneant, non

proinde tamen irrogatur eis infamia ac si ex edicto possiderẽtur & proscripta venirent bonorum emptori, denique honestius est cedere bonis quam pati ex edicto bonorum venditionẽ, & huic simile est beneficium S.C. de bonis Senatorum distrahendit per curatorem, nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris, non irrogat infamiam.

IIII. QVIBVS EX CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR.

GEneralis est titulus, quia summatim in eo enumerantur causæ ex quibus fit missio in possessionem, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommissorum aut rerum seruandarum causa. Sic loquitur l. Celsus Ad exhibendũ Specialis quia eam præcipuè persequitur quæ fit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine complecti eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latuerit ne in ius vocari possit & boni viri arbitratu non defendatur, vel si postea quam in ius vocatus est & cauit iudicio sisti aut latuerit aut absens debitor non defendatur,

vel si exilij causa solũ verterit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

V. DE REBVS AVCTORITATE IVDICIS POSSIDENDIS SEV VENDENDIS.

CAusas exposuit superiore titulo, hoc vero nũc ordinẽ declaraturus est possidendorum & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis id est prætoris vel præsidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum & quorum creditoris habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cum esset in possessione aliquid communi nomine ex bonis debitoris quæsiuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorum, & de eligendo vno qui locet vel vendat vel quibus rationes debitori conseruet, & de eo qui sciens cum fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum cæteris creditoribus. Missione in possessionem contrahi prætorium pignus, & fieri missionem vniuersorum bonorum nomine & vniuersorum creditorum, & eam sequi solemnem venditionem bonorum exceptis casibus certis.

VI. DE SEPARATIONIBVS.

ET hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris separari creditores & bona Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredis æque solos in possessionem bonorum heredis, quod remedium perquam vtile est hereditariis creditoribus, quibus sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficerent si & in ea mitterentur proprij creditores heredis forte mediocris vel egeni. Sed & de alia separatione hoc titulo agitur quæ conceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiam vendant bona eius propria quæ post domini mortem adquisiuit vel quæ ei dominus debuit, item de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres extitit ne creditores Titij etiam vendãt alia libertæ bona, & de alia quæ castrensibus creditoribus vt separentur à paganis, vt cum non de vno genere separationis hoc titulo tractetur, recte videatur pluraliter numero ita conceptus, De separationibus, maxima tamen pars eius est de separatione illa quæ hereditariis creditoribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiam bona hereditaria aut ex venditione eorum

eorum bonorum partẽ aliquam ferant. Separatio est bonorum & creditorum aliorum ab aliis seorsum habita ratio.

VII. DE CVRATORE BONIS DANDO.

HIc quoque titulus ad missiones in possessionem venditionésque bonorum magnopere pertinet, nam missis creditoribus in possessionẽ bonis debitoris colligendis curator dari solet & administrandis, exercendis & excipiendis actionibus vice latitãtis debitoris, ac nõnunquam etiam vendẽdis, & ex redacto solutionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiuscunque creditoris.

VIII. QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SVNT VT RESTITVANTVR.

HIc etiam titulus ad eandem rem omnimodo pertinet, nam ex die possessionis & venditionis bonorum debitoris curatori bonorum vel creditoribus intra annum datur actio Paulina & interdictum fraudatorum ad reuocandis

dominiũ vel possessionẽ eorũ quæ fraudator in fraudẽ creditorum gessit, & in fraudatorẽ etiã ipsum actio in id quod facere potest quódve dolo malo desiit facere posse, non insolidum, sicut & in eum qui bonis cessit non est insolidum actio. Actio Pauliana proponitur in l. 1. Interdictum fraudatorium in l. 16. nisi quod in ea quod addit prætor, Interdũ causa cognita & si scientia non sit, in factum actionẽ permittant, est de actione Pauliana. Discrimen autem huius tituli, & superioris euidens, illo approbãtur acta gesta á curatore bonorum, hoc improbantur acta gesta á fraudatore.

LIB. XLIII. TIT. I. DE INTERDICTIS SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS QVAE PRO HIS COMPETVNT.

POstquam de possessione satis superque dixit comparãs se ad interdicta quæ plerũq; possessionis aut quasi possessionis causã cõtinẽt, hac veluti ianuã eadem ingreditur ad enumerationẽ & explicationem singulorum interdictorũ, nisi si qua iam è re nata explicuit ante, & enumerat ea summatim hoc oculo potissimum. Sunt autem interdicta formulæ quibus prætor iubet aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi ad quẽm ea res pertinet aduersus eum cui quid de possessione vel quasi possessione vel iure aliquo suo aut publico contendit, eadẽ dicta recte dixeris, vt l. 81. De verb. sig. Cum prætor dicat opus factum restituatur, id est interdicat, interdicto puta De operis noui nunciatione, vel Quod vi aut clam & Quod in loco sacro, sancto religioséve & Quod in flumine publico ripáve publica & Quod in via publica factum est. Et in l. videamus de vsuris, verbum restituas quod in hac re prætor dixit, id est interdicto fraudatorio scilicet & l. vlt. De precario. Rectéque dici Quod precario habes, ac scitè potius quàm vetat in institutionibus interdicta ex eo appellari quod inter duo dicantur. Verius, vt interlocutiones, quod interim rogentur, vt loquitur l. 1. § vltim. De ho. lib. exh. vbi Græci etiã ipsi verbo ἀπαγορεύειν vtuntur, quódque dicantur interim à prætore quasi momento valitura, nisi secundũ eum iudicetur qui vtitur interdicto, qui ordo in actionibus non obseruatur, nihil

ante actionem interim quod obtineat dicitur decernitúrve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obseruatur, sed statim agitur ad exemplum, interdictorum vtili in factum actione vt iudicetur cuius possessio sit qua de re agitur nullæque momentariæ possessiones sunt, & ob eã rem addidit hoc titulo, Seu extraordinariis actionibus quæ pro his competunt. Ac præterea non fiunt spõsiones quæ interdictum sequi solebant, vt dato interdicto vnde vi, si aduersarius negaret vim factam, sponsio fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, spõsio fiebat, Ni restiturus non esset qui interdicebat, & ex interdicto sumebatur iudex.

II. QVORVM BONORVM.

EXplicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo præparatur petitio hereditatis (vt fere interdicto quoque aliqua actio ciuilis) quam etiam in ordine actionum præculit actionibus singularum rerum, sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorũ de possessionis apiscendæ vel adprehendæ, ex parte possessoris restituendæ possessionis. Et petitio hereditatis datur in eum

cum qui possideret eis bonis corpus vel minimum pro herede vel pro possessore vel qui iure quasi possidet, veluti in debitorem hereditarium, indeque est in interdicto Quorum bonorum, nisi quod non datur in debitorem hereditarium.

III. QVOD LEGATORVM.

SEquuntur interdicta quæ ad res singulas pertinent, ac primũ id quod dicitur à primis verbis, quemadmodũ cetera fere omnia, Quod legatorum æque apiscendæ ex parte actoris, restituendæ ex parte rei, sicut superius Quorum bonorum, quo vtitur heres aut bonorum possessor paratus satisdare legatorũ nomine aduersus legatarium aut fideicommissarium qui occupauit vacuam possessionem rei legatæ siue voluntate heredis, vt scilicet adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionem, nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, sed retẽtio tãtũ & ex co intelligitur cessante Falcidia, huic interdicto locũ nõ esse.

IIII. NE VIS FIAT ET QVI IN POSSESIONEM MISSVS ERIT.

Tituli verba sunt interdicti prohibitorij verba, sed adiunctum statim erat restitutorium veluti de possessione, Quod dolo malo factum est quominus is in possessionem bonorum venire id restituas: atque etiã pœnalis actio quæ proponitur l. 1. Itaque si quis post redditum interdictum prohibitoriũ dolo fecerit quominus quis in possessionẽ bonorũ sit, is vel interdicto restitutorio teneatur vel coerceatur actione in factum pœnali.

V. DE TABVLIS EXHIBENDIS.

SEquitur interdictum exhibitoriũ de tabulis proferẽdis quo tenetur is qui tabulas testamẽti supprimit his qui aliquid in eis adscriptũ habent, pœnale interdictũ, sicut superius, exhibitoriũ inquam sicut ex titu. 29 non prohibitoriũ.

V. NE QVID IN LOCO SACRO FIAT.

SVb hoc titulo proponebatur interdictũ prohibitoriũ & interdictũ restitutoriũ siue de opere restituẽdo l. 2. De interdict. non tantũ si quid fiat quo locus sacer

sacer deterior sit, fiat, sed etiam si quid aliud ex quo damnum ad priuatum redundet l. 2 §. locorum tit. 8. qua ex causa licet etiam nuntiare nouũ opus sicut ex causa tit. 8 & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, si ei non pareatur, sed deest hic pars restitutoria & ponitur tãtũ prohibitoria. Et iterum quãuis dicat, Nequid in loco sacro fiat, tamen porrigitur etiã ad locũ sãctũ l. 2. hoc ti. & locũ religiosũ l. 1. §. De op. no. nunt. & est, vt opinor populare, vt sunt fere quæ sequentur vsque ad tit. 16. Et iuris vel vsus publici tuendi causa.

VII. DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLICIS.

IN hoc titulo est veluti petitorium iuris publici tuendi causa: puta vt cõstituatur via publica collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL ITINERE FIAT.

Const

CONstituta iã via aut itinere publico, ei cuius interest interdictum prohibitoriũ datur, Ne quid fiat in via, itinere vel alio loco publico quod acto si nocere possit & vti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibẽte licet ea res ad damnum priuati redunder priuato nõ datur interdictũ restitutoriũ. Adiicitur tamẽ aliud interdictum tam restitutoriũ quã prohibitoriũ, Ne quid fiat in via publica itinereve publico, quo ea via, id ve iter deterius fit, fiat, & quod factum erit vt boni arbitratu restituatur, quod populare est. Adiicitur & aliud prohibitoriũ Ne vis fiat ei qui vetuit via publica itinereve publico, etiã populare, l. licet in prin De procurat. quo nomine actionem quoque ciuilem dare Paulus auctor est in sententiis vsuci fruendi vsus publici causa. Et vtrumque ita popularе, vt tamẽ condemnatio fiat in id tãtum quod actoris interest eam viam idve iter deterius non fieri, vel nõ prohiberi, vt & illud quod proponitur tit. xi. Locus publicus est qui est in vso populi vel, ad vsũ populi cõmunis locus.

IX. DE LOCO PVBLICO FRVENDO.

Sequi

SEquitur aliud interdictum prohibitoriũ, ne publicanis, put. qui conduxerunt areas, insulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus aut stagna, vel his quos in ea conductione sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruãtur, extra quam si quis cui id cõcessum est statuam vel imaginẽ in publico loco ponere velit, hoc enim potest in uris cõductoribus si Senatus aut princeps permiserit. Permissu opus est ex edicto Claudij quod refert Dio LVIII. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

X. DE VIA PVBLICA ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR.

INterdictum quod habuimus tit VIII. Ne qui l fiat quo via publica itérve publicum deterius fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam siqud in via vrbica fiat, huic rei ædiles occurrunt iure suæ potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictũ l. 2. § hoc interd ctum tãtum co.tit quod hoc titulo demonstratur propriè, est igitur de via vrbica & munere ædilium, non de rustica.

XI. DE VIA PVBLICA ET ITINERE PVBLICO REFICIENDO.

HIc vero titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare. Ne vis fiat ei qui viam publicam itúrve publicum reficere velit. Non restitutorium. Sed si quid damni detur specie refectionis, vt si quis viam publicam reiecerit in fundum vicini, legis Aquiliæ actio est vt quæ in ripa reficiẽda obtinet l.1 §. vlti. tit 15 eadem obtineat in via reficienda l.3. hoc tit.

XII. DE FLVMINIBVS NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIAT QVO PEIVS NAVIGETVR.

SEquitur interdictum prohibitorium & restitutoriũ, Ne quid in flumine publico ripáve eius fiat quo deterior statio vel nauigatio sit, fiat, & quod factum vel immissum erit vt restituatur, quod populare etiam esse arbitror. Et dari quoque vtiliter si quid fiat in mari Vel in litore. quo por

portus, statio, vel nauigatio deterior sit, fiat, & in flumine non nauigabili si quid fiat quo exaresçat vel aquæ cursus impediatur, non si in torrente, id est quod flumen hibernum Horatius dixit, Ælius Gallus flumen subitis imbribus concitatum qui alioqui siccitatib° exaresçit, definiuit. Flumen enim perenne est. Vtrumque Homeri verbis quid esset Vlpianus exposuit.

XIII. NE QVID IN FLVMINE PVBLICO FIAT QVO ALITER AQVA FLVAT ATQVE VT PRIORE AESTATE FLVXIT.

HOc quoque interdictum populare & tam restitutorium quam prohibitorium est. Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluvit, & quod factum erit vt restituatur sumptibus eius qui fecit, hæc enim impensæ pœna inest omnibus interdictis quæ sunt de opere restituendo, in quam heres, vt arbitror, non succedit.

XIIII. VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT.

HOc vero interdictũ est populare. sed prohibitorium non restitutorii, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur, vel qui alias eo uti oportet vtitur ripáve fluminis, quod exemplo cum qui in mari vel in litore nauigare, piscari aut ædificare prohibetur. Iure enim gentiũ cuilibet in mari & in litore ædificare licet, dũ ne nauigationẽ portũ aut stationem deteriorem faciat, non in flumine publico ripáve eius. & quod scribitur interdictum non dari ei qui in mari piscari aut nauigare prohibetur, forsitan acciperet nõ male de directo interdicto, non etiam de vtili idem si in mari vel litore ædificare prohibeatur.

XV. PVT RIPA MVNIENDA.

ET hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, reficienti ripam fluminis agrumve qui circa ripam est, prohibitorium

rium est non restitutorium, ex hac enim causa etiam in flumine publico ripáve eius ædificare licet, nec aduersus eum qui ædificat nunciatio tenet.

XVI. DE VI ET VI ARMATA.

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta restitutoria. Et sciendũ est interdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituat possessionem vt hoc tit. 2. & 3 supra vel quod restituant opus vel aliud quodcunque factũ est vt tit. 4. 6 8 12. 13 20. 23. 24 Et quæ restituunt possessionem, ea vel esse comparata ad possessionem apiscendam quam nostri ante non fuimus, vt tit. 1. & 3 & 31. vel ad possessionem amissam recuperandam, qualia sunt duo interdicta de vi quæ hic tractas habet. Prius est de vi cottidiana. Posterius de vi hominibus coactis armatisve, illud datur sub exceptione si in qui interdicit eo tẽpore deiectus est quo ipse soli possidebat vel quo vsum aut vsumfr. quasi possidebat, hoc sine exceptione, illud ei qui ab eo qui deiecit nec vi nec clam nec precario possidebat, hoc ei cui ab eo his rationibus possidebat, illud intra annum, hoc vero perpetuo, ac

prætetea illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Competunt autem tam de re publica quam de re familiari l. iuris gentium. §. pacta De pac. Et his simile est interdictum de clandestina possessione l. 7. §. Iulianus Com. diuid.

XVII. VTI POSSIDETIS.

INterdictum vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam, nanque eo possessores, quam sibi nulla actione vindicare possunt, possessionem suam esse adserunt vindicantque & ne eis vis fiat quominus vt nunc possident. ita possideant interdicunt, vincitque hoc interdicto, is qui reddiri interdicti tempore nec vi nec clam nec precario ab aduersario possidet rē solueſt enim de possessione rerum soli, & bellissimè Vlpianus post interdictum Vnde vi consequenter pro ponit interdictum vti possidetis, illud enim restituere vi amissam possessionem, hoc interdictum tueri ne admittatur.

XVIII. DE SVPERFICIIS

PLacet scriptura iudicis, De superficiis & superficium, sicut ædificium, vno

col.

col. j. & l. si areæ. De leg. 2. l. si lapidicinis. De iure dot. Est autem hoc interdictum de retinenda quasi possessione superficij comparatum exemplo interdicti vti possideris, cui iunxit etiá eodem edicto prætor actionem superficiariam quæ est quasi de proprietate superficij, est igitur hic titulus de interdicto & actione superficiaria. Superficiarius est quasi inquilinus l. 3. §. pen. De op. no nunt. At definitur esse is qui in alieno solo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub anno solari, hic est plus quā inquilinus: nam ius habet in re, quod ius superficiarium dicitur, ἐμφύτευσιν l. 3. De reb. eor. qui sub tut. vel vt in Basilicis ἐμφύτευσιν. Putem vero exemplo superficiarij etiam emphyteuticario & feudatario interdictum dandum. De fructuario non est dubium.

XIX. DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO.

SVb hoc titulo duo sunt interdicta prohibitoria, prius pertinet ad retinendam quasi possessionē itineris, actu, viæ priuatæ, agente eo qui hoc anno vsus est, agēte

successore eius ad apiscendam & in eo tãtum distat ab interdicto Vti possidetis quod non refertur in præsens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actu, ita vtatur, sed in annum præteritũ, vt hoc anno vsus est Postremum pertinet ad reficiendum iter actumque quo hoc anno vsus est, in quo etiam de proprietate quæritur id est de iure seruitutis, de quo non quæritur in priori, sicut nec in interdicto, Vti possidetis vel vti superficie fruimini. Ceterum in vtroq; interdicto & in hoc titulo oratio coniuncta pro disiuncta accipitur, nam sufficit alterutrum probare vel iter vel actum hoc anno in vsu habuisse.

XX. DE AQVA COTTIDIANA ET AESTIVA.

SVper ori interdicto simile est quod ex hoc titulo competit ad reducẽdam vel apiscendam quasi possessionem ducendæ aquæ cottidianæ vel æstiuæ vel hybernæ, nisi quod vel vnoquoq; anno aut nocte hoc anno aut hac vel proxima æstate, hac vel priore hyeme duxisse satis est, interdicto superiore iter vel actum vel viam necesse est hoc anno in vsu habuisse vel triginta diebus & possunt hæc omnia interdicta de seruitutibus

rustibus rusticis etiam esse restituenda, si quid factum sit qua ex re, iter actus, via, aqua vel vsus eius deterior sit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorũ de aqua publica quæ ex castello id est diuiculo aquarum publico ducitur permissu principis, quod tamen non ad possessionem sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam priora ea designant, atque de iure, non de facto est vt superiora.

XXI. DE RIVIS.

VT de itinere & actu & emissa ex vtroque via reficiendis propositum est interdictum prohibitorium supra statim post interdictum de restituendo vsu itineris actusque, ita post interdictum de restituendo vsu aquæ subiicitur aliud de reficiendo riuo per quem aqua ducitur, quod tamen in hoc differt ab illo de reficiendo itinere actuque, quia in illo de iure quæritur eundi agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem magnorum desiderat refectio riuorum quam itinerum. Quod si aqua publica ducatur ex castello, de reficiẽdo simile interdictum dari prætor satis demõstrat ut. su-

periore, cum dato interdicto de aqua caſtellaria, ſubiicit, Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caueri iubebo, quæ cautio exigi ſolet ab his omnibus qui de reficiendo vel opere faciendo, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. DE FONTE.

EX ſeruitutibus ruſticis reſtabat aquæ haustus & pecoris ad aquam appulſus, cuius quaſi poſſeſſio proprio interdicto conſeruatur & retinetur quod eſt in hoc titulo, cui etiam iungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piſcina reficiendis quorum aqua recte vſi hoc anno ſumus. De ſeruitutibus vrbanis nulla ſunt propria interdicta, ſed eſt commune vti poſſideris quod ad præſens tempus refertur, non vt ea quæ de ſeruitutibus ruſticis ad præteritum, & de refectione etiam nullum, niſi quod ſequitur, & niſi iter vel aquæ ſit ſeruitus vrbana, poteſt enim eſſe vrbana. l. iter Com prædl ſeruitutes. §. j. De ſeru. vr. l. ſi ego § j. De pub. in rem act.

XXIII. DE CLOACIS.

IVs cloacæ immittendæ eſt ſeruitus l. §. De ſeruitut. & vrbana. ſi ex ædibus in ædes

ædes pertineat. Gaius in inſtitutionibus. Prædiorum, inquit, vrbanorum iura ſunt & ſtillicidia, feneſtræ, cloacæ non inficior quin poſſit eſſe ruſtica, ſed hoc interdicto eſt de vrbana, non retinendam poſſeſſionem, qua de re prætor interdicere dignatur. l. j. Vti poſſid. Sed, quod maxime pertinet ad publicam ſalutē ſecuritatémque, ad reficiendas & purgandas cloacas, in quo proprium hoc eſt, vt detur etiam ei qui ab aduerſario vitioſe poſſidet, cum tamen ſuperiora omnia non dentur niſi ei qui ab aduerſario recte poſſidet, eſt autem prohibitorium, & de cloaca priuata Sed additur aliud prohibitorium & reſtitutorium de publica. Nequid fiat in cloaca publica, & ſi quid in ea re factum erit quo vſus eius deterior ſit, fiat, vt reſtituatur.

XXIIII. QVOD VI AVT CLAM.

VItioſe poſſidet qui ab aduerſario vi aut clam aut precario poſſidet, qua ex cauſa aduerſario tenetur interdicto vnde vi vel de clandeſtina poſſeſſione vel Quod precario, poſſeſſionis recuperandæ cauſa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur, nam reſtituto-

rium interdictum hoc Quod vi aut clã nõ est de possessione sed de opere facto vi aut clam. Clam facit qui non denuntiauit se facturum. Vi autem is cui denũtiatum est ne faceret qua de causa concurrit etiam hoc interdictum cum interdicto de noui operis nuntiatione, inter quæ tamẽ hæc intercedit differẽtia, quod hoc latius pertineat quam illud. De operis noui nuntiatione nam & possessori hoc datur & nõ possessori, illud nõ possessori & de arbore excisa, vel de fracto furculo, non etiam illud. Vtrũque tamẽ datur siue opus duraverit siue non in id quod interest l. 4. §. vlt. De qua plu. arc. l. 20 § siue vacuus De ope. no. nunt. Et adnotãdũ hoc etiã dari si quid & vi & clã factum sit, quasi disiunctio scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam cõiunctionis in se contineat.

XXV. DE REMISSIONIBVS.

INterdicto, Quod vi aut clã vel De operis noui nũtiatione nõ tenetur qui opus fecit post nuntiationẽ, si remissionẽ nuntiationis à prætore impetrauerit quinimo vt cui nuntiatũ sit nouũ opus post satisdationẽ de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis

vis fiat ædificanti l. 20 §. Deinde De oper. no. nunt. ita post remissionem huic titulo ei dabatur interdictum adsimile. Remissio est abolitio nuntiationis operis noui à prætore facta.

XXVI. DE PRECARIO.

HOc interdictum Quod precario concessit appellatur. l. illud. §. pen. De per. hæred. precarium interdictum l. 15. & 19. & est restitutorium vt quod scilicet L. Titius precario concessit, id illi restituas siue res id sit siue possessio rei aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propositam, interdictum Quod precario habes appellabitur, vel Quod precario habet l. pen. Com. præd. & precarium est hodie cõcurrere cum eo actionem præceptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio cõtracto, quia donationi magis accedit quam commodato, & propter adsimilatem commodati tamen inter contractus numeratur l. 23. De diu. reg. iur. Ceterum malim equidem definire concessionem rei vel possessionis quam precibus ita impetrauimus vt vteremur quandiu liberet concedenti. Vel creditum vtendi re aut iure alieno vsque dum licuerit nobis per eum qui credidit.

XXVII. DE ARBORIBVS CAEDENDIS.

INterdictum prohibitoriũ quod in hoc titulo proponitur est de arboribus vicini, per quas fit ne prædium meum, qualiter velim possideam, conlucandis vel sublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis si ex ædibus tuis in ædes meas impendeant vel coercendis si ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam est actio ciuilis.

XXVIII. DE GLANDE LEGENDA.

HOc quoque interdictum prohibitorium est, ne vis fiat legenti glandem caducã, quo nomine est etiã ciuilis actio, nec quidquam de possessione quæritur. Frontinus maluit dicere fructum quam glandem. nam & glandis nomine omnis fructus significatur, exemplo Græcorum, qui ἀκροδρύων nomen omnibus fructibus tribuunt, & ita D. Ioannem victitasse ἀκροις δρυῶν, Nicephorus, vt Diogenem Ælianus ἀκροις φύλλων. & Nicephoro adsentitur Pantaleon Diaconus his verbis, ὁ τοῖς τῶν κολιάδων

λιγῶν κατὰ τὴν ἔρημον πόνοις, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συστρεφόμενος ἐκβρέφους ἀκρίσμασι.

XXIX. DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

SAtis iam habuimus prohibitoriorũ interdictorum & exhibitorium tantum vnum de tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare & pœnale, quod in eum datur qui supprimit liberũ hominem, idest eum qui pro certo liber est. nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum sed institutiones dant aliud quasi præparatorium adsertionis, sicut & ad exhibendum actionem eo nomine dari constat. l. De eo. Ad exhib.

XXX. DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM DVCENDIS.

SEquitur de liberis exhibendis & ducẽdis exhibitorium aliud simul ac prohibitorium, vt filium vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias quominus exhibitum eum ducere possim quo reddito, non vtique statim ius ductio

ctionis est, nec, vt cetera, hoc interdictum monenti beneficium appellari potest, nã redditur sub cõditione, si in potestate est, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat implere oportet: ideoque interim feminam & prætextatũ prætor apud matremfamilias deponi iubet. & ex eo apparet hoc interdictum quasi proprietatis causam continere. Vt est quasi possessio, ita quasi proprietas. & quasi proprietas veluti ius patriæ potestatis l. 1. §. 1. De rei vindic. & ius patronatus l. talem §. 1. De hered. instit. propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo & ducendo l. ij. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de vxore exhibenda & ducenda l. ij hoc tit. etiã aduersus socerum, non etiam aduersus generum. De filiae exhibenda & ducenda, ne bene concordantia matrimonia turbentur iure patriæ potestatis, vt eleganter ait l. j. & simpliciter Arianus Diuortio, qui tamen locus apud Nõnium nondum emendatus est.

O dignum facinus adolescentis, optimas,
Bene conuenientes, concordes cum viris,
Repente viduas faciat spurcitia patris!

XXXI.

XXXI. VTRVBI.

NVlla aliis sunt interdicta exhibitoria, nisi vtrubi etiam, quod facile crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omnia exhibitoria, vt tit. vj. ponitur tantum pars prohibitoria, subintelligitur restitutoria. Est autẽ hoc interdictum non de seruo tantum sed de omnibus rebus mobilibus olim ad retinendam aut vindicandam possessionem quam possedit actor maiore parte anni, hodie sicut vti possideris, quod est de possessione rerum immobilium, ad retinendam possessionem quam habuit reddiri interdicti tempore, vt propterea merito videatur omnia pars exhibitoria nam & ea ratione hodie interdicturus Vtrubi frustra agit de exhibendam, qui agebat tamen olim l. j. § sed & si quis interdicturus. Ad exhibend. & Vtrubi glossæ [illegible] Theophilus [illegible].

XXXII. DE MIGRANDO.

ET hoc etiam fortasse fuit exhibitorium & prohibitorium, finge à locatore retineri seruum pignoris nomine, emigrante inquilino in aliam habitationem.

nē. Sic ei per inquilinū interdicetur, oblata pensione si qua debeatur vt quē seruum retinet exhibeat, & ne exhibitum ducenti inquilino vim faciat, similiter interdicto Vtrubi: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus quam intulit pignoris nomine in ædes conductas potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantum ex ti. 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuque reficiendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secūdæ partis titulo vltimo. Quod præterea adiicit l. ij. De interdict. & de locis factis proposita interdicta veluti proprietatis causam continere, in iure non inuenio.

XXXIII. DE SALVIANO INTERDICTO.

SAluianum interdictum inuentum, vt suspicor, à Iuliano, conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignoribus sicut superius. Sed superius debitori ad retinendam possessionem, hoc creditori datur ad apiscendam, illud exhibitorium & prohibitorium, hoc restitutorium, illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni datis in agro cōducto, vel nominatim pignori obligatis, imo vtiliter & de rebus cuiuscūque debitoris pignori obligatis. l. j. C. de prec.

LIBER XLIIII TIT. I. DE EXCEPTIONIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET PRAEIVDICIIS.

TOt propositis actionib' ciuilibus & prætoriis, quid restabat aliud quā vt his exceptiones adnecteret, vt iolēt etiā in ipsis actionibus inseri exceptiones l. septima De cond instit l ex contractu. De re iud. & in stipulationibus prætoriis quæ instar actionum habent l. inter quos §. penul. De dam. infect. vel inesse si actiones bonæ fidei sint. l j. § si onerandę Quar. rer. act. non dat l si is cui. De fui l. tertia. De rescinden vend. leg. sed & si ideo solut. matrim atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipse veluti actiones quædam sunt, & actionum appel

appellatione nonnunquam continentur, vt in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. Est autem exceptio, intentio, siue defensio eius quo cum agitur, actioni contraria. Vel, allegatio competēs reo sed in his libris sæpe eo nomine continetur etiam replicatio. est enim replicatio, exceptio, ἀντιπαραγραφὴ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, & ita replicationis quoque nomine interdum significatur duplicatio, id est replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio secundum quod Florent sc. ipsa est l. ij. & in l. consilio. De curat. fur. Porro præscriptio ab exceptione in his libris certe nihil distat, & siue exceptione rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigiosi, pacti, tēporis, iurisiurādi, siue præscriptionem dixeris nihil interest, quanquam vt ἀντιγραφὴ ita præscriptionis nomine peremptoriam exceptionē quidem Rhetores significari velint, nō dilatoriam Plutarchus ἀντιγραφὴ τοῦ μὴ ἐνεγκεῖν τὸν νόμον ἐπὶ τῷ ἀπαιτεῖν τὸ ἀργύριον ἐπὶ τῷ ἐπιδικάσαι, ἢ μὴ ἐπιδικάσαι τὸν ἄρχοντα ἐπὶ τῷ ἐπιδικάσαι. hisdemque exceptio in rem vel peremptoria quæ interscit negotium πραγματικὴ ἔστιν est, in personam. vel dilatoria, quæ lædit aut vulnerat negotium ἀντικὴ, vt Syrianus scribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Constitutionum verbis. l. vlt C. in quibus cau. in integ. rest. l. 15. C. Th. de appellat. l. ij. C. Th. unde vi. Præiudicia sunt species quædam exceptionum quibus excluditur actio hac ratione quod futuræ grauiori actioni præiudicium faciat, quarum exempla sunt in l. 13 16. §. 2. Ponuntur autem hoc titulo exceptionū definitiones, diuisiones, exēpla & principia quædā cōmunia omnīū exceptionum.

II. DE EXCEPTIONE REI IVDICATAE.

POst generalem titulum soleo suo more persequitur varias exceptionū species. Una est, quæ vulgaris dicitur l. 3. De pop. act. Rei iudicatæ, quę ex eo iure proficisci ait quod obtinuit semper ne bis eadem de re agatur etiamsi ante perinuriam iudicatum sit, sed vt quęratur tamē an iudicatum sit, nec referat eadem de re agatur eadem actione an alia l. j. hoc titulo, & recte M. Tullius hanc præscriptionem rei iudicatæ formulam edit. De eadē re egit alio modo. Sic enim omnino legendū iuris consultus nō ambigit. Aliter in l. 11. §. Itē Iulianus, Quod

res iudicata si inter me & te: & modo rẽ dicit, modo litem d.l.11.§ hoc iure.

III. DE DIVERSIS TEMPORALIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET DE ACCESSIONIBVS. POSSESIONVM.

IN codice aliter, de diuersis temporibus & exceptionibus & præscriptionibus, & interruptionipus eorum, sed nihil refert. nã exceptiones & pręscriptiones dicit ἀπὸ ἑνὸς ὑποκειμένου vt l.j.C.eod. tẽporales exceptiones vel præscriptiones: & interruptionibus temporum aduersę sunt accessiones adeo vt qui de his tractat, tractet etiam simul de illis, nec enim datur accessio interrupti tẽporis. Tã autẽ sunt varia tẽpora actionum vt enumerari omnia vix possunt. De accessionibus quoque tẽporũ, veluti an accedere tuum tempus meo possit qui tibi in rem vel in ius successi, tam varia & multiplex quæstio, vt de ea absolute definiri nihil possit.

IIII. DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIONE.

EXceptioni rei iudicatæ & exceptioni temporali subiicit doli mali & metus exceptionem, & doli quidem mali generalis est, metus specialis, Doli scripta in personam, si in ea re nihil dolo malo actoris factũ est, Metus scripta in rem, Si in ea re nihil metus causa factum est, alioquin superuacua esset exceptio metus, nã qui metũ fecit, & dolum fecit, idẽque discrimen est actionis de dolo & actionis metus causa. At contra sicut concurrere simul illæ actiones possunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod est in exceptionibus mirum minus, nec enim subsidiariæ sunt sicut actiones doli mali, sed concurrunt cum exceptione pacti vel non numeratæ pecuniæ vel rei venditæ & traditæ, vel qua alia in factum, item actio dẽ dolo temporaria est exceptio perpetua. Porro in quibus causis doli vel metus exceptiones locum habeant & quibus personis obijciantur hic titulus declarat.

V. QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR.

SVb hoc titulo permistim proposita fuerunt exceptiones variæ, namque non dari dicitur actio quæ exceptione eliditur vt in S. C. Macedoniano, & proponitur nunc exceptio iurisiurandi, & exceptio, Quod libertatis onerendæ causa petitur, & exceptio Quod in alea gestum sit, omittuntur quæ iam superioribus titulis vel libris explicatæ sunt innumeræ.

VI. DE LITIGIOSIS.

SVbiicitur adhuc tamen specialis exceptio rei litigiosæ, nam alienatio vel pignoratio rei litigiosæ, valet ipso iure l. 17. in princ. l. 8. De rei vind. sed emptori vel creditori obstat exceptio litigiosi.

VII. DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS.

HIc titulus talis est ac si ita esset conceptus, Communia de obligationibus & actionibus, nam pleraque in eo proponuntur quæ sunt communia immani illi numero actionum vel quasi actionum, quæ à sic. 1 quinti tit. 2. executus est in hũc vsque locum, & simul de quibus ita sparsim

sim egit proponitur consummata & breuis quædam enumeratio, earum potissimum quæ ex obligationibus nascuntur, nam vindicationum facilior comprehensio est: & ob id obligationum origines & causæ quo ad eius fieri potest hoc titulo diligenter explicantur & quæ in eo traditur definitio actionis, ad actionem in personã proprie pertinet non ad actionem in rem, est enim actio, si perspicue vtramque complecti velis, ius rem suam vel sibi debitam iudicio persequendi, vel executio iuris sui, vel apud iudicem iuris sui persequendi formula. Obligatio vinculum iuris quo obstringimur necessario ad dandum aliquid vel faciendum, & elegantis l. in vendentis C. De contr. empt. nullam esse obligationem quæ nõ obstringit necessitate. Communia quæ dixi proponi, plane notãtur passim in hoc titulo his verbis, Ex omnibus causis, In omnibus negotiis In omnibus rebus In quibuscunque negotiis, Ex contractibus venientes actiones Omnes pœnales actiones, & aliis similibus plerisque.

DIGESTORVM PARS SEPTIMA.

LIBER XLV. TIT. I. DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

HIc etiam titulus est communis omnium causarum & obligationum, & merito reiectus est in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouissima parte etiam subiici solet verborum obligatio, per se enim sola non consistit, nec valet nisi cohæreat alij, & ob id soleo, stipulationē ex qua nascitur verborū obligatio appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actiones recipit quasi collatas per saturam, & eleganter l 5. huius tituli stipulationes pendere ex aliis obligationibus, & alibi inuentas eas esse ceterarum obligationum firmandarum causa. Est autem stipulatio conuentio solemnibus verbis ex interrogatione & responsione confecta, vbi verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo patere non fieri eam nisi inter præsentes, quo genere firmatur quælibet obligatio nescio

nescio quo modo melius testibus præsentibus solemniter rogante vno, respondente altero.

Verba enim præsentiū sunt non absentium, Ouidius de Ponto.

Litera pro verbis tibi Messaline salutē
Quā legis, à sequis attulit vsque Getis.

II. DE DVOBVS REIS CONSTITVENDIS.

DVo rei sunt duo debitores obligati in solidū singuli vel duo creditores quibus singulis solidum debetur. & hi quemadmodum verbis stipulationis cō stituantur hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen est cōmune debitoris & creditoris, á re nimirū quæ debetur & inde Marcellus l. 9 De fideiuss. Nec re° est p quo debeat nec res vlla qua possit deberi, ad quā speciē ex eodē libro Marcelli cōiungēda est l. 72. § si cū mihi De solu. quæ in eādē rem adducitur ab Vlpiano in l. 14 de nouatio & Marcus Tullio pro Plancio De re inquit reoque dixerunt, & de supplicijs Magis propter reum quam propter rem ipsam, & ita reum stipulanti dicimus recte & reum promittendi, reum credendi, reum de-

bendi reum satisdandi, reum satis accipiendi.

III. DE STIPVLATIONE SERVORVM.

STipulatio seruorum proprium titulum desiderabat non propriorum tãtum, quæ expeditior est, sed communiũ, fructuariorum hereditariorum, & alienorum qui bona fide seruiunt vt intelligeretur quatenus per eos nobis adquiratur obligatio.

LIBER. XLVI. TITV. I. DE FIDEIVSSORIBVS ET MANDATORIBVS.

FIdeiussor est nõ qui nomine debitoris l. 97. §. possum De verb. oblig. sed qui pro debitore suo nomine stipulanti promittit citra nouationem, vel qui pro alio ab stipulatore interrogatus respondet, qui & adpromissor dicitur. Constituitur ergo per stipulationẽ: stipulatio autem, vt diximus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur,

igitur, denique stipulatio alias accedit vt principalis obligatio, alias vt fragela principalis obligationis l. 95 De sol l. §. pẽ. De inst. act. Mandatum etiam omni obligationi accedit, vt est qui fideiussorẽ fideiubere, vel creditorẽ alij credere rogat sed consensu nudo cõstituitur nõ vt fideiussor per stipulationem, & ob id præsens tantum fideiubet, mandat vtrio præsẽs vel absẽs. l. 22. §. si curat. l. 2. Mã.

II. DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS.

NOuari solebat obligatio vel in verborum obligationẽ vel in obligationẽ nominũ. vt Theophilus scribit, hodie igitur sublata obligatione nominũ, nouatio fit per stipulationẽ. Imo & nudo consensu in l. singularis De reb. credit. quod Africanus merito reprehẽdit. Sed omnis tamen obligatio transire in nouationem potest, ergo hic etiã titulus communis est omnium obligationũ, & est nouatio, mutatio debitoris vel causæ debẽdi. Mutatio rei debitæ nouationem nõ facit, ac præterea vt confestatur cum delegatione, nouatio debitoris,

delegatio nouatio creditoris simul ac debitoris, quæ etiã fit per stipulationẽ, vel per litis contestationẽ, vt si is cui cessit actionem litem cõtestetur cum meo debitore l.2.C.de oblig.& act. Priori genere volẽs delegatur, posteriori inuitus. In l.solut.De solut nõ est delegatio, sed agẽte nullo iure eo cui cessa non est actio, offert se liti quasi debitor qui nõ est debitor, quo genere verus debitor per exceptionẽ liberatur, nõ ipso iure l.2.C.de pact.l.qui seruũ.§.De inter.m iur.fac Per delegationẽ liberatio cõtingit ipso iure si iussero debitorẽ meum creditori meo promittere, quod iussũ propriè delegatio est, nõ si iussero soluere, & is scilicet iussũ meũ secutus animo libẽs promiserit. Vt autẽ delegatio etiã fit per litis cõtestationẽ, consequẽs est & nouationem fieri per litis cõtestationẽ. Omnis enim delegatio, nouatio est, ex parte delegati & necessaria quidẽ l.vlt. De ieparat. Per stipulationẽ est voluntaria & hæc sola propriè nouatio vel delegatio.

III. DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.

SVperiore titulo duos exposuit modos soluendarum omniũ obligationum, Noua

Nouationem & Delegationem. Sed & inducendarum, ita vt medius ille titulus hęreat probè tã præcedentib quã equentibus titulis, nam & nouatione obligor idem ego vel expromissor quem ded., & liberor etiã ego. Et delegatione is quẽ delegauit liberatur à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequẽtes tituli duo nõ sunt misti, sed de soluẽdis tantũ quibuscunque obligationibus. Soluendi verbũ est multiplex. Soluitur obligatio vel contractus l. §4.l.95.§.vlt l.97. Soluitur debitor l 67.91. Soluitur creditor. tam enim soluit debitor creditorem dando, quã creditor debitorẽ accipiendo. Soluitur res vel pecunia, & hoc postremo genere in hoc titulo solutio refertur ad eã pecuniã eámve rem quę in obligatione est, liberatio ad obligationẽ. Ex solutione liberatio contingit Soluit debitor, liberat creditor. soluitur creditori, liberatur debitor l.104 si quidẽ soluitur reãle, & secundũ regulas iuris ciuilis, quod quẽadmodum fiat hic titul⁹ docet De solutionibus & liberationibus, id est de naturalibus præstationibus eorũ quæ debeatur & de liberationibus quæ ex eis solutionibus debitori contingunt. Interea tamen sub eo de aliis quibusdã liberationib⁹ agitur quę specie & iure solutionis cẽsentur veluti cõfu

fusione & compensatione. Alias vero tam solutio, vt dixi, quam liberatio omnem modum complectitur tollendæ obligationis, etiam non ipso iure, sed per exceptionem.

III. DE ACCEPTILATIONE.

SOlutio aut re fit aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea est titulus superior: hic vero de imaginaria, & quamuis dici soleat acceptilatione verborũ obligationem duntaxat tolli, recte tamen dicetur hic etiam titulus esse communis omnium obligationum, quia beneficio stipulationis Aquilianæ per acceptilationẽ omnis tollitur obligatio, & de ea acceptilatione est titulus & eius definitio in initio proposita, quæ fit præcedẽte stipulatione Aquiliana. Acceptilatio est verborum conceptio, quibus absoluunt se duo vltro citroque. Stipulatio Aquiliana est nouatio obligationis alio genere quam verbis contractæ.

V. DE STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS.

STipulationes prætoriæ sunt quæ edicto prætoris interponi iubentur, & quæ ex eodem

eodem edicto certam formam habent cui nihil addi vel detrahi vel immutari potest. Habent eæ multa præcipua, vt per procuratorem ex eis domino aquiratur vtilis actio. l. 3. & 5. hoc tit. Vt electio sit stipulatoris si disiũctim stipuletur, verbi gratia, opus restitui vel quanti ea res est dari l. 11. §. siue autem & § seq. de op. no. nũt. Vt ambiguus sermo stipulationis non continuo accipiatur, contra stipulatorem l. 9. hoc titul. Vt valeat etiam sine adiectione dici, veluti iudicio sisti non adiecta die qua sisti oportet l. de die in pr. Qui satisd. cog. l. si finita in pr. De damn. infect. Itaque non abs te separatim datur titulus De stipulationibus prætoriis.

VI. REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

ET generibus prætoriarum stipulationũ singulis potioribusque nunc daretur institutio more proprius titulus, nisi è renata essent iam superioribus libris pleraque nauseata, veluti De operis nuntiatione, de damno infecto, de legatis, de dupla, de

de Falcidia, vsufructu, de iudicio fisti, quã obrem earum tantum stipulationum titulos proponit de quib⁹ nihil vllo proprio loco actum est ante. Prima est de tutela vel curatione, quæ ex forma edicti interponitur si tutor sit vel curator legitimus vel etiam datus sine inquisitione, nam testamẽtarius vel datus ex inquisitione rem saluam foro non promittit, nisi solus tutelam aut curationem administrare velit.

VII. IVDICATVM SOLVI.

ALtera est, iudicatum solui, cuius formulã edidi alias, quam ex edicto prętoris de re aut lite antequam ea contestetur in casum quo scilicet ea res iudicetur vel non defendatur, stipulatur actor à reo vel defensor eius. l. fili⁹ fa. Qui satisd. cog. Sed & duabus illis causis subiicitur de dolo malo clausula, vt in stipulatione ex operis noui nuntiatione.

VIII. RATAM REM HABERE ET DE RATIHABITIONE.

TErtia est stipulatio de rato quam de procuratore actoris stipulatur reus ante

ante litem contestatam, sed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licet vulgo obseruetur ne ab his vel ab actore municipum desideretur stipulatio de ratohabendo, itémque de defensore rei nõnũquã, vt ex tit. de procuratoribus cognoscere licet, prætèr solitam stipulationẽ de Iudicato soluendo, & hæc de rato ita fere concipitur, Quod nomine L. Titij à me fundus ille petitur, amplius eo nomine neminẽ petiturũ cuius actio petitio persecutio sit, & ratum L. Titium habiturum heredémve eius aut eũ ad quẽ ea res quæ de agitur pertinebit quodcũque mecum agetur, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? Ratihabitio quoniam de huius definitione etiam hoc titulo agitur & quãdo aut quomodo ratum habere dominũ oporteat, est approbatio eius quoad cũ eo gestum est qui egit procuratorio nomine, huic contraria est retractatio.

LIBER XLVII. TIT. I. DE PRIVATIS DELICTIS.

Qui

QVi iam videbatur peregisse actionum Digesta, ei nunc, vt ita dicam, nouus actionum nascitur ordo. Prior nẽpe ordo est actionum priuatarum de proprietate, vel quasi proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus vel quasi obligationibus quæ scilicet ex contractibus oriuntur aut quasi contractibus, qui absolutus est. Hic nouus actionum est seueriorum & atrociorum tam priuatarum quam publicarum ex delictis siue criminibus & quasi delictis atque etiam actionum fiscalium, quarum eque ingẽs numerus, quem in hunc locum referri & reseruari placuit. Et noua igitur quædam hęc sunt actionum Digesta. Quia vero ex delictis siue criminibus actiones alię sunt priuatę aliæ extraordinarię, alię populares, aliæ publicę, de singulis ordine tractat, ac primũ de priuatis, quę scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, vt iniuriarũ ex lege Cornelia, & dani ex lege Aquilia de qua tamen è e nata anteuertit dicere li. ix. & furti nec manifesti, vel honoratiæ, vt furti manifesti & bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicũtur quatenus

tenus ex eis agunt forensi actione hi ad quos eas res potissimũ pertinet, sed possunt tamen quædam esse publica & eorum nomine iudicium publicum, vt si hominibus coactis damnum datũ vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, vt quæ ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non cõsumat alia aliã si plura delicta cõcurrãt, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat vel extraordinẽ, veluti de furto actione in duplum aut quadruplũ apud iudicẽ datum, vel extraordinem apud præfectum vrbi vsque ad exilij pœnam, vt Orosius IIII. scribit leges furtum multa pecuniæ coercere aut ad summũ exilij. l. 1. De fur. bal. operis publici temporarij vtroq; modo furtum non coercetur l. interdũ § qui furem. tit. seq. Et recte in titul. Delictis, non criminibus, nam delicta proprie sunt priuata, crimina publica l. 131. in fi. De verb. sig. l. 17. §. noxas De ad. ed.

II. DE FVRTIS.

EST autem furtum interuersio possessionis rei mobilis. l. § Scæuola ti. 4. l. 1. De dist. pig. & duplex furti actio, vt

dixi, nec manifesti ciuilis in duplū manifesti honoraria in quadruplu, vtraq; perpetua, quæ tamen desierunt esse in vsu, propterea quod de furto hodie plerūque agitur extraordinem l vltim. hoc tit. Non sunt etiam in vsu actiones furti concepti, oblati prohibiti, non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio, Ope, consilio, in duplum.

III. DE TIGNO IVNCTO.

ESt & alia actio furti specialis de tigno furtiuo iuncto ędibus aut vineę ciuilis actio in duplum, cuius separatim exponendę rationem aliam non habeo, quæ explcat ingenium quàm quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum iniunxit hac sola ratione quod tignum furtiuum apud eū conceptum sit, quod vindicari non potest, nam vindicationis loco simul ac cōcepti furti ratione domino in eum datur actio in tigni duplum pretiū, leuior quam in furē quia extra dupliū reus non tenetur in tē vel ad exhibēdū nec soluto quidē postea tigno, leuior etiā quam in eum apud quem furtum concipitur, per lancem & licium, quia tigni iuncti conceptio est in propatulo, & in XII. tab. scriptū opinor, Tignum iunctum ædibus vineæq; & concaptum, vel potius, (vt doctissimus Iosephus Scaliger cenſet, a quo pudet dissentire) vineæque concapes, ne soluito, verum in furem ipsum hæc actio est in duplum, vt si quam aliam rem subripuisset, mera pœnalis non mista, vt in non furem, nam fur vltra dupli pœnam in rem tenetur & ad exhibendum quasi dolo desierit possidere & condictione furtiua vel etiam soluto tigno quasi possessor. Et rursus in furem famosa, in non furem, non famosa. l. 8. C. ex quib. cau. inf.

IIII. SI IS QVI TESTAMENTO LIBER ESSE IVSTVS ERIT POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SVRRIPVISSE AVT CORRVPISSE QVID DICETVR.

SEquitur alia actio iure prætorio cōparata ad similitudinē actionis furti ciuilis in duplum, sed annalis non perpetua

& rerum amotatum (sic appellatur à Græcis) potius quam furti, nam hereditati furtum non fit, vel si fit, vt veteres putauerunt, post libertatem ex antefacto domino non est furti actio, & hæc actio prodita est in eum cui libertas testamento relicta est si hereditate iacente dolo malo subripuerit aliquid itemque alia ad exemplum legis Aquiliæ si quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quanquam alias actio legis Aquiliæ sit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense vel anno, nisi in inficiatorem.

V. FVRTI ADVERSVS NAVTAS CAVPONES STABVLARIOS.

SEquitur etiam alia iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuilis in duplum & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nautam scilicet vel cauponem vel stabularium, si modo eorum aliquis fecit, quorũ opera nauem aut cauponam aut stabulum exercet. Est & in eundem actio ad exemplũ legis Aquiliæ, grauior tamen quam legis Aquiliæ nempe in duplum si quis eorum in naue vel caupona vel

vel stabulo damnum dederit, de qua hoc titulo non agitur sed l. vlt. Nau. caup. stab. & separauerat etiam eas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hanc proposuerat libr. XXXVIII illam vero de damno dato in tractatu de lege Aquillia lib. XVIII. ad edictum. & in hoc differt hic titulus à superiore, nam superiori furto adiungit raptum, non etiam hic.

VI. SI FAMILIA FVRTVM FECISSE DICATVR.

BEneficium quoque huius edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, vt liberetur dominus id præstando quod si vnus seruus furtum fecisset præstandum foret, duplum pura vel quadruplum. Sed trahitur etiam interpretatione ad damnũ datum, non ad iniuriã, non ad alias causas in quibus fane familia factum pro pluribus factis habetur non pro vno. In furto vel dãno, pro vno. Familia cœtus est seruorum vni domino subiectorum. Eodem libro XXXVIII. sub eodem titulo de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem vt constat ex l. Quanta De publicl. pronuntiatio §. seruitutum De verb. signific. de qua iam occupauit dicere au-

ctor Digestorũ lib 39 tit.4.sicut de actione damni iniuria aduersus nautas caupones stabularios lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliæ, vt diui tituli superiore. Sed occasio non potest non aliquando abrumpere rerum quæ aguntur ordinem rectum.

VII. ARBORVM FVRTIM CAESARVM.

IN hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio ciuilis ex XII. tabul. hodie redacta in duplum, aduersus eum qui furtim, id est clam arbores cæcidit, licet earum arborum furtum non fecerit cum qua communis est actio legis Aquiliæ, sed illa est grauior.

VIII. VI BONORVM RAPTORVM ET DE TVRBA.

HVius edicti tres sunt partes, Vna est de damno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplũ, ex tertia in duplum, & communis

munis prima tertiáque cum actione legis Aquiliæ, secunda cum actione furti, & integrior titulus fuisset hoc modo, vt l. 195 § pen De verb sig. De hominibus coactis & vi bonorum raptorum & de turba.

IX. DE INCENDIO RVINA NAVFRAGIO RATE NAVE EXPVGNATA.

HOc edictum non est necessarium in raptorem cũ sufficiat superius, sed est etiam in quadruplũ actio ex hoc edicto in eum qui ex his causis abstulit vel amouit rem aliquam vel qui recepit dolo malo vel damnũ dedit. Ex de incẽdio ruina &c. id est de his qui ex incendio vel ruina vel naufragio vel naue aut rate expugnatã, rapuisse vel per has causas damnum dedisse dicuntur l. 1. De ferijs, quod Labeo trahit etiam ad domum & villã expugnatã & l. in eum C. De Fur. ex hoc edicto pœnã additam pœnæ statutę olim recte, nã & Vlp. l. j. de his facinoribus esse ex minũ executiones, corporales pœnas scilicet, & his nouissime prætorẽ addidisse pecuniarias, quod etiam fecit titulo superiore.

X. DE INIVRIIS ET FAMOSIS LIBELLIS.

SVperiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum & quæ his similes adiiciũtur rei familiaris dãnũ iudicio pœnaque persequũtur, actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait, in Nou. de libertis agit causam doloris, eodẽ modo quo M. Tullius doloris, eodẽ modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio pœnaque mitigare, & ob id superiores quidẽ heredi dãtur, sed non hæc de iniuriis. Est autẽ de iniuriis publicum iudiciũ ex lege Cornelia quod pulsatus aut verberat⁹ quis aut domus eius vt introita sit, hodie etiam priuatum ex Constitutionibus & ex edicto prætoris generali etiã priuatum, quanti iudex iniuriam æstimauerit, De famosis libellis publicum ex S.C. Et omnia, vt arbitror, annalia.

XI. DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS.

ORdinariæ actiones furti. Vi bonorũ raptorum & iniuriarum. quæ supra exposita sunt, etsi penitus sublatæ non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur accusatore subsistente in crimen l. vlt. De pr del. vlt. De fur. l. vlt. tit prox. supra. Ea propter his proxime

proximè adiungitur generalis titulus De extraordinariis criminibus, qui tamẽ ea crimina complectitur quæ proprie extraordinaria sunt, id est quæ nũquam ordinaria fuerunt, quam quæ mista sunt, id est ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio. nam si velit quis forte agere furti in duplum, non prohibetur, & si extraordinem eqcè non prohibetur, & hęc forte via expeditior, quia res agitur circa solemnem ordinem iuris & legum citrãque morem priscum iudiciorum & non obseruata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primũ esse extraordinarius, deinde etiã pœna, & causa cognita igitur statuendę pœnæ liberum arbitrium est ei qui cognoscit.

XII. DE SEPVLCHRO VIOLATO.

DE sepulchro quoque violato nunc extraordinem agi non est dubium, quare fuit & est etiam nunc si quis hanc malit, actio priuata his quorum interest in id quod æquũ iudici videbitur. dã tamen non minoris cõdemnet iudex quã in aureos C. Sepulchro violato vel C C. Sepulchro inhabitato aut ingdificato. In id, inquam, quod æquum iudici videbi-

publicum crimen in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti prævaricatio est. sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinariũ.

XVI. DE RECEPTATORIBVS.

LAtronum occultator & receptator extraordinem coercetur. Sed & priuata actione ex tit. De incendio, ruina & naufragio, & receptator seruorum fugitiuorum ex tit. De seruo corrupto & De fugitiuis & ex Constitutionibus porrigitur etiã pœna extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo

XVII. DE FVRIBVS BALNEARIIS.

QVod dixiti. l. 2. ii. 12. furtũ coercei extraordinem, hoc hic titulus veriſſimum esse comprobat, qui & si cõceptus sit de furibus balnearis, idẽ tamẽ cẽſet de furibus nocturnis, q dormitatores sunt Comico diuini scilicet. Diurni igitur vel interdiarij fures extra ordi-

nem

non coercentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cœpit esse extraordinarium in fures balnearios aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdiarios: Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinem. Verũ enim lenius coercebuntur semper interdiarij quam balnearij aut nocturni Balnearij sunt vestimentorum fures, & deinde ille Diogenis locus in furem balnearium, ἐκ τοῦ ἀλλαντοπωλείου ἐπὶ τὸν ἄλλαντα ἰέναι. inde etiam vsus capsariorum aduersus fures balnearios l. 3. §. vlt. De offi. præf. vig.

XVIII. DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS.

FVribus adiunguntur effractores, id est qui effringunt fores carcerum vel domorum vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium vecticularij, & expilatores, idest prædores qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel plusquam fures, vt intelligatur hos etiam extra ordinem puniri. Non ideo tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniar

cuniariter experiri in duplum vel quadruplum Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo sacculary, qui ex sacculis alienis suppilant pecunias nefario qua arte, similes sectoribus zonariis siue mauticularijs & derectarij siue apertularij, confectores cardinum, quibus in cornaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obserarum, occlusum, obsignatum quod non aperiant.

XIX. EXPILATAE HEREDITATIS.

EXpilatoribus statim adiungit speciale crimen expilatæ hereditatis quod iudicio furti subditur succidaneum, propterea quo hereditati furtum non fit. Hereditas enim hic est quæ nõdum adita vel possessa est. Nec puto ex hoc crimine aliud esse iudicium priuatum vel publicum.

IX. STELLIONATVS.

STellio lacerti genus est versutissimum, à quo stellionatum dicimus impostoram & dolum omnem quicunque proprio nomine vacat. & vt causæ adquirendi ex mor

morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ continẽtur sub generali nomine mortis causæ captionis itémque vt contractus alij nomen habent alij carent nomine qui sub actionem vnam veniunt Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina alia proprũ nomen habent, alia nomine vacant quę veniunt sub actionem de dolo priuatam vel sub extraordinariam & criminalem stellionatus persecutionẽ. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, vt cum pignoraticia, si quis tẽ, vni obligatam sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuiliter actio pigneraticia, quia bonæ fidei est, & cuilibet actioni bonæ fidei inest actio de dolo.

XXI. DE TERMINO MOTO.

SEquitur terminorum qui finium causa positi sunt auulsorum crimẽ extraordinariũ inuasioni aut furto proximũ, cum quo concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia si dolo malo, Motus terminus sit extra suum gradũ, id est extra quinque pedes lege Mamilia definitos.

XXII. COLLEGIIS ET CORPORIBVS

Est

Est etiam crimen extraordinariũ in eos qui illicitũ collegiũ vel quodcunque tale corpus celebrant, id est sine auctoritate Senatus Vel principis & collegium dissoluitur ex S.C mandatisque principum l.3. Tertulianus de iciunio. In S. C. & principum mandata coitionibus opposita deliquimus Non puto ex hoc crimine aliud esse priuatum publicúmve iudicium.

XXIII. DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS.

POst priuata iudicia & extraordinaria quę ex delictis nascũtur, subiicit popularia, cuius generis vnum habuimus ti.12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto lib 2. tit. 1. & alia li.9 tit. 3. & lib. 79. tit. 5. & pleraque inter dicta popularia lib. 43. Iudicia hęc sunt forensia non criminalia, & ex iis causis quæ publicam tutelã merentur cuilibet agere volenti cõpetũt. In his pleraque singularia sunt. Vt pro populari actione fideiussor nõ detur l. si quis pro eo §. vlt. De fideiuss vt in populari actione nõ cõpellatur arbiter sententiã dicere l. nõ distinguem° § de liberali. De rec. qui arbitr. rec. Vt nõ intendatur per procuratorẽ. Vt

Vt mulieri vel pupillo non dentur quæ omnia obtinent etiam in publicis iudiciis de quibus agitur tit. seq. & vbique ita procedunt nisi is agat ad quem ea res pertinet quæ commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicum siue popularе, pro priuato habetur l. licet in prin & §. 1. l. non cogendum §. qui ita de procurat.

LIBER XLVIII. TIT. I.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

POpulares actiones, & publica iudicia sunt l. cum qui §. in popularibus. De iureiur & retro publica, etiã popularia sunt Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia. publica criminalia, quæ ex populo quilibet habitans in crimẽ iure ordinario intendere potest in pœnam certam & legitimam sed hæc quoque hodie extra ordinem exercentur imo & actiones omnes quæ ex aliis causis quã ex delictis nascuntur vel quasi delictis, & interdicta omnia nec tamen ideo de eorum ordine inanis vbique tractatio nec enim prohibemur etiam est hisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure.

Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuisio iudiciorum publicorum & regulæ generales de his quædam.

II. DE ACCVSATIONI ET INSCRIPTIONIBVS.

ACcusatio est criminalis iudicij persecutio, siue publici siue extraordinarij. Vel delatio criminis publice aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio est accusatoris libellus quo profitetur se reum deferre lege Iulia de vi vel qua alia, eumque reum à se peractum iri: nam hoc ordine res agitur. Ducit accusator reum in ius ad prætorem qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt prætor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionem sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l. 3. Iudicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio quæ vinciat accusatorem falsum & temerarium. nam fere cui inscribere necesse est, tum profiteri ex scripto quod crimen intendat, non ignoraturus ea quæ eum maneat pœna si forte calumniator apparuerit vel in probatione defecerit, nec temere nec indefinite inscribit in crimen. Qui autem accusare & accusari possunt vel non, hoc titulo potissimum declaratur.

III. DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE REORVM.

REi postea quam delati sunt, vel in vinculà & carcerem cõiiciuntur vel militibus dantur custodiendi vel fideiussoribus, qui caueant de his sistendis exhibendisque, quæ de re hoc titulo agitur. Augustinus in Ioannem Receptiones, inquit, in custodiam pro meritis causarum adhibentur, alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem & in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur. & optiones videtur vocare carceribus præpositos vt l 6. De bon. damnat. Ambrosius optiones carcerum. Pertinet etiam ad hæc quod Suidas scribit custodiam esse τὸ [illegible].

IIII. AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS.

EXposito ordine instruendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per singulas species de quæstione & pœna eorũ legitima causitq; tractare, ac primũ de læsa maiestate & de crimine præduellionis læsæ

maiestatis pars est & quidem grauior, perduellio, id est rebellio sumptis armis aduersus patriam aut principem. quod & tyrannidis & impietatis crimen dicitur nec finitur morte. Cetera crimina violatæ publicę potestatis finiuntur morte.

V. AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS COERCENDIS.

DE adulteriis coercendis sæpe, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et ceteræ perlatæ videntur à Iulio Cæsare, hæc ab Augusto, quæ eadem fuit simul de maritandis ordinibus, de diuortiis, de fundo dotali, déque aliis plerisque rebus, adeo vt xxxv. caput legis Iuliæ numeretur in l. Capite de rit. nupt. Adulterij autem nomine Augustus inclusit etiam stuprum, & his adiunxit lenocinij coercitionem, nec fuit tam seuerus horum vitiorũ vindex quam locus videtur, imo indulgentior plus æquo, nam & relegationis tantum pœnam præscripsit quasi criminis excusabilis vt ille ipse qui hanc legem expertus est quique seueram tamen legem hanc esse nunquam inficiatur. Nisi, inquit, delicti pars excusabilis esset, Paruæ relegati pœna futura fuit. Et minoribus XXV. annis non permi

permisit accusationem, quæ tamen eis permittitur ex aliis causis, & cum soleant cetera crimina durare spatio x x. annorum, huius legis crimina finiuit quinquennio. Sed & eludendorum eorum causa multas præscriptiones admisit.

VI. AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA.

VIs publica proprie ea est quam contra ius fasque infert publica persona, id est qui imperium vel potestatem habet, Priuata quam priuati homines inferunt, Vtraque lege Iulia iudicio publico coercetur, nam ei etiam ad quem ea res non pertinet accusatio permittitur, quasi ex communi crimine, vt eleganter [illegible]. Demosthenes ait his verbis [illegible]. eadem ratio est violatæ maiestatis aut pudicitiæ, nam & hæc crimina lex putauit esse communia perinde ac sacrilegia: qua de causa sacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant & sacrilegos ipsę maiestatis reos.

VII. AD LEGEM IVLIAM DE VI PRIVATA.

POstea placuit quicũque vim armatam intulisset, cum subijcere pœnæ legis Iuliç de vi publica. legis autẽ de vi priuata eum qui sine armis vim fecisset. Sed in electione tamen accusatoris est cum qui vim coactis hominibus armatisve fecit mitiore, id ex hoc iudicio an superiore persequi malit an vtroque l. 32. De pœnis.

VIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIIS

MAlo veneficijs vt in l. vlt. C. Th. ad legem Corn. de fal. pro quo in basilicis est, φαρμακῶν, quã veneficijs: nã hac lege coercentur non tam hi qui venenũ dederunt quam qui etiam paraverũt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiã lex Cornelia de maiestate ante legem Iuliam sed lex Iulia ei derogauit, sicut lex Pompeia legi Corneliæ de parricidio, cuius restat memia adhuc id. d. l. vl. & l. 2. De origine iu. Et quia Corneliæ de Sicariis & veneficiis lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudiciũ de sicariis & veneficiis, sicuti de falsis & de iniuriis. Dicuntur autẽ in ea sicarij, homicidæ qua-

lescunque etiam si non sicis clam destinam cædem fecerint. Alias enim constat sicas esse, vt Cedrini verba sumpem, μαχαίρια μικρὰ ἀπὸ ἐπιφορᾶς λαμβάνει τὸ ὄνομα τοῦ μικρὰν ἔχειν τὴν παραγωγὴν τοῦ σίκης. Sed & incendiarij hac lege coercentur.

IX. DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.

HAc autem lege publico iudicio coercentur qui parentes, liberos cognatos, adfines coniuges, patrones occiderint. Species est homicidij atrocior atque ideo separata à titulo superiore, & exacerbatur potissimum in eos crimen qui parentes occiderunt.

X. DE LEGE CORNELIA DE FALSIS ET DE S.C. LIBONIANO.

HÆc publica lex appellatur vulgo Cornelia testamentaria, quia de testamẽtis falsis præcipue lata est. Et ex alio capite quod fuit de falsa moneta, lex Cornelia nummaria S. C. Libonianũ ad poenam legis Corneliæ de falsis redigit testamentorum qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscripsit voluntate testatoris, ac præterea legatũ pro nõ scripto esse iubet,

& apud hæredem remanere cum onere. idē etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

VI. DE LEGE IVLIA REPETVNDARVM.

HAc lege coercētur furta & rapinę magistratuum vel corū qui munus aliquod publicum gerunt pecuniis quas de priuatis hominibus acceperūt repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur, vt datorum repetitio ciuilis in epistolis Sidonij. Cœpit, inquit, actionē repetundarum velle proponere, & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculus scribens, Adeo, inquit, magis voluntatem peccandi intuebantur quam modum, factaque ad cōsilium dirigebant, & quid non quantum admissum foret, æstimabant. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos præfectos, scribas, comites omnes magistratuū quod tamen olim non obtinuisse oratio pro Rabirio Postumo declarat, ex qua & hoc caput legis Iuliæ habemus, vt capranū pecuniarum repetitio sit ab his ad quos ea pecunia quam magistratus ceperit, qui damnatus sit, peruenit, videlicet si magistratus

stratus neque prædes dederit neque soluēdo sit & si illi in lite æstimanda appellati sint, & legendum in illa Oratione hoc modo. Nec ab eo prędes dati, nec ex bonis, quāta summa litiū fuisset pecunię seruatę. In eadē alio loco, qui ad idē legis Iuliæ respicit caput. sic legendū esse scio. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tātum ex eius bonis, quāta summa litiū fuisset, pecuniæ redegisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, non redigeretur, vt intelligi facile possit, quod ex ea pecunia quā ceperit is qui damnatus est peruenisse ad aliquē in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere, fuere & alia huius legis capita, veluti ne proconsul legatum suū ante se de prouincia dimittat l. 10. De offic. proconsul & ne Senatori nauem maritimam habere liceat l. 3. De vac. mun.

XII. DE LEGE IVLIA DE ANNONA.

HAc lege tenetur cuius dolo malo factum est, vt carior annona, id est minus abundans annonæ copia, vel carior esset, quod crimen dicitur fraudatæ annonæ.

XIII. AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS ET DE SACRILEGIS ET DE RESIDVIS.

PEculatus est furtū pecunię publicę vel fiscalis. Augustinus in Ioā. é. Crimina differuntur in foro qualicunque furti & peculatus: peculatus enim dicitur furtū de re publica & nō sic iudicatur furtum rei priuatæ quomodo publicę. Sacrilegium est furtum rei aut pecunię sacrę ex loco sacro vel religiosę ex religioso. Residuorum crimē est pecunię publicæ retentio quæ apud aliquem ex administratione residet, in publicum non relata, residuorum nomine etiam significatur summa solida.

XIIII. DE LEGE IVLIA AMBITVS.

ELeganter Varro, Qui populū, inquit, candidatus circumit, ambit, qui aliter facit, ex ambitu causam dicit, nam in toga cādida palam magistratū ambire licebat, non clam pecunia corruptis suffragiis populi per se vel per aliū, & valebat hęc lex in vrbe potissimum. hodie in municipiis tantum valet, quia in vrbe honores deferuntur

tur principis arbitrio non populi.

XV. DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS.

POsuit initio crimina capitalia ex quibus sequitur mortis, ut exilij pœna, vel luti maiestatis adulterij, vis publicæ, parricidij homicidij, falsi. Deinde non capitalia ex quibus pecuniaria pœna est, nam ex repetundarum & peculatus & fraudatæ annonæ & ambitus, sane iure ordinario summaria pœna est, atque etiam ex plagio de quo agitur hoc titulo qua de causa videtur his legibus reum fieri seruum non posse, sed lex Fabia etiam seruos tenet, vt cōstat ex l. lege De manumiss. & l. 12. §. sed si in captiuo De cap. & post. Est autē plagium suppressio liberi hominis vel serui alieni diuersum à furto l. 1. C. de fur. pen hoc tit. nam liberi hominis furtum non fit, & serui alieni suppressio non est furtum si non fiat serui lucri faciendi causa quę fraus ne quæ sito titulo emptionis quasi velamento quodam obtegatur etiam fugitiuorum seruorum vēditio quamuis à domino facta, ex S. C. ad legis Fabiæ pœnā redigitur S. C. factum est Alexandri tempore Modesto

& Pro

& Probo Coss.

XVI. AD S. C. TVRPILIANVM ET DE ABOLITIONIBVS CRIMINVM.

HVius quoque S. C. pœna pecuniaria est l. 3. De prçuaricat. in eos qui ab accusatione desistunt contra fidem inscriptionis & citra abolitionem. Sed nõ est ex eo S. C. iudicium publicum licet damnati ex eo notẽtur veluti lege Remmia calumniæ causa iudicio publico damnati. l. 6. §. qui iudicij De decur. & ideo tamen post publica iudicia subiicitur quod ex eo teneantur hi tãtum qui iudicij publici quæstionem deseruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij siue criminis, qua de causa nec qui ex hoc S. C. accusationem instituit, & deseruit, in S. C. pœnam incidit. Hæc desertio, etiam tergiuersatio dicitur, quod quasi versa fuga victus tergum dat qui crimen quod obiecerat iudicij publici destituit, Grçce [illegible]. Ceterum quia imperata aut vltro concessa uenia abolitionis ab accusatione impune receditur, ideo de abolitionibus criminum etiã hoc titulo tractatur. Abolitio est exẽptio reorum à crimine. Vel, accusationis omit

omittendæ licentia Alia publica siue generalis indulgentia, alia priuata quæ ab accusatore postulatur redditis causis non agendi.

XVII. DE REQVIRENDIS VEL ABSENTIBVS DAMNANDIS.

IN hoc titulo subintelligi velim, ne requirendis adnotatis, nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum, & edictis adesse iuberi, bonis eius interim obsignatis, quæ nisi veneris intra annum etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reum etiam ex contumacia damnari secundum morem priuatorum iudiciorum l. absentem De pœnis. Curandum esse ne reo profugo debitores quidquam soluant, ne per hoc fuga eius instruatur l. vlt. in fine. puto eadem ratione nec emendũ quidquam esse ab eo vt Coss. apud Liuium XXXIX. mandata quęstione de sacris nocturnis, nominato inter reos qui profugisset diem certã finiunt, ad quã nisi citatus respondisset absens damnetur, ac

ac præterea edicunt ne quis quid fugæ causa vendidisse néve emisse velit & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes.

XVIII. DE QVAESTIONIBVS.

EXpositis speciebus publicorum iudiciorũ, & superiori titulo præstabat inter ea differentiam constitui quantum attinet ad damnandos absentes vel publicanda eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, vt si capitalia & atrociora sint crimina veritas inuestigetur per quæstiones & tormenta seruorum, qui in testimoniũ vocantur, in caput etiam dominorum interdum, nõ temere, si qua alia sint siue iudicia siue crimina. l. 8. Quæstio interrogatio est quæ fit per tormenta, de reis vel de his qui facto interuenisse dicuntur, nam vt quidam ait facti in eculeo quæstio est, iuris in iudicio.

XIX. DE POENIS.

SEquitur generalis titulus de pœnis, in quo idem etiam criminum discrimen fieri

fieri nemo ambigit, & de pœnis ergo non solum infligendis sed etiam remittendis vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de variis gradibus generibúsq; pœnarũ quæ ex ordine vel extraordinem reis infliguntur. Pœna est delictorum siue criminum coërcitio inducta ad disciplinæ publicę emendationem: & vt exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est sed ne peccetur, nec enim tam ad præterita quam ad futura pœna refertur, quia reuocari præterita non possunt, sed cauentur futura, & ita recte libris de ira Seneca, ex Platonis loco illo, οὐ χρήσιμα τὴν κακοργῶν αἰτὴν δίκην διδόσθαι. οὐ γὰρ τὸ γεγενὸς ἀγένητον ἔσται πότε.

XX. DE BONIS DAMNATORVM.

IDem, criminum discrimen quod fecimus semper à titulo XVII. & in hoc titulo perdurat, nec enim bona omnia adimuntur reis nisi damnati sint ex crimine capitali, sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali & patronis portiones quędam conceduntur, & dos marito exceptis quinque criminibus, & pannicularia optioni vel speculatori, vel officiali

vel

vel cui iudex ea concedi arbitrabitur. Ceterum huius tituli legem septimam mancam esse & imperfectam & titulum etiam ipsum lege octaua, nona, decima, vndecima, alias ostendimus, sicut & titulū XXII. multo pluribus.

XXI. DE BONIS EORVM QVI ANTE SENTENTIAM VEL MORTEM SIBI CONSCIERVNT VEL ACCVSATOREM CORRVPERVNT.

EST etiam in hoc titulo aliud criminū inter se discrimē: nā in capitali crimine ex quo pœna mors est, accusator impune corrumpitur, non in alio crimine, sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur, & licet postea ante sententiam vita decesserit, bona eius coguntur in fiscum, & huic similis est is qui in tcatu mortem sibi conscscit. nam & hic pro cōfesso habetur, & bona eius fisco vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, nisi innocentiam probauerit heres, neuter enim per omnia pro damnato habetur: Alias mortui ante sententiam non amittunt bona, etiam si mortui

tui sint post opinionem præsidis interim dum Romam transmittuntur.

XXII. DE INTERDICTIS ET RELEGATIS ET DEPORTATIS.

IN hoc autem titulo exponitur pœnarū duarum inter se discrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex nō capitali. Dico duarum, nam interdicti similes relegatis sunt, imo relegati, sed simpliciter non in insulam, qui in exilium sunt dati liberum interdicto tantum certo loco certáve prouincia vel interdictis omnibus locis vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo quam vt ad eam relegatorū speciē restringi debeat, nā & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione vel aduocationibus vel qua alia re hic titulus est sed hi etiam omnes codē iure sūt quo relegati. Relegati. ciuitatē & patriā potestatē & testamenti factionem & bona & omnia iura sua retinent, & interdū non in perpetuū sed ad tēpus relegātur. Deportati omnia illa amittunt & nunquam ad tēpus deportantur. Deportati manumittere, id est ciuitatem Romanā dare non possunt, quam non habent l. 2.

hoc tit. videlicet si post deportationem seruum adquisierint. Quæsitos enim seruos post deportationem vel quā aliam ré retinēt quādiu viuunt, moriētes fiscū hæredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possūt, sed nō iustam eis libertatem dare, quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ita definitur, quē is cui ius deportandi lege datum est sententia sua in insulam esse deportandum pronūtiauit etiam si non dum in eam insulam perductus sit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit. multum interest quo verbo iudex in pronuntiatione sua vtatur, & quis ita pronuntiet, nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum esse hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exilia sunt propriè, relegationes impropriè l. 2. De pub iud Ouidius: Quippe relegatus nō exul. dicor in illo. & alio loco, Ipse relegati nō exulis vtitur in me Nomine. Papinius, Atque hospes nō exul erat. Lucanus Patimurque volentes Exilium, tua nos faciat victoria ciues.

XXIII. DE SENTENTIAM PASSIS ET RESTITVTIS.

Hic

Hic titulus est communis deportatorum & relegatorū. sed qua lege conditioneque quisque restituatur à principe, maxime considerandum est, num plena sit restitutio, an reditus tantum in patriam concedatur an è patria exeundi potestas, relegato forte in patriam, vt Iuliano accidit semel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, vt Iuliæ vxori Tiberij, an deniq; pœna remittatur tantum, an restituatur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Per. sæpe demitur pœna tantum non culpa, vt de ponto Ouidius loquitur. pœna nec crimen, vt Liuius XLV. & inde Impp. elegantèr, Indulgentia quos liberat notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœnę gratiam facit. Plinius VII Epist. Si pœna flagitij manifestissimi remittatur nota certe quasi censoria inuratur.

XXIIII. DE CADAVERIBVS PVNITORVM.

Hic etiam titulus eorundem communis est, id est deportatorum & relegatorū vel interdictorū ne post mortem inconsulto principe sepeliātur alibi quam quo loco pœna fungebantur sua, sed prius magis est affectorum vltimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humen-

tur inconsulto principe, hæc hodie est lex morte punitorum Cedrinus, *ἐκκόπτεσθαι ἀπαγορεύσαντος δοκεῖ ἐπὶ τῶν βασιλευόντων νόμος*. Veteres Romani & Augustus fuere mitiores qui nec cognatis earũ ea sibi negare permiserunt, idque Augustũ ipsum l. 1. ait de se scribere libro decimo de vitæ suæ, scripserat libros duodecim auctore Suda.

LIBER XLIX. TIT. I. DE APPELLATIONIBVS ET RELATIONIBVS.

DAmnationem rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumq; sequitur appellatio, sed & damnationem cuiuscunque rei vel actoris, quare commune auxilium dicitur l. 3. Rem rat. hab. & à Iustiniano hic liber excogitatus contra sententias tam ciuiles quam criminales causas finientes. Vel etiam ante sententiam post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de re cognouit, is ipse magistratus vltro vel necessitate iuris, vt puta si damnandus sit decurio, vel si praesidi ius videatur in insulã esse deportandus refert opinionem suam ad principem vt

vt vel eam comprobet vel improbet. Et de vtroque remedio hic titulus est, vt Iurisconsultorum, ita iudicum sententia & opiniones sunt. Sententias sequitur appellatio cõdemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones relatio iudicis ad principem vt princeps æstimat sequẽda sit eius opinio nẽcne, & de vtriusq; vocabuli differentia relationis dico & appellationis, ita interpretes *βασιλικῶν*. Ἐκκλητός ἐστιν αἴτησις καὶ μαρτυρία ἀναιρέσεως, ἀναφορά ἐστιν ἔκθεσις τῶν συμβεβηκότων ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Nos sic dicamus, Appellatio est querela non adquiescentis sententiæ minoris iudicis, vel nominationi ad honorẽ munusve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionẽ, quibus casibus ab interlocutione appellari potest, vt si de quæstione habenda interloquatur l. 2. tit. 5. vel consulendo principe l. 1. tit. 4. id est, de opinione mittenda Relatio est actorũ & opinionis suæ à iudice ad principem facta præscriptio, ante sententiam vel post sententiam, non recepta appellatione, vt l. 6 tit 5. Vel, Consultatio iudicis ad principem.

II. A QVIBVS APPELLARI NON LICET.

POst generalem titulum, specialiter varias de appellationibus quęstiones nobis explicat, ac primum à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à senatu, à iudice á cuius sententia rei cauerũt se non prouocaturos vt l. vlt. §. vlt C. de temp. appell. Vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps ne ab eo appellare liceret.

III. QVIS A QVO APPELLETVR.

AD hanc quæstionem ita respondet, à iudice dato appellari eum qui dedit vel successorem eius, etiam si ex rescripto principis iudicem extraordinem dederit l. 3 hoc tit. l. 1. §. Deniq; De appellat. & inde Polluci & Moschopulo definitio appellationis huiusmodi. Ἔφεσίς ἐστι κατηγορία κρίσεως ἐπὶ ἀνατροπῇ τῆς ἀπὸ τοῦ ἀδικοῦντος γενομένης. Ab eo autẽ cui quis mandauit iurisdictionem suam, non appellari eum qui mandauit, sed maiorem iudicem. excepto legato à quo proconsul appellatur, nam & si iurisdictionem ei proconsul mandauerit, tamen proprium aliquid & suo iure legatus habet.

IIII. QVANDO APPELLANDVM SIT ET INTRA QVAE TEMPORA.

EX tempore quo sententia lata est vel nominatio facta ad honorẽ munúsve publicum vel edita consultatio editũmue rescriptum appellari secũda die in propria causa, tertia die in aliena quę tempora lex aliqua definiunt l. 27 De re iud. hodie decima die indistinctè.

V. DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS VEL NON.

NOn tãtum appellationẽ eius recipi qui iudicio expertus est, sed etiã eius cuius interest vel procuratoris etiã voluntarij, si modo postea dominus ratũ habeat, & matris pro filio & cuiuscunq; pro eo qui ad supplicium ducitur, vt l. 6. tit 1 Et si non recipiatur appellatio quę recipienda fuit, adiri principem vt l. 25. tit. 1. vel eum ad quem appellabatur intra dies xxx Nõ esse recipiẽdã appellationẽ eorũ quos dãnatos statim puniri publice interest vt l 16 tit 1. nõ ab executione vel interlocutione iusso ve aliquo, nõ eius qui hanc solã causã suę ap

pellationis reddit quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptum quod sperabat tenuisset à principe, non si res dilationem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto veluti de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris & de mittendo herede in possessionem ex lege vicesima hereditatem & edicto Hadriani, non quę alia appellatio moratoria, quæ moratur forte coemptionem annonæ militaris vel distractionem in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertium appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplum inuenio. l. 2. tit. 4. non tertium.

VI. DE LIBELLIS DIMISSORIIS QVI APOSTOLI DICVNTVR.

ALij sunt libelli apellatorij, alij dimissorij. Apellatorij dãtur ab eo qui appellat ei à quo appellat, nisi viua voce malis appellare, secunda vel tertia die. Dimissorij dantur ab eo à quo appellatum est ad eũ qui appellatur, quinta die, qui & apostoli dicuntur.

VII. NIHIL NOVARI APPELLATIONE INTERPOSITA.

Appel

APpellatio rescindit iudicatum siue recepta sit, siue non, idcirco ordo executionis cessat interim, quod vel sententia confirmetur, nec confirmatio tamẽ retrotrahitur l. furti in pr. De his qui not. infam. vel pronuntietur recipiendã appellationem non esse, & hoc est quod dicitur nihil esse innouandum pendente appellatione, quo secus si quidquam fiat, id fiat ex necessitate iudicis vt ait l. 11. tit. 1. id est ex violentia, & pecunia soluta vel pignora reciperari possunt.

VIII. QVAE SENTENTIAE SINE APPELLATIONE RESCINDANTVR.

NOn tantum appellatione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actioni iudicauerit non esse iudicatum, itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit, nec enim ex ea est actio iudicati l. 4. si condemnatum De re iud. ac merito de executione iudicati in XII tab. Rebus iure iudicatis, rebus enim non iure, id est non rite iudicatis, iudicati nulla actio est.

IX. AN PER ALIVM CAVSAE APPELLATIONVM REDDI POSSVNT.

APpellare quidem possumus per procuratorem in omnibus causis, sed nõ etiã agere appellationem causæ criminalis, vel etiã ab initio causam ipsã criminalem. Præsentes enim accusant & accusantur, non absentes per cognitorẽ vel per procuratorem. Fateor causas absẽtię reddi posse per procuratorẽ, sed non causas & merita appellationis. At pecuniaria causa & appellatio eius per procuratorem agitari potest.

X. SI TVTOR VEL CVRATOR VEL MAGISTRATVS CREATVS APPELLAVERIT.

CErtũ est eũ qui magistratus, id est Duumuir creatur appellare posse redditurum causas immunitatis & excusationis suæ. Sed & eũ qui ad tutelã vel curationem vocatur, quamquam huic proprie concessũ est ne necesse habeat appellare statim atq; creat⁹ est, sed post excusationem non receptam demũ ex Constitutione Marci, si retineatur inquit

quit l. 2. 1. si excusatio eius non recipiatur, & quamuis morte eius finiatur tutela vel curatio, tamen heredes eius appellationem peragere debent propter periculum medij temporis quod agnoscere debent si iustam causam prouocãdi non habuit. De magistratu creato est l. 1. vt etiam si non iuste appellauerit, periculum medij temporis ad eum pertineat damnumque Reipublicæ quod ex moratoria appellatione cõtigit sarciat, si iuste appellauerit vt cui adscribendum sit periculum princeps vel præses æstimet, quod est ex rescripto Diuorum fratrum relato in l. 21. §. si magistratus tit. 1. in quo, Eos æstimaturos, id est principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. EVM QVI APPELLAVERIT IN PROVINCIA DEFENDI.

NOn idem dari Romam profecto appellationis causa quod profecto Reipub causa, ille enim suæ rei priuatæ causa abest, & nihilominus in aliis causis se in prouincia, & patria sua defendere debet, nisi velit pati possessionem & venditionem bonorum, licet interim ab honoribus & muneribus ciuilibus excusetur. l. 8. §. vlt. De vac. mun. quod nõ ita procedit

cedit in absente suæ Reipub. causa.

XII. APVD EVM A QVO APPELLATVR ALIAM CAVSAM AGERE COMPELLENDVM.

NOn iure recusatur iudex in vna causa hoc solo prætextu, quod in alia ab eo appellatum sit quasi iniquo iudice, nec enim ex appellatione bonus vir excipit offensionem. Et ad offensum, in contextu, id est apud offensum vt l. 41. §. sorori De leg. 3 ad heredes, & l. 7. De inc. ruin. naufr. ad eum. Cuius reciprocum apud pro. ad L. 43. fam. ercis.

XIII. SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

DE mortuo appellatore hic titulus est pendente appellatione, & iudicio eo quod morte solui solet, nã iudicium quod morte non soluitur in heredem transire certum est. Iudicium quod morte soluitur, veluti criminale in hæredem non transit, nisi quid forte fisci vel alterius interfit propter quæstionem bonorum quę priori sententia publicata sunt vel propter quæstionem ablatæ pecuniæ, vt in iudicio repetundarum

darum & peculatus & residuorum. Iudicium quoque de tutore vel curatore qui à nominatione appellauit morte soluitur, nisi quid interfit pupilli propter periculum medij temporis, vt diximus tit. 10. At iudicium appellationis interpositę à tutore nomine pupilli non soluitur morte tutoris, quinimo hæres eius causas appellationis reddere & probare debet ante redditas rationes non etiam post redditas rationes, nam si tutor post redditas rationes non cogitur reddere causas appellationis, nec heres igitur & in contextu rescripto Seueri & Antonini corrigitur quod prætulit in § tutor.

XIIII. DE IVRE FISCI.

EXpositis iudiciis cum priuatis tũ publicis, quæ proficiscuntur ex delictis vel criminibus extraordinariis aut publicis, extremus actus hic est, vt iura & actiones fiscales etiam exponat simul ac iura publica Reip. & ciuitatem, ac primum quidem quibus ex causis bona aliena fisco deferantur, & quodammodo quam versauit & retulit sæpe libris proximis duobus fisco vindicandorum bonorum ex criminibus causam, ac nominatim titulo proximo,

mo. & alias pleraſque a liungit hoc titulo, & de delator bus quam plurima, id eſt de his qui nuntiant aliquid cecidiſſe in fiſcum. Explicá ur etiam hoc titulo fiſci priuilegia quædam, velut vt debitorem debitoris conueni e poſſi, vt ſempet habeat tacitam hypothecam, vt in bonis quæſitis poſt hypothecam fiſcalem, potior ut fiſcus priuato licet priuati antiquior ſit gene alis hypotheca, vt reuocet non tãtum alienata in fraudem ſed etiam non acquiſita, & nonnulla al a. Eſt igitur hic titulus de actionibus & priuilegiis fiſci Et fiſcus, publicum ærarium & publica ratio principis ſeu imperij.

XV. DE CAPTIVIS ET POSTLIMINIO ET REDEMPTIS AB HOSTIBVS.

AD fiſcalem ſiue publicam cauſam hic etiam titulus ſpectat. nam captiuorum bona in fiſcum coguntur l. 32. §. 1. pro. quę ſcilicet morientes ibi habuerunt: nam quæ apud ſuos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et ius belli militiæque maximè ad ſtatutum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc eſt vt capti bello fiant ſerui hoſtium vnde captiuos definito, be li iure ſeruos. Et vt captiui ab hoſtibus reuerſi ad ſuos poſtliminio libertatem

tatem & iura ſua omnia recipiant. Poſtliminium eſt priſtini ſtatus, in quo quis fuit ante captiuitatem, reciperatio integra perinde ac ſi medio tempore in hoſtium poteſtate non fuiſſet. Id vero habẽt regreſſi ad ſuos, vt dixi, nõ tamẽ redẽpti antequam pretium redẽptionis exſoluerint, interim enim redẽptori pignoris iure tenẽtur, quod pignus naturale dicitur l. 12. C. De poſtlim. & redẽp. ab hoſt. vel ſi ſerui ſint, ſerui ſunt redẽptoris quo ad ei ſoluatur pretium quod hoſtibus intulit pro eis.

XVI. DE RE MILITARI.

IVribus captiuitatem & poſtliminiorũ nemo nõ videt proximã eſſe tractationẽ de re militari, id eſt de diſciplina militari, & de delictis pœníſque militũ.

XVII. CASTRENSI PECVLIO.

ET ſequi ſtatim aliam de priuilegijs militum, inter quæ præter id quod de teſtamentis habuimus lib. XXIX. maximũ aliud eſt de caſtrẽſi peculio vt nõ adquiratur his in quorũ poteſtate milites sũt, vt id nõ conferãt fratribus bonorum paternorum inter eos poſſeſſione data, vt actionem & perſecutionem

eius

eius habeant inuito patre, vt de eo testamentum facere possint, cum tamen de aliis rebus quæ patri non adquiruntur nec agere possint sine consensu patris, nec facere testamentum. Item vt miles dando se in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ in castris prídē acquisiuit, vt cōmilitonis hereditatem liquisiuit, vt cōmilitonis hereditatem liquisiuit, vt cōmilitonis hereditatem li

ratio cõsequentiæ titulorũ cuidẽs quod hunc extremum actum, vt dixi titulo De iure fisci, destinarit iuri publico fisci vel Reip. vel quarumcunque ciuitatum, & quod cum iure fisci conferri par sit ius Reipub. vt intelligatur quam sit fisci ius melius vberiusque l. 10. 21. §. vlt.

II. DE DECVRIONIBVS ET FILIIS EORVM.

DEcuriones sunt senatores municipales, ex quorum ordine sumũtur Duum viri. j. magistratus quique alios honores in municipio gerant, non ex plebiis, & qui etiam gerant alia quædã munera ciuilia. & hi titulus proprie de his qui in decurionem ordinem allegũtur & de dignitate & priuilegiis eorum in pœnis & quæstionibus, quorum omnium participes sunt decurionum filij etiam patribus ordine motis.

III. DE ALBO SCRIBENDO.

ALbum est numerus siue matricula vel, vt ex veteribus quidã loquitur, particula decurionũ. Quo ordine in eo sint

sint proscribendi decuriones hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in tententiis ferendis & in honoribus vel muneribus suscipiendi. Sola tamen albi proscriptio decurionem non facit l. 10. §. ti. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

IIII. DE MVNERIBVS ET HONORIBVS.

DIuisio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerumque decuriones enumeratio etiam eorum munerum quæ possessionibus indicuntur. Honor est administratio Reip. cum dignitate Munus est administratio Reipub sine dignitate & vel patrimoniale si sumptum maxime requirat, vel personale si nõ sumptum sed corporis & animi laborem principaliter requirat L. 1. in patrimoniali ait maximè, In personali, solemniter secundũ editionem Flor sed vt sit quod pariter respondeat articulo, maxime, probarim magis quod vulgo legitur, principaliter, quodque Basilica exprimunt ita, πρωτεύοντως. Et hos articulos qui addit.

nullum facit mistum munus, qui detrahit tertium genus constituat necesse est quod & corporis obsequio & patrimonij damno constet. Præter hanc diuisionem, communia pleraque alia cum superioribus & inferioribus titulus, de muneribus & honoribus in hoc titulo continentur.

V. DE VACATIONE ET EXCVSATIONE MVNERVM.

CAusæ excusationum multæ recensentur hoc titulo quę liberant à muneribus personalibus & ab honoribus, vt si quis minor sit an. XXV. vel si appellationis causa peregrinetur vel si sit negotiator frumentarius vel si defensionem Reip. susceperit, & aliæ quæ à muneribus personalibus non ab honoribus vt si quis maior sit LXX. annorum vel si quinque liberos habeat, paucissimæ à muneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excusationem aliqua differentia. Excusatio causam habet, & legitima est, Vacatio nuda est nec legem nec causam aliam habēs quam indulgentiam principis quæ etiam ab extraordinariis tantum muneribus liberat non ab ordinariis & legitimis.

VI. DE IVRE IMMVNITATIS.

SVperior titulus est de causis immunitatis. Hic vero de iure forma, conditione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur vel liberos vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineãtur verbi gratia, immunitate cõcessa nauicularijs an contineãtur qui nauis agendæ causa in naui sunt, an omnes qui sunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immunitas premij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prædijs fiscalibus vel publicanus exercendis fisci vectigalibus.

VII. DE LEGATIONIBVS.

SPecialem titulum dat de munere legationis, quo fungũtur qui à Republica sua ad principem mittuntur negotij publici causa, quoniam in eo quædam præcipua sunt, vt ab eo munere excusent tres liberi. l.j.C.eod.vt legati si Romæ commoriantur vel in comitatu principis etiam si ibi contraxerint ante legationē, vel extra prouinciã suam priuilegio vtantur reuertẽdi domum l.ij.§.exceptis De iudic. vt quãdiu le-

gationis officio Romæ fungũtur, nulla pro pria actione experiri possint nisi ex delicto, vt legatione perfuncti biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. DE ADMINISTRATIONE RERVM AD CIVITATEM PERTINENTIVM.

SPecialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis, hoc munus ratiõ vni pro indiuiso iniungitur totum, sed diuisim pluribus, vt puta vni cura Calendarij, alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coemẽdi. Curator Reip. iudex est rerum ad ciuitatem pertinentium, sed numeratur etiam inter administratores, sicut magistratus municipalis. Ab his separatur actor l vlt. Quod cuiuscunque vniuer. Magister vniuersitatis quod legitur in l. actor Rẽ rat hab. Triboniani est, nã Vlpianus scripserat, Nec magister nec curator bonis consensu credito rum datus. Idem alijs etiam locis magistri nomẽ mutatur in curatoris, quod extraordinario iure honestioréque ratione iã amplius non constituerentur magistri bonis vendundis sed curatores.

IX. DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS

SEquitur decurionum munus quod in decernẽdo eo potissimũ consistit quod Reip. cõducit. vt duo quidẽ partes decurionũ, curiã seu ordinẽ faciunt, quodq; ea decreuerint, ratum est, nõ quod decurionum minor numerus. Decreto decurionũ creãtur magistratus municipales, sed non absque consensu præsidis l. 12. De app. l. 1. §. solent Quan. ap. fit. creantur qui munera municipalia gerunt, constituuntur sallaria professoribus liberalium artium & medicis intra numerum constitutũ Oratione D. Pij, non temere quibuslibet iniussu principis. Non possunt etiam decreto decurionum temere largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur l. 4. nisi forte ante XX. annos factæ sint, vt Traianus Plinio secundo rescripsit. Decreto etiam decurionum tutores vel curatores dantur l. pen. Qui pet. tut.

X. DE OPERIBVS PVBLICIS.

SEquitur de munere curatoris operum publicorum specialis titulus, id est eius

quem Respub. præstituit in hoc vt curaret opus aliquod publicum fieri, & inscribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factum est vel nomine principis, & ne fiat nouum opus sumptu publico sine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. DE NVNDINIS.

NVndinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habẽt, vel, vt in Modestino legẽdum admonui alias, ἀγορᾶς δίκαιον sed ea tantum quę id habẽt ex longa consuetudine vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquã agris suis impetrant. Et sunt nundinæ mercatus qui habentur rusticorum merces suas deferentium frequenti concursu. quem feriarũ diem veteres esse voluerunt. j. vacationũ à forẽnsibus negotiis. sed postea lege Hortẽsia placuit ne esset feriatus, vt rustici qui in vrbẽ venirent mercium suarum vendundarum gratia simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit, nundinis magistratũ posse manumittere iudiciaque addicere Quod manumitere, nõ ideo arguitur re-

ẽte non esse ferias, quia & feriato quolibet die manumittere & emancipare licet. est enim hęc iurisdictio voluntaria, non contentiosa. Quod iudicia addicere, id est dare, hoc satis arguit nundinas non esse ferias.

XII. DE POLLICITATIONIBVS.

INter iura & priuilegia municipiorũ hoc etiam est vt ex pollicitatione eis debeatur si modo iuste recusari non possit le. 6. §. plane De mun. & hono. vt si Reipubl. policitus quis sit ob honorem decretum sibi vel decernedum vel ob incendium aut aliũ casum quem ciuitas passa est, vel etiã sine causa, & cœperit facere quod pollicitus est. Ex pacto etiã nudo Reipubl. debentur vsuræ pecuniæ creditæ l. etiã De vsur. Pactum est promissum quod fit interrogãti circa stipulationẽ. Pollicitatio est promissum quod facit quis vltro non interrogatus. Et pollicitationis species est votũ quod Deo fit. ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum vt soli pattesfa. ex eo obligentur quasi actu solenni (nam & præsentibus multis fiebat voti nũcupatio) aut filius familias, & seruus iussu

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

eius in cuius potestate sunt & secundum ius Virgilius, ipse pater, inquit, famulam voueo.

XIII. DE VARIIS ET EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS ET SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICETVR.

SAlaria quæ diximus constitui decreto decurionum titu. IX. extraordinem peti id est per prætorem aut præsidem non dato iudice speciali hic titulus declarat non ea tantum quæ Resp. debet liberalium artiũ professoribus & medicis, sed & quæcũque à quocunque salaria debentur, honoraria, mercedes etiam quæ debẽtur procuratoribus l. 7. Mand. l. 17. C. eodẽ. & debentur, vt opinor, ex pollicitatione sola, vt ex epistola huiusmodi, Veni & tibi præstabo salariũ l. vltim. De obligationib. & actioni. si modo certa sit pollicitatio: nã ex incerta pollicitatione nõ est actio d. l. 17. nec ex voto incerta pecunia apud Liuium XXXI. De municipibus & de incolis est cognito præsidum extraordinaria de quibus dixit antre l. pen Ad munic atque etiam de pollicitationib⁹ in municipia factis l. 8. ſ. tit. prox. & hæc

& hæc præcipua causa his adiungendi cognitionem de salariis atque etiam alias in l. 2. quæ omnes fere ad publicam vtilitatẽ spectant, Additur quoq; de variis cognitionibus summa diuisio in l. 5. vt ob eam rem mihi placuerit magis indicis scriptura De variis & extraordinariis cognitionibus, nam & Iustinianus, de diuersis cognitionibus. Et quia inter munera publica iudicis dati munus numeratum est l. vltim. §. iudicãdi De muner. & hon l. pen. De vacat. mun. etiam non omnino male, repetitur plenius ex l. 5 De obligat & ac ordinaria actio qua si ex maleficio quę aduersus eum iudicem qui perperam per imprudentiam iudicauit concipitur in bonum & æquum. Ex hac enim causa iudex litem suam facit adeo vt relicto aduersario in iudicem quasi pellicente eo is cuius interest vertere totam litem possit, hoc enim est litem suam facere vel causam suam facere vt in l. 2. C. Th. quor. app. non rec.

XIIII. DE PROXENETICIS.

PRoxenetica sunt præmia quæ debentur parariis & interpretibus quorũ beneficio inter duos plurésve negotia contrahuntur vel nomina vel nuptiæ vel amicitiæ,

BAYERISCHE STAATSBIBLIOTHEK MÜNCHEN

tiæ, vel iudici adsessor adiungitur, quę non promissa extraordinem petuntur. Est igitur hic titulus species cognitionis extraordinariæ atque adeo pars superioris.

XV. DE CENSIBVS

De iure publico restabat hoc tantum vt cēsus rationem explicaret pro modo cuius certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa depēdere principi, vel pop. Roma. l. 21. §. vlti. De an. leg. Censum dicim⁹ publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censebātur, quia & duplex tributum soli & capitis l. vlt hoc tit. l. 32. §. vlt. De vsu fr. leg & Festo tributorum collatio alia in capite, alia ex censu.

XVI. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

De verborum significatione & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omnium partium & titulorum superiorum, nullam enim ferè partē vel quæstionem iuris paulo latiorem habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo non

non exponatur aliquod. Sed. & ex partibus iuris antiqui in hæc Digesta minime relatis, veluti ostētum, detestatio, subsignatum & alia pleraque. Scripti autem de verborum significatione, vt erat in Florentinis quas semper obseruauimus quantum potuimus debuimusque religiosissime, vt in Constitutione Iustiniani de confirmatione Digestorū vt in Basilicis περὶ σημάτων σημασιῶν. Commendationem tituli adfectauit qui adiecit, Et rerum, nimirū quod verba sint rerum notę, nec caret exemplo. Citātur enim à Gellio lib. XIII. libri rerum verborunque veterum & ita quoque inscriptus est Codicis lib. 6.

XVII. DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS ANTIQVI.

EX omnibus quoque partibus iuris superioris atq; etiā quod supra relatum non est variæ sententiæ & regulæ hoc titulo proponuntur, id est multarum rerum quæ eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerunque fit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat quo iamdiu populus vsus est minime abrogatum Constitutionibus Iustinia

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

ſtiniani, nec enim hic inuenias regulam illam antiquam Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc, non illam, Noxam caput ſequi, quæ dicitur regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam, non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l. ij. C. Th. de fide inſt. Petitori incumbere neceſſitatem probandi rem ad ſe pertinere, non quæ veterum regula l. j. §. veteres De adqu poſſ. Per ſeruum hereditarium non poſſe adquiri quo fit eiuſdem hereditatis. Poſſim recẽſere complures alias: ſed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod quod leges vel conſtitutiones induxerunt, ſed antiquam prudentiam iuris auctorum, vt eſt in l. 21. C. De fur. & conſonam Iuriſconſultorum definitionem, in l. vlt. C. Th. de diu. reſ. qualis eſt regula Catoniana, & quæ certiſſima iuris regula §. nõ autẽ Inſt. de per. & temp. act. Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quę vetus in §. ſi vero Inſtit. de ſatiſd. Neminem rei alienæ de fenſorem idoneum eſſe ſine ſatiſdatione, & quæ veteribus Iuriſconſultis adſcribitur l. veteribus De pac. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri, & cætera quæ habentur hoc titulo. Illud non omittam

ram l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alieniſſimas videri: nam quod eſt in l. 28. Conſtitutio eſt D. Pij, nõ regula iuris, aut ſi ea Conſtitutio eſt regula, & quælibet Conſtitutio igitur alia eadem cauſa Conſtitutionis relatæ l. 101. & reſponſi Neratij. l. 191. Lex autẽ LXII. definitio eſt hereditatis & LXV. ſorites, fruſtra repetitæ ex titulo ſuperiore, aut ſi hereditatis & ſoritis definitio eſt regula, & quęlibet alia igitur. Deo ſit laus. Exegi opus iuris ſtudioſis longe vtiliſſimum. In libros XII. Codicis. idẽ efficiam, cum erit otium.

FINIS.

Н-162102